

UDK 306.1 + 881.09 (05)

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE
JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL 1982
2

IZDAJA-ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

SRL	LETNIK 30	ŠT. 2	STR. 121-240	LJUBLJANA	APR.-JUN. 1982
-----	-----------	-------	--------------	-----------	----------------

VSEBINA

RAZPRAVE

Pavle Merku	Zasebna slovenščina v 17. stoletju	121	
Franc Zadavec	Dramatika Ivana Preglja	151	1
Aleksandra Derganc	Novejši pogledi na drugi južnoslovanski vpliv v staroruski književnosti in jeziku	177	17
Martina Križaj	Glagolska vezljivost	189	17

OCENE — ZAPISKI — POROČILA — GRADIVO

Pavle Merku	De Felicejeva slovarja priimkov	215	
Andrijan Lah	Vrline strokovne obravnave	221	
Boris Paternu	Henry R. Cooper, Prešeren's Erotic Poetry	227	
Anton Grad	K etimologiji toponima <i>Opčine</i> nad Trstom	250	
Helena Poláková	Ob petinasedemdesetletnici Otona Berkopca	255	
Dušan Moravec	Miroslav Krleža	256	

CONTENTS

STUDIES

Pavle Merku	Epistolary Slovene of the 17th Century	121	
Franc Zadavec	Ivan Pregelj's Dramas	151	
Aleksandra Derganc	Recent Views of the Second South Slavic Influence on Old Russian Literature and Language	177	
Martina Križaj	Slovene Verbal Valence	189	

REVIEWS — NOTES — REPORTS — MATERIALS

Pavle Merku	De Felice's Two Dictionaries of Surnames	215	
Andrijan Lah	France Bernik, Problemi slovenske književnosti	221	
Boris Paternu	Henry R. Cooper, Prešeren's Erotic Poetry	227	
Anton Grad	The Etymology of the Toponym <i>Opčine</i> near Trieste	250	
Helena Poláková	On the 75th Anniversary of Oton Berkopec	255	
Dušan Moravec	Miroslav Krleža	256	

Uredniški odbor — Editorial Board: France Bernik, Tomo Korošec, Jože Koruza, Janko Kos, Boris Paternu (glavni urednik za literarne vede — Editor in Chief for Literary Sciences), Jakob Rigler, Alenka Sivic-Dular, Jože Toporišič (glavni urednik za jezikoslovje — Editor in Chief for Linguistics), Franc Zadavec

Casopisni svet — Counsel of the Journal: Martin Ahlin, Marko Juvan, Emil Cesar, Drago Druškovič, Janez Dular, France Forstnerič, Peter Gregorc, Boris Paternu, Jože Sifrer (predsednik — President), Alenka Sivic-Dular, Jože Toporišič, Franc Zadavec

Odgovorni urednik — Editor: Franc Zadavec, Aškerčeva 12, 610000 Ljubljana

Tehnični urednik — Managing Editor: Miran Hladnik

Naročila sprejema in časopis odpošilja — Subscription and Distribution: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo Drago Simončič

Natisnila — Printed by: Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana

UDK 886.3.09—6 : 808.63 >16<

Pavle Merkù

Trst

ZASEBNA SLOVENŠČINA V 17. STOLETJU

Po objavi 30 zasebnih pism Marie Isabelle Marenzi v Trstu in Ester Maximiliane Coraduzzi v gradu Hallerstein pri Koči vasi (1696—1699) in potrdila neznanega kovača ali trgovca iz Cabra so nove raziskave v Tržaškem državnem arhivu ter v Arhivu nadškofijske kurije v Vidnu pokazale, da so začeni z letom 1686 začeli uporabljati slovenščino pri privatni in poslovni korespondenci številni dopisniki v gradu Hallersteinu pri Koči vasi, v Ložu, Cerknici ter posamezniki v Trstu in Cabru, morda tudi drugje. Ta slovenska korespondenca ima značaj nove zgodovinske stalnice. Kler je videti tuj ti novi pobudi, pomembnejša je pri tem videti vloga patricijata v Sloveniji in v Trstu.

After the publication of the thirty private letters exchanged between Maria Isabella Marenzi of Trieste and Ester Maximiliana Coraduzzi of the Hallerstein manor near Koča vas (1696—1699) and of the notice of an anonymous blacksmith or merchant from Cabar, new investigations in the Trieste State Archives and in the Archives of the Archiepiscopal Curia in Viden (Udine) have shown that from 1686 onward numerous correspondents in the Hallerstein manor, in Lož, in Cerknica, as well as individuals in Trieste and Cabar, and possibly elsewhere, began to use Slovene for their private and business correspondence. This correspondence has the nature of a new historical constant. The clergy seem to have been alien to the new incentive, more important seems to have been the role of the patriciate in Slovenia and in Trieste.

Objava *Slovenskih plemiških pism*¹ je odprla vrsto vprašanj: nanje bom opozoril in skušal sproti odgovarjati.

Vse izvornike pism Marie Isabelle Marenzi (odslej MIM) in Ester Maximiliane Coraduzzi (odslej EMC), objavljene v tej knjigi, sem podaril tržaškemu Državnemu arhivu; in tam sem začel raziskovati oni del rokopisnega arhiva Marenzijeveh, ki ga je državni arhiv kupil pred nekaj leti na tržaškem starinarničnem knjižnem trgu.² V njem sem našel številne dokumente, ki osvetljujejo rabo slovenščine v zasebni korespondenci ter v uradnih spisih v cerkniškem in tržaškem okolišu predvsem v času 1686—1700, delno pa tudi prej.

V pričujoči študiji bom objavil nove dokumente, ki izpričujejo široko uporabo slovenščine v zasebnem dopisovanju, in bom skušal rešiti nekaj vprašanj, ki so nastala v zvezi z njimi.

¹ *Slovenska plemiška pisma družin Marenzi-Coraduzzi s konca 17. stoletja*, uredil in za tisk pripravil P. Merkù, ZIT Trst 1980.

² Archivio di Stato — Trieste (kratica: ASTS), Fondo Marenzi, še neurejena in nekatalogizirana zbirka rokopisov od konca 16. do sredine našega stoletja.

I. Gregor Črvič

Bil je avtor, tako piše Mirko Rupel,³ prvega slovenskega datiranega pisma l. 1688; zasledimo ga kot cerkniškega župnika od 23. avgusta 1683 do dne smrti 3. aprila 1694; bil je imfuliran prelat in morda tudi škof; zdravil je ljudi in živino; v oporoki je zapustil svoje imetje baronici EMC v Koči vasi; veljal je za svetega in zaslužnega moža še dolgo po smrti (Novice 1863, 148); ipd.

V pismih EMC ni nikoli imensko naveden, a ga spoznamo iz nelaskavih izjav, da je sprt z drugimi duhovniki (17, 16)⁴ in da ima sama »največ mortifikacij od našiga farja« (19, 24). — Je Gregor Črvič učil slovenščine Mario Isabello Coraduzzi, ki se je l. 1686⁵ iz Koče vasi omožila v Trst? Na to vprašanje doslej ni odgovora. Njegovo edino slovensko pismo, ki ga poznamo, ni več najstarejše slovensko datirano pismo: do nadaljnjega bo to pismo MIM št. 1, datirano *Trieste, li 28 ottobre (16)86*.

Kdo je bil Gregor Črvič?

Področje, kjer je uspeval, je bilo področje spora med ribniškim in kamniškim naddiakonom v oglejskem patriarhatu (s sedežem v Vidnu) »in parte Imperii«, to je v avstrijskem delu patriarhata. *Serous humillimus et devotissimus Thomas Renner Arch(idiaconus)* ribniški poroča *Labacj 31. Januarij 1686* patriarhu:

Excell(enti)ss(i)mus ac R(e)v(erendi)ss(i)mus Princeps D(omi)nus Episcopus Labacensis, non semel, sed saepius me monuit, informavitq(ue), Parochiam Zirknizensem esse Raiffnicensi Archidiaconatui subiectam, repetijt hoc idem paucis ante diebus, as adiecit, hoc sibi constare ex scriptis Rudolffsbertensibus, dum ibidem esset Praepositus et Archidiaconus, antequam Episcopatum consequeretur; vero simile est, haec fuisse a D(omi)no Antecessore meo Nicolao Mrau, eo translata quando ex Archidiacono Raiffnicensi factus fuit Praepositus Rudolffsbertj; D(omi)nus Joannes Ludovicus Schönleben uisitasset p(rae)fatam Zirknizensem Parochiam, nisi Archidiaconatui et Parochiae meae, resignasset... *In naš Črvič ni bil na »pravi« strani, kakor beremo le nekaj vrstic pozneje:* His (?) itaq(ue) rationibus permotus, p(rae)sertim suasionem p(rae)memorati Exc(e)ll(enti)ss(i)mi D(omi)ni Lab(acensis) Episcopi, misi duas citationes ex Archidiaconali Officio, moderno Vicario seu Parocho Zirknicensi, D(omi)no Gregorio Zeruitch,

³ Mirko Rupel, *Prispevki k protireformacijski dobi, 7. Prvo slovensko pismo 1688*, v: Slavistična revija 1952—1954, str. 189—193.

⁴ Prva številka označuje pismo, druga vrsto v njem.

⁵ *Rdus Dnus Christophorus de Musis, nomine Ills.mi Dni de Rigoni significavit mihi, qualiter Ills.mus Dnus Baro Marenzi cum Ills.ma Domicella Koraduzin, proxima die Dominica Passionis, libenter in facie Ecclesiae Losij, copularetur...* Iz pisma, ki ga je ribniški naddiakon Thomas Renner poslal *Labacj 28 Martij 1686* ložanskemu župniku Matthiae Losar. (ASTS, Fondo Marenzi) Lodovico Marenzi in Maria Isabella Coraduzzi sta se torej poročila v Ložu 31. marca 1686.

quibus, ut ad consistorium compareat propter suos euulgatos (?) graues excessus... iniunxi, quindecim dierum spacio institutum Laba... effectiue, in Palatio Episcopali, cum licentia saepius mem(ora)ti Ex(ce)ll(enti)ssimi D(omi)ni Episcopi ob carentiam litteratorum consistorialium Raiffnitij... accepit p(rae)fatus D(omi)nus Gregorius Zeruich citationem primam; alteram in conspectu Tabellarij dilacerauit.⁶

In tu se naddiakon ne samo sklicuje na svojo pravico, da neposlušnega Črviča toži pred preučeniimi doktorji teologije škofovega urada, temveč dodaja:

Ill(ustri)ss(i)ma Do(mina)tio v(est)ra mihi secure credere dignetur, non solum Nobilitatem Carnioliae sed etiam Religiosos, esse ualde male contentos, contra p(rae)fatum D(omi)num Zeruitch propter imposturas suas, ob quas motus R(e)v(erendi)ss(i)mus Pater Rector Labacensis Collegij prescripsit easdem R(e)v(erendi)ss(i)mo Patri Cristophoro Stattingar, Sacrae Caes(are)ae Ma(ies)t(at)is etc. etc. etc. Confessario, qui omnia referet Ma(ies)t(at)is Clem(enti)ss(i)mae, et Ill(ustri)ssimo ac R(e)v(erendi)ss(i)mo D(omi)no Episcopo, Regni Hungariae Cancellario, qui ipsum D(omi)num Zeruich in infulatum suum Praelatum Collocensem benedixit.⁷

27. februarja, niti mesec dni pozneje, je sam Črvič pisal *Ill(ustrissi)mo et Ecc(ellentissi)mo Sig(n)ore, e mio più che Riverito P(at)rone* in se branil pred očitki: dejansko je le napadel ribniškega naddiakona Rennerja:

⁶ Ponižni in vdani služabnik Tomaž Renner, ribniški naddiakon, poroča v Ljubljani, dne 31. januarja 1686:

Prezvisehni in prečastitljivi gospod knez ljubljanski škof me je ne enkrat, temveč pogostoma opozoril in obvestil, da je cerkniška župnija podvržena ribniškemu naddiakonatu, in mi je prav to ponovil pred nekaj dnevi ter dodal, da se je o tem prepričal po zapisih v Novem mestu. kjer je bil prošt in naddiakon, preden je dosegel škofovsko čast; verjetno jih je tja ponesel moj prednik gospod Nikolaj Mrau, ribniški naddiakon, ko je postal novomeški prošt; gospod Janez Ludvik Schönleben bi bil obiskal omenjeno cerkniško župnijo, ko se ne bi bil odpovedal naddiakonatu in moji župniji. ... Ti razlogi, posebno pa prepričljivo mnenje že omenjenega prevzvišenega gospoda ljubljanskega škofa so me gnali, da sem iz naddiakonskega urada poslal sedanjemu cerkniškemu vikarju ali župniku gospodu Gregorju Črviču dva poziva, s katerima sem mu ukazal, naj pride pred konzistorij zaradi svojih težkih očitnih prestopkov... v teku petnajstih dni...?..., v škofijski palači, z dovoljenjem večkrat imenovanega prevzvišenega gospoda škofa zaradi nenavzočnosti ribniških preučenihi konzistorialcev... je prej imenovani gospod Gregor Črvič prejel prvi poziv; drugega je raztrgal pred očmi pismonoše.

⁷ Vaše presvetlo gospostvo naj mi blagovoli zagotovo verjeti, da ne samo kranjsko plemstvo, temveč da so tudi predstavniki cerkve zelo malo zadovoljni z imenovanim gospodom Črvičem zaradi njegovih sleparij; in prav te so gnale prečastitega očeta rektorja ljubljanskega kolegija, da je o njih obvestil prečastitega očeta Krištofa Stattingarja, spovednika svetega cesarskega veličanstva itd. itd., ki bo o tem sporočil milostljivemu cesarju in presvetlemu ter prečastitemu gospodu škofu ogrskemu kanclerju, ki je posvetil samega gospoda Črviča v svojega infuliranega prelata...?... (Archivio Curia Arcivescovile di Udine (kratica: ACAU.) zbirka »In parte Imperii«, mapa »Arcidiaconato di Kamnich«.)

Hò riceuto la Gentilissima di V(ost)ra Sig(nor)ia Ill(ustrissi)ma, nella quale hò potuto scuoprire, qualm(en)te l' Arcidiacono di Raiffniz Monsig(nor) Renner habbia dato contro la mia Persona 29: Articoli, questo è tutto fatto per inuidia, che porta il cotesto à mia Persona assieme con alcuni altri, perche uedendo, che dal suo Arcidiac(ona)to tutti uenghono ad ascoltare la mia Predicha, non solo dal Suo, mà etiandio da tutta la Diocese del Vescouo di Lubiana, oue tanto uno, quanto l'altro hanno pigliato per questo l'odio contro la mia Persona.⁸

Zavist torej; a tudi spor med Ribnico in Kamnikom: Črvič poudarja, da njegovi predniki in on sam niso priznali oblasti ribniškega naddiakona, temveč da odgovarjajo kamniškemu naddiakonu monsignorju Ferriju. (Vsi akti, ki zadevajo Cerknico, so v videnskem nadškofijskem arhivu ohranjeni v mapi »Arcidiaconato di Kamnich«!) Toda Črvič napada Rennerja še mnogo nizkotneje:

... V(ost)ra Sig(no)ria Ill(ustrissi)ma et Ecc(ellentissi)ma non stiy dar fede ad un simile Arcidiacono di Raiffniz, essendo un'huomo usq(ue) ad pillum disereditato tanto auanti li Ricchi, quanto auanti li poueri, e tutte sotto l'suo Arcidiaconato Chiese hauendole fatte pouere con prenderli più di 4000 fiorini, oue non hà, che più da uiuere s'hà ritirato in una Città di Lubiana lasciando la Pieue iusquè-deq(ue): et quod plus est non è Capellano, ne prete sotto il suo Arcidiaconato, al quale non fusse il medemo debitore, e per questo benchè si fanno Scandali sotto l'suo Arcidiaconato non ardisse dir niente p(er) esser à tutti debitore ...⁹

Črvič prosi nadalje, da bi izvedel za vsebino 29 obtožb proti njemu, sklicuje se na kamniškega naddiakona Ferrija, ki bo lahko jamčil zanj, na koncu pa doda brez kakega posebnega prehoda ali uvoda prošnjo, ki mu je bila očitno zelo pri srcu:

⁸ Presvetlemu in prevzvišenemu gospodu gospodu in mojemu nadvse spoštovanemu gospodarju ...

Prejel sem preljubeznivo pismo Vašega presvetlega gospostva in v njem sem odkril, da me je ribniški naddiakon monsinjor Renner tožil z 29 odstavki; vse to je storil iz zavisti, ki jo skupaj z nekaterimi drugimi goji do' moje osebe, ker je opazil, da prihajajo poslušat moje pridige vsi iz njegovega naddiakonata in ne samo odondod, temveč iz cele škofije ljubljanskega škofa; iz tega razloga sta tako prvi kakor drugi spočela pravo sovraštvo do mene. (ACAU)

⁹ Vaše presvetlo in prevzvišeno gospostvo naj ne verjame takšnemu ribniškemu naddiakonu, ker je ta človek zgubil vsako zaupanje prav tako pri bogatih kakor pri ubogih; in ker je pripravil vse cerkve v svojem naddiakonatu do uboštvà s tem, da jim je vzel čez 4000 forintov; in zdaj nima več, s čimer bi živel, in se je zato zatekel v neko mesto Ljubljano in je do nadaljnjega zapustil svojo plebanijo; še hujše pa je to: da ga ni kaplana in duhovnega v njegovem naddiakonatu, ki bi mu ne bil dolžan; in ker je vsem dolžnik, si ne upa nikomur ničesar oporekati, čeprav je škandalov v njegovem naddiakonatu dovolj. (ACAU)

Circa poi per quel tanto che l'ho pregata nella mia antecedente se è possibile di procurarmi la dispensa da Roma, uolentieri uoglio esborsare, quel tanto V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma et Ecc(ellentissi)ma m'imponera,¹⁰

se priporoča, se klanja in se podpiše Humil(issi)mo et Oblig(atissi)mo Ser(vito)re Abb(ate) Gregorio Ceruizh Praeposito Infolato di S. Ladislao El(etto) Ves(cov)o di Budoua ter v podscriptumu prosi vzvišenega naslov-nika, naj blagohotno sprejme lingue seche 12: pesse ... funti 5: 1/2.¹¹

Črvič, kot bomo kmalu izvedeli, je želel v Cerknici pontificirati in je zato rabil rimsko dispenzo; bil je pripravljen za to plačati, kar bo patriarh zahteval: torej je imel denar (in kmalu izvemo, kako si ga je nabavil); in se je podpisoval kot duhovnik, kot prošt sv. Ladislava in kot budvanski izvoljeni škof.

Vse to nam točneje razloži sam kamniški naddiakon Ferri: njegovo pismo je gotovo — nepopolno, nepodpisano, nedatirano — ki ga pa poznejši zapis pripisuje prav njemu.

... due giorni auanti Natale capitò da me p(er) le poste di ritorno di Vienna Mons(ignor) Ceruigh Vicario di Circhenza, et m'espose che essendo stato decorato d'una Prepositura infolata nella forteza di Nayhaisek da Mons(ignor) Vescovo, et Cancill(er)e d'Ongheria, come ancho stato da Cesare nominato Ves(cov)o di Budoua frà Dalmatia, et Bosnia, p(er)ciò instaua che Io li concedesse licenza di poter Pontificare, al che Io rispose, ch'in me non risiede tal facultà, mà solam(en)te appresso Sua Em(inen)za R(everendissi)ma Nostro Ordinario, è gl'aggionse, che se in caso presumesse di Pontificare senza espressa licenza di Sua Em(inen)za R(everendissi)ma, mi dispiacerebbe molto che fosse, p(er) esser mio amico, per douer soggiacere à simili incontri, che hanno douto sperimentare da me alcuni Abati regolari in questa Prouincia, quali liberam(en)te Pontificauano particularm(en)te nelle Chiese delle Monache, con tanta Baldanza, come fosse loro proprio territorio, et Giurisditione ...¹²

¹⁰ Kar pa zadeva prošnjo v mojem prejšnjem pismu, da bi mi skušali izposlovati iz Rima dispenzo, sem pripravljen rade volje plačati, kolikor mi bo Vaše presvetlo in prevzvišeno gospostvo naročilo. (ACAU)

¹¹ Nadvse ponižni in hvaležni služabnik opat Gregor Črvič infulirani prošt sv. Ladislava, imenovani budvanski škof ... 12 funtov suhih jezikov in 5 ½ funtov rib. (ACAU)

¹² ... dva dni pred božičem je, nazaj grede z Dunaja, pripotoval k meni s pošto cerkniški vikar monsijnor Črvič in mi je razložil, da mu je monsijnor škof in kancler na Madžarskem podelil infulirano prošnjo v trdnjavi Nayhaisek ter da ga je Cesar imenoval za škofa v Budvi med Dalmacijo in Bosno: zato naj bi mu jaz dal dovoljenje, da sme pontificirati; na to sem odgovoril, da to ni v moji pristojnosti, temveč samo pri Vaši prečastiti eminenci našem ordinariju, in sem dodal, ko bi si upal pontificirati brez izrecnega dovoljenja Vaše prečastite eminence, bi mu žal moral, čeprav je moj prijatelj, pripraviti tak spopad, kakršnega so pri meni doživeli nekateri redni opati v ti provinci, ki so svobodno pontificirali, posebno v nunskih cerkvah, in to tako objestno, kakor da bi bil to njihov okoliš in pod njihovo jurisdikcijo ...

Ferri opravičuje pred patriarhom svojo strogost, ki naj bi le pripomogla odpraviti ekscese, kakršne so njegovi predniki dopuščali; toda prav ti njegovi strogosti je pripisati uspeh,

da il mio distreto è rimasto libero da questa pessima corutella ch'era stata introdota p(er) conniuenza (*Ferri ne bi mogel rabiti strožjega izraza*) da miei Predecessori, onde il detto Sig(n)or Ceruigh, si parti da me non molto contento alle 3. hore di notte in tempo neuoso à furia, (*po tako drastično opisanem dramatičnem srečanju zveni evfemizem »non molto contento« naravnost sarkastično!*) p(er) tanto non dubito che supplicharà Sua Em(inen)za R(everendissimi)ma p(er) ottenere detta licenza, ma confidentem(en)te detto frà noi, stimerej p(er) molti degni motiui, che Sua Em(inen)za non fosse per dargliela, tanto più che si stà sul punto di formarli un Processo adosso, dal quale dubito potrà riuscire fuori netto...¹³

Ferri, ki ga Črvič omenja patriarhu sebi v jamstvo, ki sam izjavlja, da je Črviču prijatelj, ga pred patriarhovimi očmi raztrga hujše kakor njegov konkurent in Črvičev sovražnik ribniški naddiakon Renner. Izvedeli smo tudi za proces, ki grozi Črviču. Ni še vse: najhujše sledi.

... come detto Ceruigh habbi ottenuto questa dignità infolata, è seguito in questa guisa; cioè hauendo il Mons(ignor) Ves(cov)o di Segna intesso che questo Sig(n)or Ceruigh, sij un' homo, che sappi guarire ogni male im(m)aginabile, et ancho sappi predire le cose future, et ch'in Som(m)a il detto Sig(n)or Ceruigh molte cose singolare risplendino, ansioso il sudeto Ves(cov)o di uederlo non solo p(er) le Schinelle, (*t. j. malopomembne stvari*) à quali non ordinariam(en)te sogiace, mà ancho p(er) il gran'et Vniuersal grido, ch'il Popolo di diuerse Prouincie, hà et tiene del sopradetto Sig(n)or Ceruigh, si risolsse di scriuergli, aciò douesse capitare da lui, (*to je neizpodbiten patent šarlatanstva za Črviča in patent neodpustne naivnosti za senjskega škofa*) et doppo essersi tratenuto appreso il sudetto Ves(cov)o p(er) alcuni giorni, et adoperato li suoi rimedij et consigli, p(er) pagamento (*speč rabi mons. Ferri izraz, ki ne bi mogel biti bolj strupen: naddiakon je gotovo bil dober politik, če je umel »prijatelja« z eno ali dvema besedama uničiti!*) gli disse uolergli donare un Vescouato, cioè quello di Budoua il che fù acetato subitam(en)te per del med(em)o Ceruigh, mà gli Sogionse il Ves(cov)o che दौरa portarsi il Ceruigh in persona à Vienna con Sue letterę, che subito gli sarà di S(ua) M(aes)tà conferito, onde à pena ritornato à casa il Ceruigh, fece fagotto, col hauer trouato ad'imprestito (*kako, izvemo kmalu v slovenščini*) da 1500 f(iorini) si portò à Vienna, et presento le lettere del Ves(cov)o di Segna

¹³ ... moje področje je rešeno tega skrajnega pohujšanja, ki se je razpaslo zaradi soglasnosti mojih prednikov; zato je omenjeni gospod Črvič odhitel od mene ne prav zadovoljen ob treh ponoči, ko je snežilo; zato sem prepričan, da bo prosil Vašo prečastito eminenco za omenjeno dovoljenje, toda med nama zaupno rečeno, zaradi mnogih tehtnih razlogov menim, naj mu ga Vaša eminenca ne dá, toliko bolj, ker smo na tem, da mu pripravljamo proces, iz katerega dvomim, da bi lahko prišel nedolžen ...

tanto à Cesare, quanto al Cancell(er)e di Ongheria, ma trouando intoppò circa il Vescouato di Budua p(er) esser il negotio imbrogliato tra la Republica di Venetia, et il Regno d'Ongheria, et il Papa, è conosciutolo dalla Cancellaria d'Ongheria numoso, (*t. j. petičen*) et pesante (*t. j. tehten*) gli fù offerta la Propositura di Nayhaisek, col'esborso di molto denaro fù infolato del med(em)o Ves(cov)o d'Ongheria (: p(er) conto di queste dignità infolate d'Ongheria quando V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma fosse intieram(en)te informata hauerebbe materia da ridere, et da marauigliarsi, onde essendo in aère, stimarei quanto mio debole giuditio assolutam(en)te (*Ferri je kategoričen!*) negare, et inhbire à tutti indifferen(em)te di questi titolati luso de Pontifical, mi rimetto però alla Sapienza di più saputi di me:)

Naslednji odstavek nas seznanja z novim argumentom: Deuo poi necessaria(m)te informar V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma circa la di già accenata causa, trà me, et il Priore della Certosa di Bistriza p(er) conto della Parochia di Circhenza, p(er)che in breue si representara il caso, che sua Em(inen)za R(everendissimi)ma doura dichiarare i suoi gratiosi Sentimenti, et è, che la Chiesa di Circhenza uacante ad'Instanza del Sig(n)or Prencipe d'Eckenperg Capitano di Lubiana fù conferita al detto Sig(n)or Ceruigh, dal sopranominato Priore di Bistriza, hauendo esso il nudo Jus praesentandi Solam(en)te, et p(er) ogni ragione il Jus confirmandi s'aspetta à Sua Em(inen)za R(everendissimi)ma come Ordinario, se bene in uirtù di loro Priuilegij pretendano assolutam(en)te esser esenti della Giurisdictione dell'Ordinario ...¹⁴

¹⁴ ... do tega, kako je omenjeni Črvič pridobil to infulirano dostojanstvo, je prišlo na ta način: ko je monsinjor senjski škof izvedel, da je ta gospod Črvič človek, ki ume ozdraviti vse možne bolezni in zna tudi prerokovati bodočnost, da torej omenjeni gospod Črvič blesti po posebnih lastnostih, ga je želel prej imenovani škof videti in to ne samo za malenkosti, katerim običajno ne podlega, temveč tudi zaradi visokega in vsesplošnega ugleda, ki ga imenovani gospod Črvič uživa pri ljudstvu v različnih provincah; zato se je odločil, da mu piše in ga vabi k sebi; in potem, ko se je (Črvič) ustavil pri imenovanem škofu nekaj dni in mu je stregel s svojimi zdravili in nasveti, mu je v plačilo ponudil škofijo in sicer budvansko, kar je isti Črvič takoj sprejel; toda škof ga je opozoril, da se bo moral Črvič osebno podati na Dunaj z njegovimi pismi, da mu bo Njegovo Veličanstvo takoj potrdilo (škofijo); komaj se je Črvič vrnil domov, se je torej nemudoma pripravil, sposodil si je 1500 forintov in se podal na Dunaj, kjer je izročil pisma senjskega škofa prav tako cesarju kakor ogrskemu kanclerju; toda zaradi budvanske škofije so nastale težave, ker so se (za Budvo) pogajale beneška republika, ogrsko kraljestvo in papež; pri ogrski kancleriji so ga pa spoznali za petičnega in tehtnega ter so mu ponudili proštijo v Nayhaiseku; potem ko je izštel mnogo denarja, mu je sam ogrski škof podelil infulo (ko bi bilo Vaše presvetlo gospostvo popolnoma obveščeno o teh infuliranih dostojanstvih na Ogrskem, bi se lahko smejalo in čudilo; zato si upam, kolikor s svojim šibkim mnenjem morem, popolnoma odreči in prepovedati prav vsem tem dostojanstvenikom, da bi pontificirali; vsekakor pa zaupam vse mnenju modrejših od mene).

Nujno moram potem obvestiti Vaše presvetlo gospostvo o že omenjenem sporu med mano in priorjem bistriške kartuzije zavoljo cerkniške župnije, zakaj v kratkem se bo morala Vaša prečastita eminenca izjaviti: prosto cerkniško cerkev je po priporočilu ljubljanskega kapitana gospoda kneza Eckenperškega prej omenjeni bistriški prior izročil omenjenemu gospodu Črviču, čeprav ima on (to je bistriški prior) zgolj pravico do predloga, medtem ko ima pravico do potrjevanja v vsakem primeru le Vaša prečastita eminenca kot ordinarij, čeprav se sklicujejo na svoje privilegije in zahtevajo zase neodvisnost od jurisdikcije ordinarija ... (ACAU)

Za gordijski vozal priznanih in prilaščenih pravic je ni sablje, ki bi ga presekala: ob vojski med ribniškim in kamniškim naddiakonom za oblast nad cerkniško faro spoznamo vojsko med kamniškim naddiakonom in bistriškim opatom za imenovanje cerkniškega župnika ter vojsko med bistriškim opatom in videnskim patriarhom za konfirmacijo tega župnika.

Za kakega Črviča je to najprimernejši teren, da izigrava vse.

Ferrijevo poročilo se s četrto stranjo pretrga. Naslednji dokument z drobno pisavo dlakocepskega, a sposobnega uradnika, povzame argumente iz Ferrijevega poročila in se začneja z intestacijo 1686. 30. Genaro. *L'Arcidiacono Ferri in Stain significa*. Nato beremo povzetek vsega, kar že poznamo po Ferrijevem poročilu; toda od trenutka, ko nas to poročilo pusti na cedilu, nam sam povzetek razkriva nadaljevanje. Tako izvemo, da ni bil v tem času več Črviču naklonjen niti bistriški kartuzijanski prior, prav tisti, ki je pred leti predlagal Črviča za župnika v Cerknici: *In fine che il Priore uole ad ogni modo (brez pardona, torej!) ueder ammosso il d(ett)o Ceruig* (ki ob tej priložnosti niti Signor« več ni, kaj šele duhovnik, škof in infuliran prošt!) *dal Vicariato di Circniza e che perciò è ricorso al Patrocinio del Ves(cov)o di Lubiana, col presentargli un foglio intero di querele contro esso Ceruig, con aggiungerli, che il Ferri difenda con partialità il Ceruig* (prijatelj pa tak, kakor smo videli!); ljubljanski škof je sprejel pritožbe in se je nato takoj obrnil na ribniškega Rennerja, češ da je Cerknica odvisna od njega; in Ribnica ni čakala boljše priložnosti, da je takoj ostro nastopila proti Črviču; ta pa je takoj *protestato, et interposto la eccez(ione) d'incompetenza di Giudice, e foro*; Renner replicira in se sklicuje na Ferrija, ki ga bo treba tudi slišati; Ferri pa zvali vso odgovornost na rame njegove Eminence. Na vrhu novega stolpiča tega poročila je nov datum: 1686. 31. Genaro. Povzetek novih Rennerjevih poročil ponavlja samo ribniške zahteve nad Cerknico. Ljubljanski škof pa ponavlja samo stvari, ki jih poznamo, in podpira kamniškega naddiakona: *Che l'Arcid(iaco)no in Stain è in possesso del Vicariato di Circniza pacifico, ed antico, e che non si trouerà mai, che l'Arcid(iaco)no di Raifniz abbia esercitato alcun'atto giudiciale nella d(ett)a Chiesa, e ne' Vicarij della med(e)ma.*¹⁵

¹⁵ Prior hoče končno na vsak način doseči, da bo omenjeni Črvič izgnan iz cerkniškega vikariata, in se je zato obrnil na usluge ljubljanskega škofa, s tem da mu je izročil cel list obtožb proti Črviču, in dodal je, da brani Ferri pristransko Črviča; ... ta pa se je takoj pritožil in se sklical na nepristojnost sodnika in sodišča. ...

Stvar je morala biti resna in napeta, če najdemo še dosti papirjev v zvezi z njo: 18. marca 1687 se oglašá *il P(adre) Priore della Certosa di Valiocosca* (= Bistrica), ki izjavlja, da soglašá s kamniškim Ferrijem, in pribije, *che la Parochia di Cirkniza sia esente et libera dalla uisitazione, et giurisd(izion)e sua Archid(iacona)le, et se pure sia esercitato qualch' atto di Superiorità contro il Vicario Ceruig, in questo si confessa parim(en)te essere stato delegato con consenso del med(em)o Prelato*. Toda tudi bistriški prednik omenja *scandalosi eccessi di quelli Sacerdoti*.¹⁶ Črvič torej ni mogel biti svetnik.

Preskočim nedatirani in nepodpisani zapis, ki je videti osnutek za kako pismo in ne prinaša bistvenih novosti, in se ustavim za trenutek ob novem Ferrijevem pismu, *Exhibita Suplicanti in Off(ici)o Arch(diacona)-li die 30 Januarij 1686*:

Ex Off(ici)o Archidiaconali Sup(erio)ris Carnioliae Dioecesis Aquileiensis a p(ar)te Imperij D(omi)no Supplicanti, quâ Parocho Cirknizensi sub poena Suspensionis à D(ivi)nis expresse iniungitur quatenûs nullum alium ordinarium Judicem p(er)s(o)nae Instantiam recognoscere debeat ... *Ni se šalil Johannes Michael Ferri, Litopoli in Off(ici)o Archidiaconali Sup(erio)ris Carnioliae!*¹⁷

Črviču je že grozil s težko kaznijo. (Je kdo že pozabil, kako se je še pred kratkim izdajal za njegovega prijatelja?)

Iz naslednje nedatirane nepodpisane beležke z drobno birokratsko pisavo je razbrati le, da si niso bili Ferri, bistriški prednik in še kdo edini in da so si podajali zadevo v rešitev.

V videnski kuriji so očitno imeli nekaj opravka s to zapleteno zadevo. V arhivu sledi Informazione, nenaslovljena, nedatirana, nepodpisana, očitno zgolj za notranjo rabo, ki skuša reševati tako zapleteno zadevo. Pisava je spet drobna, urejena, birokratska, a očitno ni to prejšnja roka. *Fin da tempi molto antichi* ...: uvod priča, da so se kurialni prelati dokumentirali, citirajo slavnega patriarha Francesca Barbara, pribijejo pripadnost cerkniške župnije kamniškemu naddiakonatu v Gorenji

Naddiakon v Kamniku je nesporno in oddavna lastnik cerkniškega vikariata; nikoli ne bo mogoče dokazati, da bi ribniški naddiakon kdaj izvajal kako dejanje jurisdikcije v omenjeni cerkvi in v njenih vikariatih. (ACAU)

¹⁶ ... naj bo cerkniška župnija prosta vizitacije in njegove naddiakonske jurisdikcije, in če je ta že izvajal kako dejanje jurisdikcije proti vikarju Črviču, prizna, da je bil za to opolnomočen z odobrenjem istega prelata. ... sramotno obnašanje onih duhovnikov (ACAU)

¹⁷ Izdano prosilcu v naddiakonskem uradu 30. januarja 1686.: Iz naddiakonskega urada za Gornjo Kranjsko v oglejski diocezi na strani cesarstva gospodu prosilcu: s tem (pismom) izrecno dopovedujemo cerkniškemu župniku pod kaznijo suspenzije od božjih, da ne sme pripoznati nobenega drugega rednega sodnika ... (ACAU)

Kranjski, na strani Cesarstva, v Oglejskem patriarhatu, dajejo cesarju, kar je cesarjevega, s tem da se sklicujejo na cerkvenega nuncija na Dunaju, ne pozabijo na privilegije bistriških Kartuzijancev, in pridejo končno do našega Črviča:

E' ultimamente (*sic*) accaduto, che la Chiesa Parochiale di Circhnizza sia capitata (*raba te besede nam pokaže, kako malo je to dejstvo kurialnim prelatom pogodu*) per la elezione del Priore della Certosa di Valiocosca con titolo di Vic(ari)o perpetuo in persona di Gregorio Ceruigh sacerdote di S(an) Conrado di Gorizia (*glej ga, Primorcal*) pur Diocesi Aquileiens(e), il q(u)ale essendosi presentato all'Arcidiac(on)o Ferri della Carniola superiore, accompagnato da lettere (?) del sud(dett)o Priore, hà dal medesimo Arcidiacono riceuuto la facultà per la cura delle anime alla sua cura soggette, non restando perciò alcun dubbio, che la d(ett)a Chiesa di Circhnizza non sia soggetta al Pat(riar)ca; e ai di lui Officiali in tutto quello, che curam respectant animarum.¹⁸

Kdaj je to bilo? Rupel (op. cit.) navaja: »Prvič se pojavi v krstni knjigi cerkniške fare 23. avgusta 1683 kot plebanus loci.«

Črvič ni bil hvaležen bistriškemu predniku:

Alcuni mesi dopo, che il sud(dett)o Ceruigh hebbe il Vicariato perpetuo sud(dett)o, fù a Lui per nome del Priore della Certosa intimata la Visita, di che essendo stato avvertito l'Arcidiac(on)o Ferri altamente si oppose, pretendendo aspettarsi à Lui la Visita, e non ai Frati. (*Sic! Kartuzijanci niso frati, tembeč monaci: kurialec, ki je to besedo napisal, jim očitno ni bil naklonjen.*)

Ne vemo, kdo se je tedaj obrnil na munciaturu na Dunaju:

in questo stato di cose fù l'anno passato 1686. del mese di Genaro proposta all'Off(ici)o della Nunz(iatu)ra di Vienna contro il Ceruigh una scrittura con 29. articoli di quesiti, della q(u)ale ne capitò al Pat(riar)ca: la copia, sopra della q(u)ale, per quello si è riceuuto, l'Em(inentissi)mo Sig(no)r Card(ina)l Nunzio hà delegato in Giudice, e demandata la causa all'Em(inentissi)mo Sig(no)r Card(ina)l Le Gries Vescouo Gurgcense *itd.*¹⁹

¹⁸ Poročilo ... Od zelo starih časov ...

Zgodilo se je nedavno, da je cerkniška župnijska cerkev po imenovanju priorja bistriške kartuzije pripadla Gregorju Črviču, duhovniku od Sv. Konrada v Gorici tudi v oglejski diocesi, z naslovom stalnega vikarja; ta se je predstavil naddiakonu Ferriju za Gornjo Kranjsko s pismi imenovanega priorja in sam naddiakon mu je podelil dušnopastirsko skrb, ne da bi mogel obstajati kak dvom, da spada omenjena cerkniška cerkev pod oblast patriarha in njegovih oficialov v vsem, kar zadeva dušnopastirsko službo. (ACAU)

¹⁹ Nekaj mesecev potem, ko je imenovani Črvič dobil omenjeni stalni vikariat, mu je kartuzijanski prior napovedal vizitacijo; naddiakon Ferri, ki je bil o tem obveščen, se je silno uprl, češ da pritiče vizitacija njemu in ne menihom.

... v takih razmerah je v lanskem letu 1686, v mesecu januarju, urad nunciature na Dunaju prejel proti Črviču obtožbo, ki je obsegala 29 članov, in kopijo je prejel patriarh; po tej obtožnici, kolikor je znano, je nadvse eminentni gospod kardinal nuncij imenoval za sodnika in izročil zadevo nadvse eminentnemu gospodu kardinalu Le Grieru, krškemu škofu. (ACAU)

Priložena latinska pisma bistriškega prednika Huga, Ferrija in Rennerja²⁰ so neoporočna priča, da je bil primer vikarja Črviča resen in hud.

Priloženo Ferrijevo pismo z dne 30. januarja 1686 (dolgo 6 strani!) pri-bije samo nasprotstvo med kamniškim naddiakonom in bistriškim prednikom glede oblasti nad cerkniško župnijo. Vse ostalo nam je že dobro znano.

Zadnje pismo v tem arhivu, ki omenja Črviča, je datirano 18. marca 1687; ne znam razbrati kraja v kratlici, ki se začneja z G (Gorica? Graz? Gurg?), in podpisa (*Gio: Batta* in potem morda *Groppi* ali podobno).

Dal qui ingiunto materiale, et lettere prodotte si uede, come il Sig(no)r Archid(iaco)no Ferri non habbia alcuna raggione di uisitare la Pieue di Cirkniza, et sepure hà esercitato qualche atto di Superiorità, et rilasciato qualche mandato contro quel Vicario Ceruig, hà praticato cio non come Superiore Ordinario, ò uer'Archid(iaco)no, ma come delegato; onde meglio sperare, che l'Eminent(issi)mo Sig(no)r Cardinale esaudisca l'humilissime preghiere (*sic!*) del Sig(no)r Prelato di Valiocosa; massime, ch'egli faccia la uisita p(er) una uolta tanto, et in questo circonstanze di quelli Sacerdoti tanto scandalosi ...²¹

Za Črvičem zgubimo s tem odstavkom vsako sled. Kurija očitno ni ugodila nobenemu od obeh naddiakonov, ki so si lastili oblast nad Črvičem. Bistriški opat pa tudi ni mogel po vsem tem živeti z njim v najboljših stikih. Ob takih priložnostih in razmerah je Goričan Gregor Črvič lahko nemoteno pasel dalje svoje cerkniške ovce. In bogatejše tudi strigel.

Po tem uvodu bo razmeroma lahko razumeti, datirati in tolmačiti slovenski spis, ki sem ga našel v arhivu Marenzijeveh.²² Najprej ga prepisem:

*Guisna pretension kier sem ress gnadleuemo Gosput Scoffo
Gregoria Ceruiz possodilla, ino is nich pismo(m) sprizzat
morem, i no tudi sicher na to persesem da sem gotouo dalla
Nar poprei kadar so sa ta uipauscha fara andlale so prosille*

²⁰ ACAU.

²¹ Iz gradiva, ki je dospelo sem, in priloženih pisem je razvidno, da nima gospod naddiakon Ferri nikake pravice, izvajati vizitacijo v cerkniški župniji; in če je kdaj nastopil kot nadrejeni in izdal kak mandat proti onemu vikarju Črviču, je to storil ne kakor redni ordinarij ali naddiakon, temveč kot delegat; zato lažje upamo, da bo nadvse eminentni gospod kardinal uslišal preponižne prošnje bistriškega prelata, posebno da bo lahko enkrat samkrat opravil vizitacijo v teh razmerah, (ki so jih ustvarili) oni tako nesramni duhovniki. ... (ACAU)

²² ASTS.

- 5 *da sem dalla 36.²³ Ardeze slate, sem dalla goldinerio, i no tude ardeze slate enega po 14 petiz stori 126.*
Drugo katar so postille confirmation is Rima prite so prosille 80 kron sem dalla zgul kron, i no Ardeze slate to stori 160 goldinerio.
- 10 *Tretie katar so sli²⁴ naglo slublana na Dunai ie persu Gosput Joannes Srebernich nich scriber sem dalla 50 kron, ta stori stu 100 goldinerio.*
Zeterto so poslale Reinza bastiza kmene da im²⁵ mogla 60 guldineria za stiura sem im tude sama parnesla
- 15 *i no roche nim dalla stori 60 goldinerio.*
Po tem sem sastaula moia srebernino, no im 300. goldinerio na Dunai poslat²⁶ (...) din no sem dalla 10 goldinu ceringa na Dunai
Sestu sem im dalla 315 goldinerio da bi me srebernino
- 20 *nasai cupille tude nei ni srebernina ni denaria.*
Sedemo uedò da sem im 200. goldinerio posoudila²⁷ ik ie Ante selesnik nessu no so me cartabiancha dalle, sem Vasd.^a nasai dalla is tem oblubi da —²⁸ be se Vasd.^a skasale prote mene kokor en
- 25 *sueste sim mi nelubi is tem ker moreio ò se skaseio da se bogù smille da iest na moia starost sprizza moia dobruta skorai bom petlalla,*
Slek tudi p(er) Vasd.^a Redè no is denaria(m) pitaio me ne pà opraulaio.
- 30 *Kuliko sem pac²⁹ dalla pò 12 kron pò 6 spet kron po 6 Ardeze slate pò 3 sai to niz ne rezem dekler sem tude — — —³⁰ od nik kaka knada (?) no dobruta preiella, nisem nakolesna sdai raitaio Vasd.^a na moia raitenga stori pres carta bianca che sem nasai*

verso

²³ Za številka 3 in 6 sledi madež, ki ima videz popravljene številke: verjetno gre torej za vsoto, ki presega 360 rdečih zlatih.

²⁴ Beseda ali začetek besede *nalost* je tu prečrtana.

²⁵ Beseda *be* pred *im* je prečrtana.

²⁶ Luknja, visoka 10 mm in dolga 57 mm, je odžrla nekaj besed; rekonstruirati je moč konec predzadnje manjkajoče besede *-di* in čelo zadnje *no*.

²⁷ Dalo bi se brati tudi *posondila*.

²⁸ Tu je prečrtan očitno napačen začetek besede.

²⁹ To se dá brati *pač* ali verjetneje *pak*.

³⁰ Kot v op. 28.

35 *dalla no tek mainse doga kar niz ne raitam spriza
dobruta ker se(m) ot nik preiella 1020 goldinerio*

Format: 32 × 21 cm z načetimi robovi in s podolgovato luknjo sredi osrednje gube. Pisava: povprečno jasna in (brez)osebna, gotovo ni pisava Marie Isabelle Marenzi ali Ester Maximiliane Coraduzzi. Morda je beležka, morda prepis. — Slog: vrste 23–29 spomnijajo na Ester Maximiliano Coraduzzi in na številna mesta v njeni korespondenci. — Pravopis: se razlikuje od pravopisa MIM in EMC, a je podoben pravopisu vseh piscev zasebne korespondence iz cerkniškega in tržaškega okoliša v tem času razen Ivana Baptista Tomšiča: ta je, kakor bomo videli, v cerkniškem okolišu častna izjema. — Čas nastanka tega zapisa ali izvirnika, če je to prepis (morda je EMC narekovala?): po letu 1686, *kadar so GČ sli naglo slublana na Dunai*, pred letom Črvičeve smrti (1694), saj bi pozneje ne bila več *guisna pretension*.

Črvič je kupil prelatski naslov za 1500 forintov, ki jih je v veliki meri dobil v obliki zlatnikov in srebrnine od neznane in še dovolj bogate Vaše gnade ter jih pozneje ni vrnil. Ali je bila neznanka naša Ester Maksimiliana Coraduzzi? Verjetno. Slog tega pisanja in dejstvo, da je imela EMC »največ mortifikacij od našiga farja« (19, 24), podpirata to domnevo. Ali je bila EMC poplačana, ko je l. 1694 podedovala za Črvičem? Iz njene korespondence to ni razvidno.

Nejasen je v tem spisu tudi namig, da *so Črvič sa ta uipauscha fara andlale*: papirji v Vidnu nam tega niti ne omenjajo. Neznani so nam tudi ljudje, ki jih pisanje citira: *Joannes Srebernich nich scriber* (v. 11), rajni *Bastiz* (v. 13), *Ante selesnik* (v. 22): nobeno drugo pisanje v arhivu Marenzi jih ne omenja.

A povrnimo se k Črviču in skušajmo ugotoviti, koliko smo o njem izvedeli novega in zanesljivega: da je bil Goričan; da se je pisal *Č(e)rvič* in ne morebiti *C(e)rvič*: nedvomno je iz vseh zapisov brati tako, saj pišejo Italijani vedno *Ce-*, le Kranjci pišejo včasih *Ze-*; in z odgovarja v veliki meri izgovarjavi *č*, prim. o tem *Slovenska plemiška pisma*, str. 10 in 12; — da nikakor ni bil svet mož, kakor so Novice vedele 200 let po njegovi smrti, saj si je častne naslove in denarna sredstva zanje preskrbel na način, ki je vse prej kot pošten; — da ni avtor doslej najstarejšega znanega datiranega zasebnega spisa v slovenščini; — da sta edini priči v slovenščini izpod njegovega peresa vedno le oni, ki ju je Rupel objavil v SR 1952–54.

Iz vsega tega naj strnem nekaj verjetnosti v sklepno domnevo: njegova skrb za kulturo in posebej za slovenščino ne izhaja iz niti enega papirja ne iz bogate zapuščine Marenzijeveh, ki nam je sicer izpričala široko uporabo slovenščine v zasebnih spisih od l. 1686 naprej v tržaškem in cerkniškem okolišu, ne iz nadškofijskega arhiva v Vidnu, ki nam sicer temeljito izpričuje njegovo nehanje prav v času, ko je raba slovenščine postajala v cerkniškem okolišu široka in vsakdanja tudi v zasebnem dopisovanju.

II. Ester Maximiliana Coraduzzi

Korespondenca med baronico Ester Maximiliano Coraduzzi na gradu Hallerstein v Koči vasi in njeno hčerjo Mario Isabello se je začela po poroki te hčere z baronom Lodovicom Marenzijem 31. marca 1686³¹ in njenim odhodom v Trst. Poleg 27 njenih slovenskih pisem in listkov, ki sem jih že objavil, sem v tržaškem Državnem arhivu našel novo pismo, ki ga tu objavljam v dvojnem zapisu (transliteraciji in fonetičnem tolmačenju), kakor sem že storil za ostala njena pisma.

EMC, št. 28

Der wollgebornen Fraü

Fraü Maria Isabella

Marentzin Frejñ ein

geborner Frejñ Coraduzin

5 *meiner gar herzliebster*

Fraü Tochter zu (nerazumljiva beseda)

Triest

str. 1

Jesu Maria

Josef

10 *Maria lubasniua dete jest sem*

parsla Zirknitza alli maia sartze je

gbisno pertebi ostalla nisem nigdar ena

taga huda reisa imolla gagor ta gosput

bugh bo sallast gaga jest imom sa bolla

³¹ Kot v op. 5.

- 15 *tebi gosput bugh po si angeltzi bosie no
luba debitzta maria te dei sgorei ta luba
sdrauei o gagu meni tude maia
sartze bolli pa maiga gabrieltza ga
meni ga nista otle dat patzientzia*
- 20 *ga reisi pustite da ga Corsentza ga
buda pondalli gagor meni ta beseliu
bosilli bude bosie imeni bom da nisi
ti causa anpak gosput maia luba
sartze na sa meri da som otebi*
- 25 *sla Vrsah je tu da tua gosput se
je prati drugom lamentau da je
dosti na me spendau sam pa she
shiba da. sem spet se pabarnet
jest be imolla she dosti pisat ma*
- 30 *bugh ti dei sdraue se bo se badla (?)
gagu se pertuaie hise godi osei bom
magla matzet alli se bo bets meni
budla sama se meni ti бага sruta
smillis gosput bugh nas obeselli sa*
- 35 *tebi na tuaimo gospudu lepu perpor
atzim at pustime agu som se tebi
gei sa merla te gusnem tausent
krat is tuaiem lubom gabrieltzom
no ostanem tuaia suesta mati*
- 40 *do smerti pretza ga doma pridem
bom poslalla gei si sasafalla (?)
poslem i . . .
quatrini nisem
mogla bets dobet*

str. 3: —

Na isti strani, na kateri je zapisan naslov, je še deset vrstic, ki jih ni lahko razbrati in tolmačiti.

- 45 *sa spat besa (?)
mesla (?) se sanft (?)
ot pelleno ino
sanfta (?) meirona
shensga mlaga (?)*

- 50 *ino psitze ut
bresgbe no bellige
maga gop stotz
ino fleistra dellat
na sentze pollosit*

Fonetično tolmačenje:

- 10 *Moja lubezniva dete, jest sām
pəršla (v) Cirknica, ali moje sərce je
gvišno pər tebi ostalo. Nisām nigdar ena
taka huda rajža imela kakor ta. Gospud
Buh ve žalost, kako jest imam zavolo*
- 15 *tebe. Gospud Buh pa (v)si angelci božjə no
luba devica Marija tə dej skorej to lubo
zdrauje. O, kaku meni tudə moja
sərce boli po mojga Gabrielca, ko
meni ga niste otlə dat. Pacjencja!*
- 20 *Ko rajši pustite, da ga Korsenca ...
..., kakor meni to veselje
... bodə (v) božje(m) imeni! Vem, da nisi
ti causa, ampak gospud. Moja luba
sərce, na zameri, da sām od tebe*
- 25 *šla. Uržah je to, da tuj gospud se
je proti drugəm lamentau, da je
dosti name špendau. Sām pa še
živa ... spet se pavərnət.
Jest bə imela še dosti pisat, ma*
- 30 *Buh ti dej zdrauje! Se bo še vedlo (?),
kaku se pər tvajə hišə godi. O, sej (saj? se?) bom
mogla mučət ali se bo več meni
... Sama se meni ti (v)boga sruta
smiliš! Gospod Buh nas ob(v)eseli! Se*
- 35 *tebi no tuojmo gospudu lepu pərpor-
ačim, atpusti mə, aku sām se tebi
kej zamirla, te kušnem taužent
krat is tuajem lubom Gabrielcom
no ostanem tuaja zvesta mati*

- 40 *do sm̃rti. Pr̃eca ko doma pridem,
bom poslala kej. Si zašafala (?)
pošem ...
quat(t)rini nis̃m
mogla več dobat*

Pripis ob naslovu je menda recept mazila proti nespečnosti in z rezervami predlagam tolmačenje:

- 45 *Za spat bæ za-
mesla (v)se zanft
od p̃el̃ana (?) ino
zanfta majerona (?)
žensko mleko (?)
ino p̃šice ot
breskve no veliko (? , belega ?)
moke (? , maka?) (v)kòp stòč
ino flajštre delat,
na sence položit.*

Format: 28 × 17 cm. — V. 6: nečitljiva beseda je menda *Erbroch* kakor v drugih pismih (tudi *Erbröch*): da bi morali brati *Breg*, kakor predlaga B. Možina,³² se mi zdi neutemeljeno. Sam ne najdem razlage. — V. 8—9: to je edini primer, ko EMC začinja pismo s to formulo. — V. 10 nasll.: EMC se je vrnila iz Trsta v Cerknico zaradi nesoglasij z zetom in je zapustila v Trstu bolno hčer, zato ji želi zdravja, zato ji na koncu, ko je bilo pismo že zapečateno, pripiše še recept proti nespečnosti.

Pravopis, slog, vsebina, raba tujk, vse se sklada z opažanji, ki sem jih zapisal v uvodu k *Slovenskim plemiškim pismom*. Posebej naj tu opozorim na rabo dvojne tujke *causa* : *vsah* in na tujko *sanft*: je s tem mislila mehke, sočne dele obeh omenjenih rastlin?

Vsekakor se moram zdaj povrniti na *Slovenska plemiška pisma* in marsikaj v njih dopolniti in popraviti. Prej kakor nove raziskave v tržaškem državnem arhivu me je k temu pripravil davni znanec, bivši trgovec v Trstu Boris Možina, ki se je z vnemo in ljubeznijo, kakršne premore le ljubitelj, pretolkel skozi vse težave v pismih MIM in EMC. Svoje izsledke in sugestije je objavil³³ in me s tem ljubeznivo prisilil, da sem

³² Boris Možina, *Slovenska plemiška pisma*, v: Primorski dnevnik 1981, in sicer: 22. februarja, 1., 15., 22. in 29. marca, 12., 19. in 26. aprila ter 1. maja.

³³ Prav tam.

ponovno vzel v roke korespondenco in preveril vse njegove predloge. Kljub temu, da ni ne zgodovinar ne slavist, je pokazal, da pozna zgodovino nekaterih slovenskih krajev in družin v njih boljše kot marsikateri strokovnjak; in da premore intuicija včasih več kakor (moja) pamet.

Sam sem v uvodu opozoril na vse težave pri branju teh pisem in dodal: »... pričakujem, da bojo ... znanstveniki ... veliko mojih predlogov popravili in veliko problemov rešili: zakaj v številnih primerih je moja transliteracija dejansko le predlog za branje teh pisem ...« (str. 8). Desec mesecev po izidu knjige je edini prispevek te vrste le Možinov: naj mu torej izrekam hvaležnost in priznanje. In naj navedem vsa mesta, ki jih je treba po njegovem predlogu popraviti.

EMC 2, 20: besedo, ki sem jo izpustil zaradi luknje v papirju, rekonstruiral *malle* in besedo v isti vrsti ob drugi luknji, ki sem jo rekonstruiral *Loža*, popralja v hiše; fonetično verzijo je torej izpopolniti: ... *da nisam od male maše iz hiše bila* ... — EMC 2, 29: B. M. bere manjkajočo besedo *furmana* in to je spričo rokopisa nesprejemljivo; lahko bi se bralo *foriu* oz. *faria*, fon. *farja*. Ta *far* je lahko le Krištof de Musis, Marenzijeve kaplan in menda oskrbnik, ki si je dopisoval z Lodovicom Antoniem Marenzijem. Prav njuna poslovna korespondenca izpričuje pogostno prisotnost de Musisa v Ložu, v Piranu (kjer so imeli Marenzijeve soline) in drugje. — EMC 4, 7: zelo sugestivna je Možinova rešitev obeh besed, ki ju nisem znal brati, in se mi zdi kljub kaki rezervi (predvsem začetna črka druge besede!) sprejemljiva: *uobn naien*, fon. *Gospud Rigon je uobn, najon se nimamo na kej zanest*. Gre torej za dve narečno močno obarvani besedi. »Gospod Rigon je obenj« je, trdi B. M., še danes vipavski modus loquendi v pomenu »je končan«. — EMC 4, 11: B. M. predlaga branje: *da letá moja zadeva skozi me skrbi*. »Zadeva« je brez dvoma nemogoče brati, od predloga je moč osvojiti zgolj *leta*, kjer je *t* zaradi luknje v papirju rekonstruiran. Kako sam berem, sem povedal v transliteraciji; lahko tvegam fonetično tolmačenje: *da me léta moja sagurno skazé*. — EMC 4, 14: prvo besedo bere B. M. *udulna* in ni mogoče ne soglašati z njim: gre za Odolino, posest Marenzijeve nedaleč od Podgrada, tedaj menda še last Coraduzzijevih. Tako postane smisel stavka prozoren: odloči se, pravi mati hčeri, ali bi rajši obdržala Hallerstein ali Odolino. — EMC 5, 16: B. M. bere *ino ta ko vidi*; popravljam malenkostno v *ino te* (tako je zapisano in odgovarja splošni izreki zaimka, ki se v moškem edn. imen. glasi v večini narečij *te*) *ko* (tako berem, toda mišljen je očitno oz. zaimek *ki* v taki ali drugačni narečni izreki, kar daje v slabem baroničnem zapisu lahko a/o) *vidi*. — EMC 5, 17—18: *iz hiše bila, ko je zdaj leto ob te Devica*

Marija. — EMC 5, 30—31: *jih pa Schneberski flegar*. — EMC 5, 48: beseda, ki manjka v mojem fon. zapisu, je gotovo *šumrada*. — EMC 6, 37—38: predlog B. M.: *Uobno sem družino, strah me je ven iz hiše (it) Nemaren far dokler*. Ob tem predlogu lahko popravim svojo transliteracijo s tem, da ob 37 *robna* (?) napišem verjetneje *vobna*; s tem se mi zdi Možinov predlog fon. *uobno sam daržino* sprejemljiv, medtem ko je *strah me je, ven iz hiše* in *nemaren far* povsem nemogoče. — EMC 6, 41: popravljam *Čaber* v *Čabar*; B. M. predlaga nadalje *gorki(o) hiša sest*: sprejemem z rezervo za tretjo besedo, ki se je zanesljivo ne da brati. V zvezi s tem pismom piše B. M.: »Gospoda Krištofa so imeli Marenzijeve radi, večkrat je šel k njim v Trst. Ni imel svoje župnije, »ga fajmošter na more videt, no ga na pusti mašovat«, pravi g. Ester. Stanuje občasno kot gost v gradu pri g. Ester, s svojo družino pa se večkrat podaja v Čabar. Vse kaže, da je bil g. Krištof še eden zapoznelih predikantov.« Doslej nisem našel ne v ASTS ne v ACAU zanesljivih podatkov o njem. Njegova »družina« in njegovo »predikanstvo« sta plod fantazije. Zanesljivega vem le to: človek, ki je užival zaupanje Marenzijeve in je bil njihov kaplan, ni mogel biti protestant. Marenzijeve si ne bi smeli tega dovoliti: o tem več v poglavju, ki ga posvečam prav gospodu Krištofu. — EMC 7, 31: B. M. predlaga: (*cesar je prodau vse*) *turinške (gradove enemu laškemu fürštu)*. In dodaja v opombi: »Thurnovi so bili protestantje in so se izselili v Nemčijo. Glavni njihov grad v vipavskem Križu so l. 1605 odkupili Atemsovi.« — EMC 8, 52: (*Marenc suoja gospa taku hudu darži ino*) *k tlom (da)*. — EMC 8, 54—55: (*O, Buh ve žalost moja, serce, be sej*) *ta lucki spot be se imeli varvat*. — EMC 11, 32: (*pošlem en*) *masic (ješprenja)*. — EMC 15, 28—29: (*1 par*) *violčni (farbe štunfi)*. — EMC 15, 37: rekonstrukcija (*sem mu ena petica*) *za lon (dala)*. — EMC 17, 15: B. M. bere (*Naša čota*) *Margerita*; brati je *Margetz* ali *Mergetz*, glej o tem še poglavje o Mergec. — EMC 18, 30: (*Seropa od*) *zelše*. — EMC 18, 38: zadnjo besedo v vrsti mi je uspelo brati (*u*) *Bakar*. — EMC 18, 46: (*Iz*) *Bakra*. — EMC 18, 51: (*da ne morem*) *juteros (dobet)*. — EMC 18, 52: (*Gospud Matija*) *na da antuort*. Redka nemška tujka. — EMC 18, 59: *Iz Čubra* je popraviti v *iz Čabra*. — EMC 18, 61: *Petenak*. — EMC 18, 62: *Sorga* je menda brati *Zorka*. — EMC 21, 61: *tobih* je menda brati *tepih*. — EMC 23, 16: (*za*) *tofant (ino čevle)*. Tofant, pojasnjuje B. M., je »flanella«, to je it. flannela. — EMC 23, 27: moj zapis *bolna* je B. M. pravilno popravil v *volna* t. j. »voljna«. — EMC 23, 35: (*ke sem per*) *kolini (ino) janci (poslala)*. »Kolini« je gotovo prav, »janci« je nesprejemljivo; rajši berem *prosi*. — EMC 26, 42: *Blažuka*. — EMC 26, 53: (*Jest bom tudi zase ena*)

garzonca (vzela). Možinov predlog je težko sprejemljiv: kaj, ko bi se za tem zapisom spet skrivalo lastno ime *Corsentza* (prim. EMC 21, 62)? — EMC 26, 55: (*Od tega (Šimca Kotnika)*). — EMC 26, 60: (*En goldinar, tudi več (quatrini)*).

Ob ti množici popravkov, ki so »gvišni«, se mi zdi Možinov prispevek slavistiki več kot časten. Ostali njegovi predlogi so mestoma sugestivni, a daleč od črk in verjetnosti.

Ob pismu EMC 28 in obilici popravkov k že objavljenim pismom lahko le obrobno spremenim karakteristiko, ki sem jo iz vseh teh pisem skušal izluščiti v knjigi; narečni delež je res videti nekoliko bogatejši: toda v skladu z onimi novostmi, ki jih je doba v celoti sprejemala predvsem iz gorenjskih govorov, morda lahko to sodbo nekoliko korigiramo in pritegnemo še, vsaj za cerkniško-ložanski okoliš, še notranjsko(-primorske) posebnosti.

Ob težavah, ki nam jih dela zgolj pisava naše EMC, so preštevilni problemi obsojeni na nemožnost rešitve, pa naj se še toliko ljudi ukvarja s to pisavo, s tem pravopisom, s tem jezikom. Ali se motim?

III. Mergec

Pismo je nedatirano, brez naslova, toda skozi podpis in vsebino postane vse jasno. Podpisana je *merieta ali mergez*. Mergec je omenjena v pismih MIM 2, 75 in 77 ter EMC 17, 15: *Moja Polana se Vašegnade perporoči no jih prose, de be rekle Mergece, de be je poslala faconetel, kier je bila sukena zavita, zakaj nje brat je poroču, de je jo Mergece zela v Cirkence* (11. 1. 1690); *naša čota Margeiz leži tudi na smertni posteli*. Šepasta Marjeta ali Mergec je torej po vsi priliki podložnica gradu Hallerstein, menda celo baroničina služabnica. Njeno pismo razširja pomen te korespondence s konca 17. stoletja: ne gre za osamljen primer uporabe »jezika srca«³⁴ med plemkinjama materjo in hčerjo, temveč gre — in druge najdbe to še jasneje potrjujejo — za uporabo slovenščine v zasebne namene brez razlikovanja med stanovi in sloji v zemljepisno ostro začrtanem okolišu. Morda je znala Mergec sama pisati, še lažje je verjeti, da je pismo narekovala kakemu »šribarju«. Pisava in kaka redka pravopisna značilnost mi ne dovoljujeta misliti, da je to pismo s svojo roko napisal Krištof de Musis, a je ljudi, ki bi mogli to storiti, bilo v Cerknici in Ložu gotovo več.

³⁴ Miran Košuta, *V jeziku srca*, v: Naši razgledi, 10. aprila 1981.

Gnadiiua Gospa

*Jest nauredna slushabenza iem uoshim en
sdrou inu sueti post, inu pertem iem pustim
uedit, oku skorei neprideio, ulosh toko*

- 5 *iest menim inu shlishim, de bodo use nih
rizi inu blago konzhanu, inu tudi uasha gnada
deso toku posabili name, neuedo de sem
potrebna inu boshiza, toko prossem sa ani malo
olia, Gnadiiue gospe Matere, inu gnadiiua gospuda,*
- 10 *sdei drusiga neuem ampak ich bogu porozim,
merieta ali
mergez*

Naslovnik »Gnadiiua gospa Mati« je Maria Isabella Marenzi v Trstu, »gnadlivi gospud« je Lodovico Marenzi, mož Marie Isabelle. Mergec je slišala, da tržaški gospodarji »skorej ne pridejo v Lož«: v Ložu je imel baron Marenzi posestvo, njegov oskrbnik na tem posestvu je bil Krištof de Musis, Mergec je utegnila biti služabnica prav tu ali v gradu Hallerstein. Gospodarje opozarja, »da bodo use njih riči in blago končano«; težko verjamem, da gre za Marenzijevo posestvo v Ložu: baron Lodovico je znal odlično skrbeti za svoje posestvo, Krištof de Musis je bil vesten oskrbnik in je stalno pisal v Trst ter poročal o gospodarstvu v Ložu; o tem poročam v poglavju o gospodu Krištofu. Prej je misliti, da govori Mergec o propadajočem posestvu Coraduzzijeve v Koči vasi; potem ko sta jo Gregor Črvič in baron Francesco Rigoni spravila tako rekoč do beraške palice, potem ko je preživela čas, ki jo korespondenca s hčerjo osvetljuje (1686—1699), bolna in zagrenjena, je stara baronica umrla verjetno l. 1699. Iz tega časa, ne dolgo pred njeno smrtjo ali ne dolgo po njeni smrti, je torej po vsi priliki to Mergečino pismo. Sama Mergec je morala biti že stara in bolna: EMC je že pisala, da je bila na smrtni postelji, sama pa toži, da je potrebna pomoči: »vaša gnada de so toku pozabili name, ne vedo, de sem potrebna inu božica; tako prosem za ano malo olja«, to je človeški slog, ki spominja na slog EMC.

Format: 194 × 121 mm.

IV. Postscriptum neznanega pisca

*P. S. Gnadliuei Gospei Gospei Marie Isabelle
de budi slusbo Moio perporozeno inu Moimu
Lubimu inu Dragimu Gospodinu Gabrielzhu de bi
mi Gospodini Bok i Maicha Bosia sacco dobro
dal.*

V tem primeru poznamo samo naslovnika, iz samega besedila ne razberemo ničesar, da bi mogli ugotoviti, kje je bil ta postscriptum napisan in kdo ga je napisal. Edinole nekateri kroatizmi v besedilu, ki so povsem odsotni v pisanju ljudi iz cerkniško-ložanskega okoliša, nam dajejo misliti, da je avtor teh vrstic s kakega drugega kraja na slovensko-hrvaški meji, morda iz Čabra. Toda že poznamo vezi Hallersteina s Čabrom in Bakrom, poznamo potrdilo neznanega kovača (ali trgovca) iz Čabra in se ne bi čudil, da prihaja pisanje kar s hrvaške strani. Poleg kroatizmov v besednem zakladu (*gospodin*, *majka*, morda *sak*) poudarjam nekaj italijanskih pravopisnih potez (*majcha*, *sacco*) in slovensko narečno potezo (*gospej*).

Ta drugače skromen listek je priča širše uporabe slovenščine, ki gre v tem primeru preko meja cerkniškega in tržaškega okoliša.

Format: 74 × 161 mm.

V. Ivan Baptista Tombshich

Najbolj presenetljivo med slovenskimi zasebnimi pismi iz tega časa je bržkone pismo, ki ga je napisal *Johannes Bap.ta Thombschitsch* 17. maja 1699 v Ložu in ga najprej tu objavim:

*Gnadliui inu Visoku zhastitliui
Gospei Gospei Marii Isabeli Maren-
zaukj B:^a ena Roiena Caradu-
zauka fraiarza, Moij Gnadliui*

5 *Gospei Gospei Botrij
Trieste*

*Gnadliua inu Visoku zhastitliua
Gospa Gospa Botra*

Nih Gnadliuiga Gospuda Gospuda pismu

- 10 *sem iest kmoiem rokam Pohleunu Preiel,
Im tudi dam veidit, desem iest stistiga
Pisma nashimu rihtariu Poueidal saou-
lo dolgouaina, sakateru ieh lipu vsi
Prosimo de bi nas otteli Pozhakati :/, sekai*
- 15 *ie tu vbogu mestu leitas spet moglu
soldatam veliku Plazhati:/, dokler
bode nam Bug Nouino dal. Gospud Peter
Klapshe ie meni odguuor dal se zhe tudi
ieh lipu Plazhat Capital inu Interest*
- 20 *Per tem ostanem Gnadliue Gospe Botre
inu Gnadliuiga Gospuda Botra nih pohleu-
ni hlapez, inu se iem pohleunu perporo-
zhim.
Vloshi ta*
- 25 *17 magio 1699*
- Gnadliue Gospe Gospe Botre
inu Gnadliuiga Gospuda Gospuda
Botra*
- Pohleuni hlapez
do smerte.*
- 30 *Johannes Bap.ta Thombschitsch*
- Moia shena im
Poshle duie kur
prose, de bi ich sa dobru*
- 35 *vseli.*

Format: 200 × 262 mm.

Edino slovensko pismo, kar sem jih doslej našel, z naslovom v slovenščini razen imena mesta: *Trieste*. Toda: *Marenzauka*, *Caraduzauka*. (Zakaj postane vsak o v italijanskem priimku a tudi v kranjskih krajih, ki sicer ne poznajo akanja? Družini mojega starega očeta Luigija Bortolottija so v gorenjskem Tržiču, kjer je delal in se oženil ob koncu prejšnjega stoletja, pravili *Partalótitavi!*)

Pravopis, besedni zaklad, slog močno dišijo po Trubarju prej kot po Dalmatinu: refleks za jat je pod naglasom *ej* (*vejdit*), sicer *i* (*lipu*), particip pozna zgodovinski *l*, cirkumflektirani ozki o postane *u* (*lipu*) itd. itd. Dobro stoletje po Trubarjevi smrti. Sto let po začetku nasilne protireformacije.

In kdo je ta notranjski poznavalec in častilec Trubarja in njegovega pismenega izročila? Iz tega pisma razberemo le, da je bil Ložan, Marenzijevec podložnik, verjetno mlajši, če titulira barona in baronico z botrom in botro. Druga ohranjena korespondenca med njim in Ludovicom Marenzijem (po eno italijansko pismo obeh) nam navrže še nekaj podatkov: v pismu, ki ga je pisal *Los adi 2 8bre 1698* baronu v Trst, je njegov podanik podpisan kot *Di V(ostra) S(ignoria) Illus(trissi)ma Seruitor humilissimo Joan Baptista Tombschich Esatore*. To je zanimivo poslovno pismo, po katerem izvemo, da je bil Tomšič izterjevalec, verjetno v Marenzijevi službi. Italijanščina mu je tekla dovolj gladko, a ne brez kakega spodrs-ljaja ali nerodnosti: ne razpolaga torej s humanistično kulturo, kakršna je bila lastna Gregorju Črviču. Kako italijansko besedo napiše celo po slovenski narečni izreki (*persihona, shubito*), kako besedo pozna zgolj iz italijanske narečne rabe, daleč torej od kake avlične italijanščine (*un Scartoco di tabaco*). *Mimo* teh skromnih podatkov, ki le malo osvetljujejo osebnost, ki je sicer morala biti zanimiva, se mi zdi pismo tehtnejše zaradi slovenskih besed, ki jih je vpletal za sporazumevanje s tržaškim italijanskim patricijem. Zato naj ga prepisem v celoti: izpuščam le naslov, nagovor in sklep, ki niso za nas v ničemer zanimivi.

La di V(ostra) S(ignoria) Illus(trissi)ma á me scritta sotto il dato adi 16 dal messe passato, ho riceputo adi 26 deto, nella qualle ho intesso tuto quello mi scriuano V. S. Illu.ma per amor dalli ducati é scudi, sta tuto bene sollo che li *platnarí* é altra gente non uorano portar solli Deta moneda à Triesti, nome³⁵ se V. S. Illus.ma se fidarebino per sicura gente mandarmi le *pettice* in qua, che mi poteria gambiar é poi di nouo mandar li ducati é scudi per fida persihona à V. S. Illus.ma in talle forma se poderia far altramente, quanto dalli cechini qui sono à 4 f(iorini) é 15 carantani moneta todesca per amor dalli *obudi*, mi uoglio shubito ordinar á un somaro che li portara some due á Trieste A...? .. farano prelio V. S. Illus.ma al Suo piacer riceuo un Scartoco di tabaco ...³⁶

³⁵ *nome* tu ni it. samostalniki, ki pomeni »ime«, temveč furlanski prislov, ki pomeni »samó, razen čet«.

³⁶ Lož, 2. oktobra 1686... Vaše presvetle visokosti nadvse ponižni služabnik Ivan Baptista Tomšič, izterjevalec...

Pismo, ki ga je Vaša presvetla visokost meni napisala 16. v preteklem mesecu, sem prejel 26. v istem mesecu in sem vse dobro razumel, kar so mi V. P. V. pisali zavoljo dukatov in škudov; vse je prav, samo da *platnarji* in drugi ljudje ne bojo hoteli sami nositi omenjen denar v Trst, razen če si ne bojo V. P. V. upali poslati mi *petice* po zanesljivih ljudeh: jaz bi jih lahko zamenjal in potem poslal dukate in škode po zanesljivih ljudeh V. P. V. Toda to bi se dalo urediti tudi drugače, ker so tu cekini po 4 forinte in 15 karantanov nemškega denarja; zavoljo *obudov* bom takoj naročil osla, ki bo v Trst pripeljal dva tovara; V (Trstu?) bojo V. P. V. plačali. Po Vaši ljubeznivosti prejmem vrečko tobaka.

Tomšič dodaja na koncu svoje in ženine pozdrave za barona botra in baronico botro, sicer se pismo ne oddalji od suhoparne poslovne korespondence. Baronov odgovor *Trieste 14 8bre 1698* je kratek, suhoparen, oblašten, posloven in le na koncu dodaja v vljudnostni formuli svoje in svoje žene pozdrave za Tomšiča in njegovo ženo. Marenzi ponovi vse tri slovenske besede *petizze, Platnari, obudi* (s študijo, ki jo mislim pripraviti kdaj pozneje, bi rad opozoril na bogato slovensko izrazje v poslovnih in juridičnih spisih tržaških patricijev), samega Tomšiča pa v naslovu imenuje *Al Molt'III(ust)re S(ignor) ... ? ... il S(igno)r Gio(vanni) Batt(is)ta Tumsich mudaro in Laäs*. Mudaro, torej mitnik, mitninar.

Pri slabem glasu, ki ga uživajo mitninarji v slovenski književnosti (Pregelj!), rad prizanesem temu sicer suhoparnemu in življenjski nuji odvrženemu mitninarju, ki ni bil niti humanistično izobražen, a je umel konec 17. stoletja pisati neprimerno kulturneje, zgodovinsko utemeljeno, slovensko blesteče, mimo notranjskih in tržaških vaših gnad, čabrskih trgovcev, hallersteinske služinčadi in zagonetnega gospoda Krištofa. Mimo vseh drobnih podatkov, ki so mi postali dostopni skozi tri zasebna pisma, ostane v moji zavesti še odprto in nerešeno vprašanje: kdo je bil Ivan Baptista Tomšič?

VI. Gospod Krištof

Najbolj skrivnostna osebnost v ti cerkniško-tržaški panorami je Christoforo de Musis. Srečali smo ga že pogostoma v pismih EMC: *Gospud Krištof je eniga človeka ... (1, 21; sledečega opisnega deležnika ne znam brati); Jest se najdem spet na posteli zapuščena, taku sem poslala po gospud Krištofa, de vsaj ... (?; 16, 6; spet ne znam brati naprej); Gospud Krištof me je tudi zapustu. Ga fajmošter ne more videt no ga na pusti mašovat (17, 16); ... se lepu zahualem za vse tu, kar sa meni per pospud Krištofa poslali ... Gospud Krištof je pustu 2 .. ? .., ino 1 štrik ... (23, 14 in 32); ... je peršu snoče gospud Krištof ... (25, 19); Gospud Krištof je (v) Čabru, sem težku brez njega ... (26, 69).*

Iz tega sklepamo bore malo: da je bila EMC navezana nanj, da je bil mašnik, ampak ga ni domači župnik pustil maševati, da je hodil veliko okoli, da je znal biti tolažnik betežnih (baronic).

Že mesce iščem podatke za njim, od nikogar v tem času (razen od EMC) nimam toliko pisem v rokah, pa se mi vendar izmuza kot nihče drug. Gotovosti?

Bil je že star. Prvič ga srečam 26. 1. 1660 v pismu, ki ga stricu našega Ludovica Marenzija prečastitemu Geremii Marenzi, župniku v Slivju pri Podgradu, napiše neki *deuotis(sim)o... seruo...*, ki mu ne morem razbrati podpisa: v tem pismu je dvakrat omenjen *Mons(igno)r Pre Musis*.³⁷ Monsignor je katoliški cerkveni častni naslov, *Pre* je kratica, ki jo še danes Furlani in Benečani uporabljajo za svoje duhovnike. Sam pa se v marsikaterem pismu iz let 1697 in 1698 imenuje starega in betežnega.

V tržaškem državnem arhivu sem našel 16 njegovih poslovnih pisem baronu Lodovicu Marenziju iz let 1696, 1697 in 1698 (6 je nedatiranih, toda štiri so gotovo nastala v letih 1697 in 1698, ostali dve več kot verjetno), 6 konceptov pisem, ki mu jih je napisal baron Lodovico Marenzi v istih dveh letih, 1 pismo njegovega brata Baldassara iz l. 1698, poleg tega pa še koncept pogodbe iz l. 1697, ki ga je sestavil Lodovico Marenzi in omenja njega. V vseh teh pismih je naš gospod Krištof podpisan ali omenjen kot *Sac(erdote) e(t) Capellano*, kot *D(on) Christoforo*, kot *P(re) ali Padre) Christoforo*; le enkrat, in sicer v nedatiranem pismu, ki je nastalo pred avgustom 1697, se podpiše *restando di V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma Deu(otissi)mo et Obligatis(si)mo Sac(erdote) reformato etc.*: toda l. 1697 pomeni »sacerdote reformato« toliko kot »duhovnik, ki je sprejel (tridentinsko) reformo«, to je predstavnik protireformacije. Nikjer ne izhaja, da bi imel družino (če je B. Možina s tem mislil, da je bil poročen) in da bi mogel biti protestant. O tem ne bi smelo biti najmanjšega dvoma. Posebno ne, če mislimo, da je zastopal interese družine Marenzi, da je bil baron Lodovico Marenzi nečak tržaškega škofa Antona Georga Marenzija (1646—1663) in župnika v Slivju Geremia Marenzija, da je dejansko živel od Marenzijevega denarja in da bržkone ni bil ne Kranjec ne Tržačan.

Doslej mi še ni uspelo ugotoviti, od kod je prišel v Trst. V Trstu tega priimka ni bilo in ni. Če na podlagi latinskega podpisa *Christophorus de Musis* lahko sklepamo, da izraža »de« poreklo in ne pripadnost patriciatu, potem lahko celo domnevamo, da je bil terski Slovenec iz Mužcev (Musi) doma. Marenzi je gotovo rabil človeka, ki zna slovenski.

In gospod Krištof je gotovo znal slovenski, kakor je gotovo razumel slovenski jezik tudi italijanski baron Lodovico Marenzi. To želim danes dokazati in prepuščam novim raziskavam ugotovitev, kdo je bil gospod Krištof in od kod: kdaj pozneje bom objavil vso to korespondenco, ki se mi zdi pomembna za našo juridično zgodovino in za demologijo.

³⁷ V ACAU doslej nisem našel sledu o njem. Ta *Monsr Pre Musis* l. 1660 je lahko isti, ki ga srečamo v letih 1687 in 1688 v korespondenci, lahko pa je (čeprav je to manj verjetno) druga istoimenska oseba.

Da zgornjo izjavo podprem, bom danes citiral le nekaj odlomkov iz pisma gospoda Krištofa in barona Lodovica Marenzija, v katerih oba uporabljata slovenske izraze: tudi ti govorijo o pomenu, ki ga je imela slovenščina v zasebnem dopisovanju konec 17. stoletja. Izpuščam le preštevilske odlomke, v katerih se ponavlja kratica *pol.* za prostorninsko mero *polovnik*, tu večkrat *polonico*.

10. 6. 1697, Christoforo de Musis (odslej: CM) ... *hora per non hauer potuto in altro modo mandar l'orzo et aidaua cassa spedisco ...* — 12. 6. 1697, Barone Lodovico Marenzi (odslej: LM): ... *Vi mando la qui annessa lett(er)a senza le cinque petizze che ne le pagarete ... Hauerei gusto che uenisse abbasso, che si aggiustaressimo per la Xma (= decima, desetina) di Daune (?), e per commodar il tetto della Casa, e Scadegno (= skedenj), e che poi andaressimo insieme à Laass à goder il fresco ... Riceuerete 2 mecchi (= meh, dva mehova), cioè uno della farina di Sara-cino, e l'altro della faua ...* — 23. 7. 1697, CM: ... *e non possiede niente essendo Podrusnek della Capellania ...* — brez datuma, a gotovo pred avgustom 1697, CM: ... *il fieno delle loche ha condotto tutto á casa sua ...* — b. d., a gotovo 17. 8. 1697, CM: ... *et io ingrassatoli l' Ograda ...* — 26. 8. 1697, CM: ... *la casa d'Oberlaas, e scadegno ... hauendo condotto tutto il fieno delle loche à casa sua ...* — 28. 10. 1697, CM: ... *à Oberlaas hà lasciato tutte le porte del scadegno è stalle cascar à terra benche esso quando conduceua il grano le hà rotte è sino li bureni ò ferri doue si mette i lucheti tutto preso uia, ...* — 3. 11. 1697, LM: ... *un pol(onicco) aidaua cassa ...* — b. d., a gotovo pred 12. 12. 1697, CM: ... *hanno sempre creduto di pagar le steure ...* — 12. 12. 1697, LM: *caricate in som(m)a con orzo, pauiz (?) aidaua cassa ...* — 18. 12. 1697, potrdilo, ki ga je LM izstavil v Ložu: ... *al sud(det)to Jucha ho datto lire otto che disse hauer pagato le Zolle p(er) il sud(det)to grano ...* — 14. 9. 1698, CM: ... *doue se uiuesse mille anni mai mi potrò scordare cosa sij Oshaben inu she ..?.. ilen Andrea Jucha essendo esso causa della mia ruina, basta dirli che è figliolo d'una Zuperna Matti, ...* — 21. 9. 1698, CM: ... *ma ne saprà il Mesnar della Città ... Qui sono pernici in quantità per comprar una petiza l'una ...* — b. d., CM: ... *li mando ... una scatolina di Maurichi (= mavrah) sechi piena ...*³⁸

³⁸ 10. 6. 1697, CM: ker mi ni bilo doslej na noben način moč poslati ječmena in ajdove kaše, pošiljam ...; 12. 6. 1697, LM: Pošiljam Vam priloženo pismo brez petih *petic*, ki jih boste plačali ... Hvaležen Vam bom, če boste prišli sem dol, da bi se pogodili za desetine v Davnah (?), da bi popravili streho nad hišo in *skednjem* in da bi se potem zatekli v Lož, uživaj hlad ... Prejeli boste 2 *mehova* in sicer enega z ajdovo moko, drugega z bobom. 23. 7. 1697, CM: ... in ne poseduje ničesar, ker je *podružnik* kaplanije ...; b. d., a gotovo pred avgustom

Sklep

Sklep je lahko le sila preprost povzetek vsega, kar smo že ugotovili.

Začeniši z letom 1686 uporabljajo v gradu Hallerstein v Koči vasi, Ložu, Cerknici in posamezni dopisniki v Trstu in Čabru, morda tudi drugje, slovenščino pri zasebni korespondenci. Pogoji, ki so to omogočili, in razlogi, ki so to sprožili, so — vsaj zame — nepregledni.

Izključujem seveda čustvene motivacije (>jezik srca<), kakor hitro ugotovim, da so slovenščino uporabljali tudi posli (Mergec, Tomšič) in da se slovenščine poslužujejo tudi pri poslovni korespondenci (neznani kovač ali trgovec, Tomšič, Krištof de Musis, baron Lodovico Marenzi). Pri taki množici pisem in dopisnikov smo dejansko že pred novo zgodovinsko stalnico. Le ljudje, ki poznajo našo zgodovino (tudi drobno, lokalno), se lahko ubadajo z vprašanjem, kako je mogla ta zgodovinska stalnica nastati. Vendar ne bo smel raziskovalec prezreti vloge, ki jo je pri tem igralo plemstvo na Slovenskem in v Trstu.

Kler ni mogel biti pobudnik za ta pojav, posebno spričo dejstva, da ni videti Gregor Črvič človek, ki bi mu bilo pri srcu kaj drugega mimo denarja, časti in spletk. Kler je imel v tem času neprimerno trdnjše postojanke na Slovenskem in ni nikjer sprožil takega pojava. Končno ne pomenita eno Črvičevo pismo in njegova oporoka veliko spričo več desetih slovenskih pisem (točno: 36) in stalne prisotnosti slovenščine ob italijanščini v pismih tržaškega patricija in njegovih dopisnikov, kolikor sem mogel v poslednjih letih ugotoviti.

Najbolj zagonetno se mi zdi vprašanje Trubarjevega pravopisa in sloga v pismu mitninarja Tomšiča: a eno njegovo pismo je premalo, da bi sklepali o čemerkoli. Vsekakor je njegovo pismo biser v ogrlici zasebne korespondence, ki je sicer zgodovinsko zanimiva, a nam ne pričara nobene estetskega zadoščenja.

1697, CM: seno z lok je vse popeljal k sebi domov; b. d., a gotovo 17. 8. 1697, CM: ... in jaz sem mu pognojil *ogrado* ...; 26. 8. 1697, CM; ... hiša v Gornjem Ložu in *skedenj* ... ker je peljal vse seno z lok v svoj dom ...; 28. 10. 1697, CM: v Gornjem Ložu je pustil, da so vsa vrata v *skedenj* padla na tla, ker jih je uničil, ko je popeljal žito in jih je pokvaril in je celo odnesel *burenke*, to je železa, na katera privezujemo žabe ...; 5. 11. 1697, LM: ... *polovnik ajdove kaše* ...; b. d., a gotovo pred 12. 12. 1697, CM; ... vedno so mislili, da plačujejo *štibre* ...; 12. 12. 1697, LM; ... tovor je naložen z ječmenom, *pavic* (?) in *ajdovo kašo* ...; 18. 12. 1697, LM; omenjenemu Juhi sem dal osem lir, ki jih je moral po lastni izjavi izplačati za *colnino* za imenovano žito ...; 14. 9. 1698, CM: ... tudi ko bi živel tisoč let, bi nikoli ne mogel pozabiti, kaj pomeni *ošaben inu* ...? ... Andrej Juha, ker je on vzrok moje nesreče; zadostuje naj povedati, da je sin *zoprne matere* ...; 21. 9. 1698, CM: ... to bo gotovo vedel mestni *mežnar* ... Tu so jerebice v veliki množini in jih je moč kupiti po *petico* ...; b. d., CM; ... pošiljam Vam ... škatlico, polno suhih *maprahov* ... (ASTS)

Mimo teh suhih sklepnih misli me že dolgo pri raziskovalnem delu in pri sestavljanju te študije spremlja misel: bogat Marenzijev fond, ki je delno dostopen po privatnih kanalih, a danes že čez polovico dostopen pri tržaškem državnem arhivu, je verjetno zgodovinska izjema. Večino patricijskih arhivov sta požrla čas in zgodovina. Vendar nam ta najdba dovoljuje misliti, da je bila slovenščina v rabi pri zasebni korespondenci veliko prej in v večji meri, kakor smo doslej vedeli. In da je jezik Županove Micke in Matička, ki se ženi, rasel na trdni, že davno ustaljeni tradiciji pismene uporabe vsakdanje slovenščine: prav onega jezika, ki nam ga doslej najlepše izpričujejo pisma Marie Isabelle Marenzi in Ester Maximiliane Coraduzzi.³⁹

RIASSUNTO

A cominciare dall'anno 1686 al castello Hallerstein presso Koča vas, a Lož, Cerknica, in singoli casi a Trieste e Čabar, forse pure altrove, si inizia a usare lo sloveno nella corrispondenza privata. Le condizioni che hanno reso ciò possibile e le cause che hanno determinato il fenomeno mi riescono imperscrutabili.

Escludo comunque motivazioni affettive («la lingua del cuore», come un censore ha motivato la corrispondenza tra due patrizie da me recentemente pubblicata — vedi note 1 e 34) nonappena considero che lo sloveno veniva usato pure da dipendenti e pure nella corrispondenza di affari. Penso piuttosto che ci troviamo di fronte a una nuova costante storica e che vi abbia contribuito in maniera determinante il patriziato in Slovenia e a Trieste.

Documenti reperiti presso l'Archivio di Stato di Trieste e l'Archivio della Curia Arcivescovile di Udine fanno ridimensionare l'importanza che si era finora data a Gregor Črvič, parroco di Cerknica, di cui erano già note una lettera e il testamento in sloveno⁴⁰; il prelado appare troppo preoccupato di acquisire titoli ed onori sfruttando controversie amministrative sorte già da decenni tra l'Archidiaconato di Ribnica e quello di Kamnik nonchè il priore dell'abbazia certosina di Bistra: e persegue i suoi fini prendendo a prestito dalla baronessa Ester Maximiliana Coraduzzi di Hallerstein somme ingenti che mai restituirà. Ne fa fede un manoscritto non datato nè firmato che sembra potersi ascrivere proprio alla Coraduzzi. Stilato evidentemente da un'altra mano, lo stile è proprio quello dell'anziana e inferma baronessa di Hallerstein.

Oltre a questo scritto che le attribuisco e oltre alle sue 27 lettere già pubblicate è venuta alla luce una sua ulteriore lettera, fra le più interessanti, che si apre con una formula che non le era consueta (*Jesu Maria Josef*) e riporta sul recto della lettera già ripiegata e sigillata un'aggiunta che potrà interessare l'etnoiatra: la ricetta di un farmaco per propiziare il sonno.

³⁹ Ne morem končati te študije, ne da bi se zahvalil trem strokovnjakom, ki so mi veliko pomagali: prva dva pri raziskovanju, tretji pri tolmačenju nekaterih kritic in besed v latinskih in italijanskih besedilih. Ti, ki so me mimo profesionalne dolžnosti s človeško prisrčnostjo hkrati spodbujali pri delu, so dr. Ugo Cova, direktor tržaškega Državnega arhiva, prof. Luigi De Biasio, direktor Nadškofijskega arhiva videnske kurije, in mons. Luigi Parentin, kanonik stolnega kapitlja sv. Justa v Trstu.

Un contributo critico alla mia pubblicazione delle precedenti 27 lettere della Coraduzzi, apparso sul *Primorski dnevnik* di Trieste per la penna di Boris Možina²² mi consente di registrare e proporre ulteriori correzioni ai testi già pubblicati: la loro difficile lettura rende molti problemi di difficile soluzione.

Una lettera, databile 1699 e firmata *merieta ali mergez*, ci consente di appurare che pure una dipendente della Coraduzzi usava lo sloveno: e lo faceva con appropriatezza maggiore dell'anziana baronessa di origine tedesca.

Un foglietto senza firma nè data, inviato alla baronessa Maria Isabella Marenzi, figlia della Coraduzzi, a Trieste, aggiunge al testo sloveno alcuni indubitabili croatismi e sembra perciò arrivare da Cabar, centro croato non distante dalla Slovenia, con il quale i Coraduzzi intrattenevano rapporti di affari.

Una lettera di affari del 17 maggio 1699 di Ivan Baptista Tomšič, esattore a Lož, dove i Marenzi avevano possedimenti terrieri che erano già stati dei Coraduzzi, riveste particolare importanza: anzichè usare la grafia prevalentemente aleatoria degli altri scritti e la lingua popolareggiante riportabile alle coeve manifestazioni letterarie, il Tomšič usa la lingua e la grafia di Primož Trubar e scrive con una nobiltà stilistica che manca solitamente nella corrispondenza privata coeva.

Singoli termini sloveni e sporadicamente qualche mezza frase compaiono pure in una nutrita corrispondenza di affari intercorsa tra il barone Lodovico Antonio Marenzi in Trieste e il sacerdote »riformato« Cristoforo de Musis, cappellano dei Marenzi e loro amministratore o, almeno, curatore d'affari: si spostava tra Trieste, Pirano, Lož e, probabilmente, Odolina, ove i Marenzi avevano possedimenti; vi dimorava alle volte a lungo e informava il barone, ricevendo da Trieste disposizioni. Nella loro corrispondenza non compaiono solo termini sloveni relativi a pesi e misure, derrate e usi giuridici, bensì anche una più ricca fraseologia che ci dimostra come a entrambi lo sloveno fosse familiare. La figura del de Musis rimane avvolta nel mistero: non se ne conosce ancora nè l'origine (ma triestino di sicuro non era) nè le qualifiche e qualità.

Dall'analisi dei testi ritrovati e pubblicati si può supporre che il clero non avesse avuto, in questo caso, parte determinante: il clero infatti disponeva di posizioni ben più solide senza aver promosso manifestazioni simili. Tutto sommato una lettera e il testamento del Črvič significano poco di fronte ad alcune decine (essattamente: 36) di lettere slovene e di fronte alla coesistenza delle due lingue nelle lettere di un patrizio triestino e dei suoi corrispondenti.

Inevase rimangono le domande che ci poniamo di fronte all'impiego dell'ortografia e dello stile trubariani nella lettera del »mudaro« Tomšič nonchè della personalità e della sfera di gravitazione culturale del de Musis.

Un'ulteriore considerazione ci viene offerta dal ritrovamento di una sì cospicua corrispondenza privata slovena nel Fondo Marenzi dell'ASTS: che questo fondo costituisca un'eccezione, poichè la maggior parte degli archivi patrizi è stata distrutta dal tempo e dalla storia. Possiamo perciò supporre che l'uso dello sloveno nella corrispondenza privata si sia stabilito prima e in maggior misura di quanto avessimo finora saputo o supposto. E che il linguaggio dei testi teatrali di A. T. Linhart si sia innestato in una tradizione instaurata dall'uso dello sloveno scritto per ragioni pratiche: proprio quella lingua slovena che ci viene finora proposta con maggior immediatezza dalla corrispondenza di Maria Isabella Marenzi ed Ester Maximiliana Coraduzzi.

UDK 886.3.09—2 : 929 Pregelj I.

Franc Zdravec

Filozofska fakulteta v Ljubljani

DRAMATIKA IVANA PREGLJA

Cilj razprave je označiti poetološke in filozofske lastnosti dramatskih tekstov Ivana Preglja, ki je za vzor novejše evropske in tudi svoje dramatike priznal Henrika Ibsena, sam pa človeka v literaturi koncipiral krščansko dualistično, kot dramatično sožitje telesa in duha, snovi in etosa, ter napisal baročno ekspresionistična dramska besedila, v katerih je združil naturalistični detajl, simbol in ekstatiko tako, da nemalokrat učinkujejo tudi groteskno.

The study aims at defining the poetological and philosophical characteristics of the dramatic texts written by Ivan Pregelj. Pregelj recognized H. Ibsen as the model of modern European as well as his own dramatic creativity; however, he conceived his literary figures in the tenor of Christian dualism, as a dramatic symbiosis of flesh and spirit, of matter and ethos, and produced baroquely expressionistic dramatic texts, in which he combined naturalistic detail, symbol and ecstasies in a way which often results in a grotesque effect.

Teoretska izhodišča

Ivan Pregelj (1885—1960) je svoje delo nadzoroval in preverjal s teoretskimi premišljevanji ter se skrbno razgledoval po umetniški praksi v nacionalni in tujih literaturah. Teoretska spremljava lastnega pisanja ga je pripeljala tudi do izdaje srednješolskega literarnoteoretičnega priročnika. Upravičeno je zato v neki zvezi dejal: »Erudicija je Azazel mojega pisateljstva,« erudicija v ravnanju z jezikom pa tudi v poznavanju literarne tehnike. Izkušnja iz tujih literatur ga je deloma spodbujala, deloma pa gnala tudi v pretirano samosvojost. Da je bil v pripovedni tehniki uspešnejši kot v dramatski in celo priznal, da dramatske ni dobro poznal,¹ izvira morda tudi iz nasprotja med njegovim posebnim ekspresionizmom in ibsenko dramatsko tehniko, ki jo je še najbolj občudoval in študiral. Bržkone se je zavedal, da ga je pri osvajanju ibsenke tehnike oviral zlasti njegov pogled na dramatično v človeku, da je motiviral človekova dejanja drugače kot Ibsen.

Njegova študija *Moderna drama*² potrjuje, da je Ibsenovo naturalistično in evropsko simbolistično dramatiko štel za »najmodernejšo«, zlasti

¹ »Edino dramatske tehnike ne poznam, dasi sem se trudil, da bi z analiziranjem Ibsenovih dram spoznal to moderno tehniko.« S. S., Z Ivanom Pregljem. Slovenec 19. aprila 1930, št. 91.

² Ivan Pregelj, *Moderna drama*. Mentor 1917/1918.

pa cenil »kavzalno tragedijo« z realistično kompozicijsko shemo, v kateri snovnost tragičnega dejanja tako napolni shemo, da ugasne »v elementu borbe, igre, življenja«. Vedel je, da naturalistična (realistična) drama terja individualizacijo oseb, ali kot je sam opisal to zakonitost: »absolutni individualizem je zahteva moderne in najmodernejše drame«, hkrati pa so ga pri njej zanimali tudi konkretna tematika, vloga miljeja ter slogovne posebnosti vse do individualno obarvanega govora. Prav posebej pa sta ga pritegnila Ibsenova »spretnost čudovitega eksponiranja« in »zadostna motivacija« ali vzročnost (kavzalnost) dramske zgodbe.

Precej natančno se je bil razgledal tudi po simbolistični dramatiki in opazil, da se od naturalistične loči zlasti po ravnanju z dramskimi osebami: v njej namreč »ne nastopajo osebe, temveč tipizirani pojmi, simboli«. In če v njej ni oseb, si je moral odgovoriti na vprašanje, s čim takšna drama sploh učinkuje dramatsko. Odgovarjal pa si je takole:

Z barvo, z vonjem, z miljejem. Z barvo in tonom jezika, govora, kulis, torej popolnoma tako, kakor moderna lirski pesem, glasbena fantazija impresionalna pokrajina. V neki drami Przybyszewskega sneži, sneži skozi troje aktov. V Cankarjevi »Lepi Vidi« poje, poje jezik neodoljivega hrepenenja, ki ga govorijo simboli Dolinar, Lepa Vida, Mrva. Med naturalistično in simbolistično igro je torej nekaj tak razloček, kakor med Aristotelovo realitiko in Platonovim idealizmom. Dejansko seveda je simbolistična igra skoro nemogoča. Na vse zadnje je treba tudi simbol individualizirati, da se izrazim v strašnem protislovju, če hočem izsiliti iz njega vsaj nekaj dramatskega uspeha. Slovite simbolistične igre naših dni so samo nekake grandiozno nove alegorije (Rostand, Chanteclair, D'Annunzio: *La nave*) ali pa drame čudovite miljejnosti. V točki miljejnosti pa sta si naturalistična drama in simbolistika v sorodstvu. Ibsenova tragedija je naturalizem in simbolizem miljejnosti. (Degeneracija — »strahovi«!) »Kralj na Betajnovi« prav tako podobno realizem naše vasi in priličnost, = parabolika.

Odločilno je Pregljevo opozorilo, da se pri vsej parabolizaciji in alegorizaciji tudi simbolist ni mogel docela odpovedati individualizaciji, še manj pa miljejnosti. Iz tega si je Pregelj napravil logičen, čeprav nenapisan sklep: da je za moderno dramo obeh smeri odločilna in zelo značilna prav miljejnost. Ibsen pa naj bi zmožl dvojno stilizacijo miljeja, »naturalizem in simbolizem miljejnosti«.

S takšnimi pogledi na moderno dramo je leta 1919 kritično vrednotil »ljudsko igro« *Veriga*.³ Prepričan, da je in »mora biti vsaka življenja vredna dramatska, tragična umetnina« svojska »parabolično idejna tipika«, je *Verigi* sicer priznal, da je »sinteza realizma in simboličnega

³ Ivan Pregelj, Fran Saleški Finžgar — *Veriga*. DS 1919.

paraboliziranja«. Glede na ibsenko kompozicijo dramskega dejanja pa je Finžgar »premal eksponiral, premalo izličil potezne motive svojih lic«, »racionalizem (osnutek v kavzalnem eksponiranju in zapletku) realista je utonil v težnji po miljejnosti ozadja (parabolike, simbolnosti)«, pomagal si je »s slučajnostjo 'čudeža', efektnosti, poante, ki ni kavzalno nujna«. V tej kritiki je Pregelj uveljavil potemtakem štiri estetska načela moderne drame: eksponiranje vodilnih motivov, individualiziranje ali »izličenje« oseb, kavzalno povezanost med njimi ter miljejnost. S temi načeli je ocenjeval tudi Medvedovo dramatiko.⁴ Tudi ta ni znal eksponirati, motivirati, prizorom ni umel napraviti primerne ozadja (miljejnosti) niti ne ustvariti neizbežne nujnosti, »aporije«, poznal pa ni tudi učinkovitosti (»strašne efektnosti«) retardirajočih momentov in kontrastov. Načela umetniškega dramskega besedila pa je Pregelj zaokrožil še z opozorilom, da dramatik ni in ne more biti čustveno enostranski: ko je »težek, tragičen, patetičen«, mora v njem biti hkrati tudi »vsaj nekaj takega ali takega humorja«.

Pregljeva poetika drame je v njegovi dramatski praksi doživljala lome in redukcije, kajti njegov pogled na človeka in njegova pesniška volja in moč sta mu dovoljevali le izbor iz naturalistične in simbolistične dramatike. Pregelj se namreč ni toliko poglobljal v duševnost in moralo človeka zdaj in tukaj, tuja mu je bila tudi simbolična pravljličnost simbolistov, ves se je predajal ekspresiji snovi in ekspresiji ideje, ki jo je vgrajeval v snovno preteklost, tudi v zgodovinsko folkloro, povezano s krščanstvom. Demon njegovega dramskega pisateljstva je poleg erudicije bila tudi tipizacija, a ne realistična, sedanjostna, ampak idejna, abstraktna: »tipizirani pojem«, domena simbolistov in ekspresionistov, se je naselil tudi v njegovo dramatiko, zlasti v *Azazela*. Med njegovim ibsenkim idealom in njegovo ustvarjalno zmožnostjo, med dramsko individualizacijo in tipizacijo so živele ovire, ki jih je le s težavo odstranjeval. Na vprašanje, zakaj ni pisal »iz sedanjega aktualnega življenja«, ampak ves čas tičal v »zgodovini« in še v tipizaciji, je leta 1930 odgovoril takole:

Ker ne znam, kako kmet živi, že zdavno več ne vem. Da bi ljudsko besedo folklorno in fiziološko prav dojel, nimam daru. Tako nimam oči tudi za opazovanje življenja v družbi. Pa si moram pomagati s tem, da koncipiram po nekem v domišljiji oblikovanem svetu, in ga, da bi bil verjeten, preodevam v historizem. Sem torej neke vrste ekspresionist snovi in sem iskal nekajkrat, na primer

⁴ Ivan Pregelj, *Medvedova dramatika*. DS 1923.

v »Bogovcu« in »Šmonci«, tudi oblikovni ekspresionizem. Svet mojih povesti je romantika. Fabula je vzgojno tematično zgrajena, prikazovanje dramatično raztrgano in neepično, obrazi tipi, ki se vedno znova spovračajo in ponavljajo. Jezik, ki ga pišem, je do manire konstruiran, vendar menda prijeten, ker ima nekaj smisla za estetično vrednost besede. Morda pa tudi zase v našem aktualnem življenju nič pomembnega ne najdem, ker iščem baročnih motivov, ki jih naš čas nima več... se navzel stikanja za historično folkloro pri Anatolu Franceu.⁵

Ker ni opazoval družbenega življenja oziroma se mu je hote odmikal, je za svoje dramske tipe iskal baročnih, biblijskih in cerkveno obrednih snovi in motivov. Tudi njegov etos je zato tipiziran ali vse kaj drugega, kot »fotografija življenja«, kot se je izrazil ob neki ekspresionistično izdelani drami.⁶ Opozoriti pa velja še na dvoje: da je konstruiral in tipiziral tudi jezik, hkrati pa obvladal tudi karakterizirajoči govor, in da je pri Zolaju našel, »kako gre spajati naturalizem s simboličnim elementom«, sam pa k takšnemu spajanju dodajal še baročnost in grotesknost.

Če naj ponovimo termine, ki jih je pisal razprto, kadar je pisal o dramatiki in dramah, dobimo tole vrsto: individualizacija — tipizacija — naturalistična in simbolistična miljejnost, — ekspanziranost — kavzalna povezanost dejanja (motiviranost). Relativna obvladanost teh zakonitosti označuje tudi njegova dramska besedila. Poudariti pa velja besedo relativna, saj ni mogoče spregledati nasprotja med njegovo voljo obvladati oblikovne zakonitosti drame, ki jo je štel za moderno, in med njegovimi dramskimi besedili kot izrazom lastnega pogleda na osnove konfliktov v človeku in med ljudmi.

V dramski zvrsti se je preizkušal takoj po pesniški zbirki *Romantika* (1910), že leta 1914 je namreč propadel s trilogijo *Vita*, ker je v njej namesto ljudi oblikoval nasprotna filozofska nazora idealizem in materializem.⁷ Leta 1917 je objavil dvoje enodejank, dramo duše *Katastrofa* (kasneje *Vest*) in grotesko *Berači*. V dvajsetih letih je objavil »žalostno igro v treh dejanjih« *Azazel* (1921), prizor *V Emavu* (1925) ter petdejanjo *Salve, virgo Chatarina* ali *Ljubljanski študentje* (1928). Leta 1922 je v »vabilu na naročbo« v Ljubljanskem zvonu napovedal tudi »svetopisemsko dramo« *Greh kralja Davida*, ki je nikoli ni objavil, napisal pa je še libreto za Sattnerjevo opero *Tajda* ter ga objavil kot »igro v treh dejanjih« z naslovom *Komposteljski romarji* (1925).

⁵ Kot pod 1.

⁶ Ivan Pregelj, Alojzij Remec — Magda. Tragedija ubogega dekleta v dvanajstih scenah. Ljubljana 1924.

⁷ France Koblar, Slovenska dramatika II., str. 103. Ljubljana 1973.

Enodejanke

Berači. Tema in dogajalni prostor sta realistična, prizorišče je prostor pred romarsko cerkvijo, dramatis personae so berači, v silhuetni obliki tudi romarji. Stvarni okvir pa ni tisto, po čemer je temu besedilu določiti mesto v literaturi drugega desetletja, njegova razločevalna znamenja so globlje zastavljena. *Berači* vsekakor ne marajo biti folklorno-socialna, ampak predvsem duhovno-moralna drama. Taka je tudi vsota motivov, ki sedanost prekrizujejo s preteklostjo in ki razodevajo pravo resničnost vseh oseb in njihove dramske zgodbe.

Duševnost večine beračev se po metodi silovitega kontrasta razkriva kot zmes prostaškega individualizma in hinavske pobožnosti, tako tedaj, ko se spopadajo med seboj, kakor tedaj, ko njihovo prostaštvo in svetohlinstvo ostro bijeta v pobožno okolje ali moralno v glavnem zdrave ljudi. Berači se delijo v tri kroge: največjega tvori duševno zmaličeni tip, drugega sklepec, bebec in otrok, tretjega pa Veliki berač. Prvi krog ne predstavlja revnega razreda, ki bi ga bogataši morda izrinili na socialni rob, njegovi zastopniki so namreč moralni izrodki, ki sami sebe motivirajo z »grehom«, se imenujejo »barabe«: Malhar npr. je navidez »obseden«, s peno na ustih, v resnici pa farizej, ki je prostituiral svojo hčer, zdaj pa vnuku jemlje denar, Luka je v mladosti »grešil«, premoženje zaženskaril, Močè je izprijeni, hladnokrvni hudodelec, Mica in Porcijunkula sta bili prostitutki. Ta krog beračev je torej odvod moralno zmaličene socialne strukture, ki jo med romarji predstavljata razbrzdana šegavca »debeli gospod« in »drugi gospod«. Če upoštevamo še dejstvo, da mora demoničnega, prekanjenega, viharnega in nasilnega Malharja nazadnje ubiti mirni in vsaj navidez popolnoma etični berač Luka — gre za socialno strukturo, ki je zatajila načelo duhovnega in dobrega.

Berači drugega kroga so bolj simbolični in prav pogosto nastopajo v ekspresionistični dramatici. »Slepec« je metafora za človeka, ki nazorsko še ne vidi, bebec je nasprotje skepse ali subjektivnega nazorskega iskanja, Veliki berač mu zagotavlja »kraljestvo« po evangeljskem izreku »blagor ubogim na duhu...«. Otrok pa je priljubljeni predstavnik nepokvarjenosti, prvobitnosti, in Veliki berač mu zagotavlja »kruha od svoje mize«. Ti simbolični berači hrepenijo po odrešenju, Veliki berač jim v mističnem prizoru zagotovi odrešitev in večno harmonijo.

Surovo sliko umora ublaži dramatik namreč tako, da z obliko vizionarsko ekspresionistične slike postavi na prizorišče simboličnega »Velikega berača«, mučno razglasje odrine s sladko melodijo. Takoj po umoru se zgodba nadaljuje takole:

(Zastor pade tiho ... pade in se zopet sunkoma vzdigne. Mistično razsvetljena scena. Ob cesti klečijo slepec, bebec in otrok).

Nastopi Veliki berač (sladek v oči, silen v neskončni dobroti, prihaja od cerkve. Postoji ob slepcu) in vpraša:

»Česa prosiš, moj ubogi slepi brat?«

Meja med stvarnim in transcendentnim je odstranjena, materialistična in idealistična resničnost si segata v roke, srečujeta se božje in satansko, zemeljski človek doživi prihod svoje mistične projekcije, božanstva.

Toda kdo je pravzaprav Veliki berač, ki ga dramatik opremlja s prilastki, kot sta »sladek v oči«, »silen v neskončni dobroti«, in ki z besedo »brat« ogovarja slepca, bebeca in otroka? To je navidez idealizirani, personificirani mit ali biblijski odrešenik, nekakšen deus ex machina, v resnici pa le vanj preoblečeni dramatik sam, ki oznanja krščanski humanizem. V tej osebi — simbolu — alegoriji se je Pregelj približal drami *Der Bettler* (1912) Reinharda Sorgeja, oznanjevalstvu ekspresionistične drame sploh, le da Sorge (in drugi) ne skriva, da se je sam preoblekel v »berača«, Pregelj pa svoji preobleki nadene nadnaravnost, mitičnost.

Vstop krščanskega heroja ali mita v fabulo enodejanki spodmika realna tla, bolj ali manj stvarne dramske »osebe« in stvarni dogajalni prostor se morajo vsaj za nekaj časa umakniti mističnemu prostoru in mistični »osebi«, kar vso fabulo pomakne v smer simbolizma, še bolj pa ekspresionizma. Ekspresionizma zato, ker je znano, da pravi simbolisti življenja niso presojali krščansko dualistično, v *Beračih* pa si je plemenitost nadela obleko krščanskega odrešenika kot tudi sicer v religiozno ekspresionistični dramatik. Samo v takšni drami je našel funkcionalno vlogo tudi legendni motiv o bogu, ki je žito smukal, ker »so matere otroke s kruhom brisale«, pa sta ga beraček in križek preprosila, da je nehal kaznovati, saj je ekspresionistična dramatika rada oživljala folklorno krščanstvo.

In kakšna je stilizacija oseb, kakšen je jezik enodejanke?

Berači so telesno zmaličeni, največkrat z narejeno bolečino, pa tudi sicer: ta je »suho ženišče z obrazom strastne skopolje«, ona je »grbava, tolsta, odurno rdeča v obraz, strupeno zadirljiva v besedi«, tretji je slep. Njihov jezik je beraški žargon ali sleng, način govorjenja pobožnjaški, a v isti sapi psovalen, zadirčen, žaljiv in posmehljiv. Mica npr. meče na berače in romarje takele psovke: »Fej! Mutasti greh! Ušivka, gnoj! Teslo gorjansko! Gobec nesramni! Še nisi crknil, dedec? Segnij, skopuh!« Za njihov medsebojni dialog pa tudi za enosmerni, s strani romarjev

zaprti »dialog« so značilni krčeviti prehodi iz osladne molitve in prošnje v surovo psovko in kletvico. Njihovi kriki so krčeviti, tudi lažni, preračunani na okolje. Moralno zmaličenost je Pregelj oblikoval tudi s sredstvi groteske, zlasti z zvočno grotesko. Zgovoren primer takšne groteske je prizor, v katerem se soočata procesija romarjev in žargon beračev: pomenska zmeda, zvočna kakofonija, prosjaški, molilski glasovi, obsedenčev ekstatični sikajoči zlog, otroški jok, romarska pesem se spletajo v kakofoničen zvočni vrtiljak:

M a l h a r : Čakaj, sušec, po procesiji! (Se zvije, kakor da ga meče božjast. Procesija pride mimo, berači kažejo rane, prosijo).

S l e p e c (poje):

Peta žalost majke božje,
da so sina križali.

B e b e c : Eno malo bom molil, eno malo žebal.

R o m a r j i (pojo):

Dolga je rajža,
kratka je noč,
Mati Marija,
prid' na pomoč.

P o r c i j u n k u l a : Žegnana si, žegnan je sad...

M i c a : Za vse duše, ki so naše molitve potrebne.

M o č è : Polomljen kristjan, zdravi in celi in ljubi romarji.

S l e p e c : Siromak, ki ni od rojstva videl sonca ne martre božjel

M a l h a r : Te-te-te-te-te-te... (Pena mu leži na ustih. Otrok se je ozrl nanj in trepeta in stoka:) Mati, mati! (Stara ženica v procesiji vzklikne:) Ježeš Marija, obsedenec! (Mala deklica zajoče:) Mama, mama! (Nato zagrne procesija vse berače in le otrok, slepec in bebec so vidni. Izmed romarjev se dvigne Luka in strmi čez romarje na otroka. Procesija odide mimo).

Če bi dramsko tehniko *Beračev* soočili s teoretsko preferiranimi estetskimi postopki, kot jih je Pregelj izpostavil ob študiranju Ibsena in v nekaj svojih dramskih kritikah, bi zlahka ugotovili, da je osebe bolj tipiziral in le malo individualiziral oz. razločeval po govoru, da je iskal predvsem tipični »beraški« obraz ali tipično »dušo« in »moralo«. Njegov Veliki berač je izrazit vizijski tip, čista idejna tvorba ali ekspresivna verska predstava o dobrem oblastniku sveta. Zadel je tudi tipiko miljejnosti, ki je v glavnem naturalistična: beraška nasilna duševnost nasproti romarski pobožnosti in romarski spolzkosti. V oblikovanju se ni izognil sredstvom groteske, in zlahka je prepoznati, da je groteskno iskati znotraj sinteze naturalizma in simbolike. Groteskno je strukturna sestavina njegovega naturalistično ekspresivnega stila, znotraj svetih, biblijskih snovi

z njim ostreje poveže zvišeno in prostaško. Groteskno je tudi tisti posebni Pregljev »humor«, brez katerega po njegovem ni pravega dramatika in s katerim je tudi dramsko obliko vpregel v svojo katarzično akcijo: razodevati dvomljivo krščanstvo, razkrivati njegove etično zmaličene izpovedovalce.

Leta 1917 je Pregelj napadel filmsko umetnost ter manifestiral za gledališko umetnost. Besedilo *Katastrofa* (Vest) je opremil s pripombo, da posveča enodejanko »imenu moža, ki bo iz slovenskega gledališča v Ljubljani izgnal ameriško iznajdbo«. Slovensko narodno gledališče med vojsko res ni delalo, vendar je Pregelj na čas naslovil le pripombo: »Gospod režiser, oprostite! Morda se bo dobil po vojni enonog igralec« —, izpovedal pa hudo nestrpnost do filmske umetnosti.

Za središče dramske zgodbe je izbral notranji dialog bančnega direktorja, ki sedi v kinu in ki ga med filmskimi prizori nepričakovano nagovori »Neznanec«, mu kopiči krivdo na krivdo ter dopoveduje, da naj umre prostaško, ker vsi hudodelci umirajo prostaško. Njegov glas je tako prepričevalen, da se direktor ustrelji ob prizoru, ko zavaljeni ženski surovo oblačijo modrc. In kdo je »Neznanec«? Dramatik sam ga razkrivnosti z besedo »vest«. To pa seveda pomeni, da se je po logiki ekspresionistične dramatike protagonist sam razcepil na dva »jaza«: na individualistični in etični jaz, oziroma na dve vlogi: denarni skrbnik prostaške umetnosti mora svojo nemoralno in ničvrednost takšne umetnosti poplačati s samomorom, ubiti se mora tem prej, ker ogroža človeka, njegovo moralo in kulturni okus. Direktorjev notranji dialog je namreč vgrajen v filmsko tematiko in še v razpoloženje občinstva, ki ob njej streže le svojim nizkim strastem, ne kultivira pa si duha. »Okus programa« je popolnoma ničvreden: detektivska senzacija Mož z brazgotino, solzava burka Izgubljeni dojenček, pikantna burka Usodni steznik ter predmetna veseloigra Rdeči paraplij (dežnik). Dramatik naroča, da te »avtomatske točke kontrastirajo z vsebino in potekom tragike, ki raste groteskno sirovo«. S tragiko kontrastira kajpada tudi kulturno plitvo občinstvo, ki ima ob filmski plehkobi »fino zabavo«: kmet, kmetica, sluga, dečaki, dijaki, vojak in služkinja se surovo smejejo, označujejo jih »razposajenost, psovka, slab krajevni dovtip«, njihovi komentarji so pikantni, surovo humoristični, nasoljeni tudi z besedami slenga: oča, botrca, paglavec, svojat, marela, šment, hudirja namalanega, ti preteti cigani, »Ali se bo kmalu začel ta špas.« Filmska umetnost je v Pregljevi dramski sliki potemtakem poligon za posurovitev, zato pa tudi katastrofa za narodno kulturo.

Pregelj je svoj groteskni strel usmeril v mecena zabavno naturalističnega larpurlartizma ali protiduhovne umetnosti: na takšen strel opozarja z izborom filmskih tem. Usmeril pa ga je preveč mehanično: mecen zlega se mora sam kaznovati, ustvarjeno zlo ubije svojega finančnega gospodarja. Filmska umetnost bo torej moralno strla Ameriko, če pa je že ne bo strla, je ne bo zato, ker je Pregelj priklical na prizorišče »Neznanca«, človekov moralni korektiv ali vest, ki je absolutna katarzična moč. Pregelj je veroval, da bo ta moč ljudi odvrnila od sumljivih čarov nove umetnosti. »Neznanec« ali »vest« pa naposled spet ni nihče drug kot dramatik sam, on je angel plemenitega, ki preganja in izganja navidezno zlo.

Po načinu poudarjene miljejnosti in razcepljenega jaza ali dvojništva je napisana tudi enodejanka *V Emma's* (Pogrebni dan Franceta Prešerna, 10. febr. 1849). Tudi tukaj Pregelj skrbno izdelava duševnost okolja, v katerem je menda zraslo junakovo trpljenje oziroma njegova osrednja beseda TRPI. Dogajanje se začne v krčmi kot razvneti žargon naročil, plačevanja, pikantnih pripomb. V ospredju so Janez Bleiweis, Blaž Potočnik, Miha Kastelic, namigujejo, da je umrl oče pankrtov; »slovesni« so, dramatik pa vidi, da »hrbtov tudi v letu svobode niso povsem zravnali«. Opletajo tudi o politiki, o ženskah, med njimi so nekateri tudi spolzkejši, žvižgajo popevke, skratka, poudarjeno brezbrizni so ob dejstvu, da je umrl duhovni velikan. Razposajena sta zlasti krčmarica in neki Zebaum, stopnjujeta erotično vzdušje kot kontrast temu, kar se dogaja »zunaj«. Slišati je namreč »reko korakov«, pa mogočno zvočno kuliso — »Angeli ženo bron, da poje, kakor še ni pel in ne bo pel nič več«. Ob erotični zgodbi poteka v krčmi še globlji kontrast: kovač se obtožuje vrvarju, da pesniku, ki se je vesil, ker ni maral več trpeti, ni priskočil na pomoč. Samoočitek se mu razraste v vizionarni prizor: nepričakovano vstopi »nekdo«, »romar«, »On«, »France«, kovačeva »vest«, ponovi svojo osrednjo besedo TRPI in kovača razveže krivde: kajti kovač se ni smel obesiti, ker ima svoje otroke, »romarja« pa so obdolžili, da ima pankrte. Zato ga je rezala bolečina in zato je moral tudi kvantati (»Kvantam, ker moram.«).

Pregelj tukaj preseneča: pesnik je kvantal, se vesil zaradi moralnih očitkov? Neposvečeno očetovstvo naj bi bila njegova temeljna bolečina? Mar ni Pregelj površno, predvsem pa moralistično razumel in dramatiziral Prešernovo poved »Trpi brez miru«?

V kompozicijskem pogledu gre za simultano igro treh motivov: krčmarske pikanterije, žalnega pogreba in »skrivnostnega romarja«. Preglju

je spet uspela sinteza stvarnosti (naturalizma) in duhovne snovi, simbolike. »Skrivnostni romar« kajpada nastopi fizično, tudi artikulirano govori, kot v Beračih Veliki berač, v noveli *Matkova Tina* pa mitična Marija. Takšna je pač ekspresivna mistična simbolika. In zakaj je »igra« groteskna? Zaradi silovitega kontrastiranja: skrivnostno trpljenje — pogreb — polteno ljubimkanje — pa psalmodiranje ob »grobi vsakdanjosti kupčijskih pogovorov«.

Vest in *V Emavs* sta potemtakem notranja dialoga, konflikta v škodljivem družbenem tipu in v moralno občutljivi osebi. Potopljena sta v tipično okolje ali v naturalistični in duhovno ekspresivni razpoloženjski okvir. V obeh se vrstijo površne, pikantne ali avtomatske točke, ki kontrastirajo z vsebino in potekom tragike, obe zato učinkujeta groteskno.

Večdejanki

a) *Azazel*

Potem ko je bila med prvo svetovno vojno nacionalna snov še kako upravičen in pomemben vir slovenskega pripovedništva in poezije, je Ivan Pregelj leta 1919 napravil očitek, da so se skoraj vsi zagledali v aktualno snov ali v načelo nacionalnosti: »Vsi iščemo le iz principov nacionalistike. Bibličnih, antičnih, eksotičnih snovi se skoraj niti lotili nismo.«⁸ Ker Pregljev očitek slovenskemu slovstvu ni bil primeren, je svojega očeta tem bolj zadolževal, da se sam preizkusi v še nedotaknjenih snoveh. Odločil se je iz Biblije vzeti takšno snov, v kateri bi lahko upodobil svojo zamisel o človeku kot tragičnem sporu med duhom in snovjo, etosom in hudim. Napisal je dramo *Azazel* in jo objavil v DS 1921.

Genezo in tudi že vsebinsko usmerjenost besedila, vlogo miljeja, nekaterih vrst stilizmov in jezikovnih posebnosti je v ljubljanskem gledališkem listu *Drama* tudi sam razložil:

Ko sem se lotil oblikovati *Judo*, sem si postavil mejnik: drži se lepo besedila v bibliji in kolikor mogoče tradicionalnih razlag v eksegezi. Zato sem pustil *Judi* atribut lakomnosti, dasi mi je bilo težko motivirati poanto »tridesetih srebrnikov«.

V zunanjem odpletku dejanja sem skušal vzobličiti, kako *Juda* zori v izdajstvu. To izdajstvo nazorno in psihološko motivirano raztolmačiti in našemu čustvovanju racionalno približati je bil moj nadaljnji smoter. Ker sem občutil, da ne morem popolnoma do dna v dušo »dvanajstega«, in boječ se, da ne bi nezadostno motiviral izdajstva, sem segel po zunanjem gonilnem elementu in vpletel mefistovsko lice hasana *Joela*. Umetniški stranski namen mi je bil, vzobli-

⁸ Čas 1919, str. 222.

čiti Mirjamino in Judino pot *vzporedno, a v nasprotne smeri: pogon koišku* pri Mirjam je akcija, reakcija je kavzalno nujno *propadanje* pri Judi. Igra pa je baš v tem: boj med Svetim in Temnim, a reflektiran v Mirjam in Judi. Če hočete, povem prozaično in šolsko: ideja »Azazela« je evangeljska vest, da je Kristus vstal mnogim v življenje in mnogim v smrt. Osredje dejanju sem izkušal ustvariti veristično in časovno modno, eksotično ob študiju biblije, Didona, Renana in nekaj hebrejščine s prevzetjem hebrejskega verbalstva in folklore pa še tipike številnih epizodnih in štatistovskih lic. Obilo sem se posluževal bibličnih (bibliofilu več ali manj umljivih) krilatic in podob, zlasti pa po moji sodbi nad vse učinkujoče besedne, tragične ironije (npr.: Juda na lastnem pasu . . . , kar je Majcen duhovito, žal, le po svoje tolmačil!). Zavedam se zato, da bo gledalcu marsikatera skrbno premišljena poanta ostala skrita, da bo npr. uganil, kako škripljejo vrata v templju do Betanij, da pa ne bo vedel, kaj sem hotel reči s trikratnim: Korban, ki je (po moje vsaj) zakramentalno obredna in obvezna zaobljubitev in posvetitev blaga Bogu, in je tedaj mesto umeti, da s to besedo Mirjam za vse čase odreče Judi vse, kar ima, in nepreklicno daruje Bogu.⁹

Kaj je torej dogajalni votek drame, njena »igra«? Pregelj pravi, da je to »boj med Svetim in Temnim, a reflektiran v Mirjam in Judi«, temu dejanju pa je ustvaril veristično, a hkrati časovno modno eksotično okolje ali dogajalni prostor.

Poglejmo najprej podobo dogajalnega prostora! Pokrajina dramskega mita je Palestina, mizanscena eksotično orientalska po drevesih (oljka, oleander, terebinta, sedež v slogu rimskega okusa, vrč z vodo, harpa na vrtu), po obliki hiš z ravnimi strehami, po notranji opravi (baldahin nad ležiščem, mozaični tlak, težke preproge), po kostumih (žena »pride s smokvami«, žena »v sivem ogrinjalu, zakrita v lice«), po glasu trombe, ki oznani »začetek sobotnega počitka«. V četrtem aktu je gledalec sredi »svetih krajev«, gleda silhueto Jeruzalema. Pregelj orienta kajpada ni maral postaviti samo veristično, ampak je hotel učinkovati tudi kar najbolj razpoložensko. Četrty akt je npr. uvedel z opisom zvokov in svetlobe, ki napovedujejo grozo:

Pomladna, ekvinokcialna noč. Rdeč pas neba leži z desne proti levi nad obzidjem. Dani se trudoma, težko, kakor v puščavi pred samumom. Vse drugačna noč, kakor ona svetla ob Tiberijskem morju; polna je strašočih šumov in laježa. Vzdihi vstajajo iz sanj. Zdaj pa zdaj se oglasi psalm s stopnic. Nekje baji harpa, kakor izpod zemlje, trudno do smrti.

Da, tudi dnevni časi in narava se obnašajo dramatično, prehodi svetlobe in teme so težki, trudni, okolje je polno vzdihov, tudi harpa se oglašča smrtno trudno, vse je baladno tesnobno, skoraj brezizhodno, saj mora

⁹ GL Drama 1923/1924, št. 1, str. 9–10, Ljubljana.

spremljati dramatičen boj med Mirjam in Judo, med »Svetim in Temnim«. Tudi prvi in tretji akt potekata v glavnem ob zarji, tudi tukaj učinkujejo zvoki, učinkujeta tema in svetloba simbolično, vsi pa povečujejo skrivnostnost, v kateri poteka še skrivnostnejši dramski mit: pogon kvišku ali vstajanje človeka k svetlobi, k očiščenju, rast iz materije in v stran od materije v duhovnost ter ponovno padanje v temo, iz duhovnosti v materijo. Čas tega vstajanja in padanja, čas dramskega mita pa je davčina na prelomu enega molilnega načina v drugega, iz ene mistike v drugo, čas Kristusovega življenja v trenutku Judovega izdajstva. Vendar je to tudi današnji čas, ker Preglju ni šlo le za reprodukcijo biblijske resničnosti, biblijskega besedila in tradicionalnih razlag, ampak za dramatično obdelavo »večne« resnice o človeku, kakor ga je pojmoval kot katoličan: človek je poligon boja med »Svetim in Temnim«.

Prostor in čas sta eksotična tudi po topografskih in judejskih osebnih imenih, po hebrejskih besedah in frazah: Keriot, Magdala, Jeruzalem, Oljska gora, Tiberijsko morje, Juda Simonov, Mirjam, Natanael, Ješua, Asim, Levi, »Mi Kamoha bahelin Jehovah« (»Slavimo večnega, našega boga in boga naših očetov«). Eksotično dogajališče, tuja imena, besede in fraze še bolj poskrivnostijo dramski mit, in čimbolj se povečuje skrivnostnost zgodbe, tem lažje se v njej dogajajo čudeži: človek hodi po morju, slepec spregleda, grešnik se spreobrne in podobno.

Podatki o kraju in času pa ne povejo nič dokončnega o dramskih osebah in o dramskem mitu. Splošno dramatičnost ali psihični ustroj oseb nekoliko bolj razklenijo šele režijska navodila, ki predpisujejo intonacijo posameznih besed ali povedi, telesne gibe, kretnje, kompleksno igralčevo obnašanje v igorskem detajlu. Punktualni glagoli narekujejo zdaj ostrogiba, zanosna, krčevita, sunkovita, strastna ravnanja, drugič negibna stanja: ali se je treba nekam zastrmeti, ali pa burno, krčevito vstati, z roko napraviti velik zamah, s telesom se usločiti proti svetu, dogodku, odločitvi. Gibi so po teh predpisih prej neprijetni, krčeviti, zmaličeni kot lepi, ubrani ali harmonični. Tudi množica adverbov predpisuje skalo duševnih stanj: od zatišij, nežnosti, do grobosti. Zelo opazna pa je tale razdelitev: zelo malo je svetlih, vedrih, radostnih čustvenih vzgibov, veliko več pa je a) skrivnostnega, temnega, b) strašljivega, groznega, c) boleznega, strastnega, bolnega, d) razdraženega, besnega, diaboličnega.¹⁰ Celota

¹⁰ Nekaj »navodil« iz prvega in drugega dejanja: nenadno, strastno — besno — dobrohotno — vedro — hripavo — mirno — veselo — nejevoljno — čemerno — skrivnostno, bolno, razdraženo — zdrkne na preprogo, krčevito — ognjevito — se zgrabi za nadržje in se sesede na klop onesveščena — vzhičeno — užaljeno

didaskalij začrtuje razglašeno duševnost ali tip oseb, ki se morajo obnašati patetično, izbruhljivo, ujedljivo ali pa slovesno molivno, predvsem pa druga proti drugi nevarno. Navodila spremljajo notranje nasprotje med Mirjam, ki raste »navzgor«, hrepeni za Glasom, Svetlobnim likom Ješuo, in Judo ali Azazelom, ki je na začetku dramskega mita Mirjamine zakladničar in ves vtopljen v gmoto, in mora v njej utoniti, spremljajo torej buren spopad med duhom in snovjo, Svetim in Temnim.

Za idejno-estetsko nalogo si je Pregelj izbral identifikacijo: Mirjam in Juda se morata identificirati ali z lastnim razvojem ugotoviti, kdo sta, hkrati pa morata identificirati človeka sploh: ali se človek lahko potrdi tudi kot duhovno bitje ali pa le v obsegu materije. Očitno sta idealizem in materializem glavna nasprotnika tudi v tej drami, vendar zdaj izrazito personificirana, več, razvita s psihologijo biblijskih junakov. Ali kot je temeljno nasprotje nazorno, preprosto opisal Stanko Majcen: »Juda prihaja iz Keriota in cilj mu je Mirjamine posestvo v Magdali. Mirjam je zapustila Magdalo in je namenjena v Keriot. Tu puščava, askeza, pouduhovljenje, tam razkošje, sla, materializacija.«¹¹

Vsi drugi liki — množica beračev, romarjev, molilcev in nekaj neposrednih spremljevalcev Mirjaminega razvoja navzgor in Judovega v prepad — so prirejeni temu razvoju, kot sta mu prirejena prostor in čas.

Vodilni osebi sta oblikovani posredno in neposredno. Posredno predstavljajo Mirjamine usodo njene spremljevalke, zbor molilcev in zbor romarjev ali popotnih. V ekspoziciji jo predstavlja množica. Po besedah prvega je Mirjam razuzdanka, zvodnica, tretji molilec rohani nad njo in o njej:

Upepeli dom greha, ki je blizu, hišo prešuštnih in ležišče blodne, da ne bo več ležala z malikovalci v nesramnosti svoje krvi. Naj umolkne dom smeha, naj bo gluh šum halila, kimore in piščali, ki vriskajo v noč.

Seveda je sporočujoči »zbor« hkrati tudi sam moralno problematičen: ko okrutno beseduje o Mirjamine čutnosti, so njegovi predstavniki hkrati sami šentflorjanci, zadirčni tretji molilec je še zlasti »lačen blaga in žene«. Ti moralistični gorečeneži označujejo Mirjam torej tako, da hkrati identificirajo tudi sami sebe.

— plane k Judu — Petelinji klic, dolg, strašen v nemi molk — se dvigne burno — bolešno — divje — sunkoma — zakriči — zavpije — diabolčno — krčevito — temno...

¹¹ Stanko Majcen, Ivan Pregelj — Azazel. DS 1923.

V lepših barvah jo predstavita mlada zaljubljenca Asim in Lia. Na posebni razvoj dramske fabule, tj. na obrat Mirjamine usode opozori Lia, ko pove, da je Mirjam sredi bučne proslave nepričakovano »prisluhnila in zaklicala, da jo je pozval njen *najlepši*«. Besedo *najlepši* je podčrtal avtor, njen pomen je simboličen, napoveduje namreč Mirjamin obrat od Jude k Ješui. Stopila je na razpotje: njena hišna in prijateljica Suzana zna povedati, da ji hodi v sanje blodni duh ali Azazel, a prav ta potrди tudi njeno voljo po eksistencialnem obratu, češ »Mirjam ne bo več *plesala*«, zaprla je vrata vsem moškim. Ta podatek si Lia razlaga tako, da je zaprla vrata »tudi tujcu, ki ji služi in je zoprn, Judi«, Suzana pa ga zagovarja: prav Juda ji je povečal bogastvo, ravno po njegovi besedi je »spregledala in se ji je zagnusilo«. In ko Lia vztraja, da »Juda vendar *ne more ljubiti*«, ga Suzana brani še z izjavo: »Juda je nedolžen in Mirjam ni kriva.«

Pregelj je jasno eksponiral dramski mit oziroma vprašanje, ki se ga je odločil razrešiti v obliki dramskega dejanja in dialoga. Šele ta dva morata razgrniti prednosti in slabosti identifikacijskega postopka, dramsko morata oživiti ali individualizirati vprašanje: kdo od obeh je nedolžen in kdo kriv, ali je sploh kdo lahko nedolžen in sploh kdo kriv, ali pa je mogoče eno in drugo biti hkrati, živeti torej v paradoksu? Mirjam mora ugotoviti, kaj je sama in kdo je Juda, pa tudi Juda sam se mora identificirati.

Prav nič posebnega ni zapreti vrata pred razvratneži, a kako izgnati iz sebe osmega duha, »najbolj žalostnega Azazela«, ki jo je obsedel, »duha blodnega, ki ji hodi v sanjah. Nečisto. V objem«? Mirjam se je sicer že odločila, izbrala je pot v stran od Jude, v stran od snovnega načela: toda kako naj se očisti, kdor je ves »kakor kalna voda v močvirju«? In še: ali bo beg od snovi v duha sploh prava identifikacija človeka? Pred Mirjam stoji torej zahtevna samoočiščevalna naloga.

In kako se bo identificiral Juda? Predvsem veliko lažje, čeprav bo njegova identifikacija seveda zgrešena, lažna. Še preden se sam, ga do kraja razodeneta Mirjam in Suzana, razodeneta s svojimi in njegovimi besedami:

Mirjam: Oči zaprem in vidim vse. Le Jude ne vidim. Kakor da nima lica kakor da nima duše. A je vendar v meni! Pa ga ne vidim in se bojim. Da, bojim se ga.

Suzana: Tako je molil: Na pravični tehtnici me tehtaj in naj vem, kaj sem. Storil sem bil zavezo, da celo na devico ne bom mislil, pa sem vrgel srce po ženi, ki mi je tuja in leži v grehu. Zato sem obupal nad svojo dušo in sem šel, kjer je tema in lajajo šakali...

Mirjam: Kakor Azazel.

Suzana: Ko je domolil, je bil žalosten in je rekel: Gospod, zdaj veš! Juda je obupal, ne bo več iskal zveličanja. Vzel bo vrvi in visel...

Juda se potemtakem hitro identificira, njegov odgovor na vprašanje, »naj vem, kaj sem«, se glasi: naj človek še tako teži k duhu, snov ga povleče v temo, v hudodelstvo. Če pa je zlo bistvo človeka, čemu potem sploh hrepeneti, se upirati, iskati zveličanje ali katarzo? Judova preprosta, jasna molilska samorefleksija, kot jo obnovi Suzana, pove torej, da se je že vdal oziroma odpovedal možnosti pozitivne identifikacije.

Zato pa mora Mirjam tem bolj dokazati, da je temna telesnost premagljiva, ker je lažna, nepravna identifikacija človeškega bistva, duhovnost pa dosegljiva oziroma ustvarljiva in prava identifikacija tega bistva. Ko pa se je zdaj že odločila, tudi že zahrepenela, je v resnici še naprej prepojena z Judo, z njim se celo še enači, ko pravi: »Ubogi moj brat Juda, ki tone, kakor jaz... Obupala sem. Vsa sem črna, kakor plahta na šotoru.« Toda Pregelj njene perspektive ne zida na obup, marveč na tisto »žejo« iz otroških let, ki jo je sicer zasipal pepel hudega, a ne tudi zadušil: žeja po prvotnem, svetem, čistem je ostala; res jo je odrinila kri in povzročila duhovno krizo, tragično razdvojila njeno bit, hkrati pa je tudi radikalizirala to bit in jo pognala k vprašanju: »Kdo bo ugasil žejo moje duše, kdo me očistil?« Njena drama je torej drama duha v snovi, je duhovna ujetost v ječi snovi in silovit poskus, iztrgati se iz te ječe, silovito hrepenenje po katarzi: »Saj hočem dobro, saj ljubim. A ne vidim in ne vem. Moja kri je blodna, duh Azazel je vzrastel v meni in noče v stran. Gospod, daj boleš, da me očisti, daj smrt!«

Na točki nemoči in razpotja priključuje dramatik zbor romarjev, ki Mirjam sporoči: »Blagoslov tebi, gospa... videli smo odrešenika«. Tokrat seveda ne gre več za sporočujoči zbor, ampak za pravcati posnetek antičnega tragedijskega kora, ki v Mirjamine dramatičnem zdvajanju označuje, da obstaja moč, ki zagotavlja zmago duha nad materijo in jamči, da se človek more in tudi mora identificirati kot duhovno bitje. A svetlo napoved dramatik spet prekine, retardira s kontrastnim prizorom, kako se Juda vrne od Ješue, poljubi spečo Mirjam, da ta zabeseduje iz sna: »Ne budi me! Meni je dobro. Kralj je prišel, poljubil me je na ustnice. Poljubil!« Stvarnost kajpada prekine ideal, kralj ni zaželeni kralj, Mirjam se »zastri v Judo«. Nasprotje med sanjami in stvarnostjo pa le še poveča njen beg iz dramatične razdvojenosti: Judi sicer opere noge (vdanost!), a notranje ga več ne sprejme, odšla bo v »samoto« v Keriot, nazaj v otroštvo, da »bo kakor je izšla iz matere«, tam bo hrepenela po

Ješui, »mojemu kralju«, tam se bo identificirala kot pravo človeško, kot vredno bitje.

Takšen je vsebinsko-zgodben razpon prvega dejanja.

V drugem aktu se Mirjam že odločneje osvobaja »gnusnih sanj«, osvobaja se Azazela in še bolj hrepeni po odrešeniku, vendar je še naprej razpeta v nasprotje: plemeniti duh »morda je« — »a k meni ne sme in ne more« ter »Nikoli ne ugasnejo gnusne sanje v moji duši... Vsa sem črna, kakor plahta na šotoru. Ne bom bela, ne bom bela,« v nasprotje med voljo po moralni katarzi in mislijo, da moralno ni več obnovljiva.

Zavoljo motiva »gnusne sanje«, zaradi sanjske snovi, ki obstaja v Mirjam kot plast hudega, nečednega, kot leglo erotično razvratnega, se moramo vprašati, od kod pri Preglju prav tašno »sanjsko«: mar je religiozni pisatelj mislil vendarle tudi na Freudovo teorijo osebnosti, na njegovo teorijo o sanjah in podzavesti? Trinajsti prizor drugega akta je skoraj ves freudističen, erotično zasledovanje in beganje poteka v sanjah:

Mirjam: Stoj! Blodna sem. V sanjah mi hodiš.

Juda: Glej, glej! Vsaj v sanjah me ljubiš?

Pregelj tukaj odlično kontrastira podzavestni, sanjski erotizem z vzvišeno zavestjo: Mirjamina »zavest« je že očiščena, »id«, »ono«, kri pa je še zmerom motna, in kar mora premagati, je le še sanjska erotična motnjava —, ki pa ima hkrati še zmerom tudi moški obraz.

Da bi kar najbolj povzdignil Ješuo oziroma ga izdelal kot najvišji ideal, po katerem je nujno hrepeneti, uporabi drugi akt tudi za to, da od 18. do vključno 31. prizora nakopiči kar največ človeškega povprečja, zmaličenega, malovrednega: bebce, berače, izdajalce, strastneže, pobesnele sovražnike vsega, kar je plemenito — sadistični sklop v besedi in dejanju. Ta groteskni klobčič ljudi točno ponazarja podoba: »Doma pri nas so črni ptiči na mrhovini«, njihova vsebina je zgoščena v besede: »gohavci«, »sodonski bratje«, »obsedenci« (Biblija rabi te besede). Vrhunec tega nizkega življenjskega sloga je prav 31. prizor, v katerem nastopi obsedenec: zmes satanske zlobe in erotične sle, podivjana kri, ki se hoče simbolično očistiti »v ognju« (po interpretaciji množice: »Satan ga bo ubil... Tako ga muči. Dvakrat že ga je vrgel v vodo in enkrat v ogenj.«) Nad nizki slog se tem opazneje hitro vzboči 33. ali Mirjamin prizor, v katerem Mirjam vizionarno naslika Ješui podoba: »Tam? Tam notri? Tisti ob robu mize s sladkim obličjem in dolgimi lasmi?« Hoče ga maziliti, zanosno vzklika, krčevito krikne in plane za njim: »Kralj, kralj,

kralj! Ljubljani, Dobri, Najlepši!« Sledi teihoskopski prizor, v katerem Suzana sporoča, da Ješua Mirjam ni odklonil.

Tako se Mirjam torej najde in že doživlja, kar naj bi bila dragocena človekova bit, kar naj bi človek v resnici bil oziroma kar v resnici je.

Takoj za tem, v zadnjem prizoru drugega akta, se dokončno identificira tudi Juda: brž ko ga Joel razburi z namigom, da je Mirjam tako »lepa, da je še preroku všeč«, ko po Pregljevi dramski logiki vanj zaseje še ljubezensko ljubosumje, se odloči za izdajstvo.

Ker sta zdaj »identificirana« oba, bi se drama po drugem aktu lahko končala. Ker pa se to ne zgodi, lahko domnevamo, da je Pregelj hotel še bolj udejaniti temeljno dramsko nasprotje, Sveto in Temno, idealizem in materializem: Juda se mora po dramatikovi logiki dokončno pogrezniti v snov, postati lastnik v Magdali, Mirjam pa ga mora dokončno zavreči kot pogoltneža, blagajnika, zakladničarja; Juda mora doživeti zlom, poraz zavoljo »lakomnosti«, zaradi »tridesetih srebrnikov«. Če je namreč Mirjamino tragiko postavil na biološki materializem, je Judovo na gmotni materializem. Iz tega pa sledi, da je pri Mirjam izdeloval izstop iz biosa in vstop v etos ali pot navzgor, pri Judi pa je zdaj moral nadaljevati drsenje v predmetnost, stopnjevati njegovo potonevanje v »gmoto«, v strast po imetju.

Zato je tretje dejanje rabil tudi zato, da je izoblikoval nasprotje med Ješuo ali etičnim idealom in med Judo kot predstavnikom tiste človekove biti, ki se ji hoče oblasti, gmotnega bogastva, materialne moči, da z njo obvladuje okolje. V ospredju tretjega akta torej ni več Mirjam, saj je ta že preseгла svoj konflikt, ali kot izjavlja v nekem prizoru: »Tvoj obraz (Ješuo) je prepodil iz mene Azazela, da ne slači več in ne poljublja, nečisti...«, v ospredju je nasprotje Ješua — Juda.

Ješuin lik raste tudi zdaj le iz okolja, o njem govorijo ribiči, romarji, pastirji, potniki, ki ga iščejo: vsi poudarjajo dve njegovi značilnosti — preroškost in čudodelnost, torej znani biblijski značilnosti: »Prerok spi na gori, vse ribe je obrnil k sebi.« Ali kot pravi Mirjam: »Prerok je na gori, hočem biti bliže njemu.« Vsi čutijo bližino neke nadnaravne moči, napovedujejo jo tudi besede iz sanj spečih ter različna znamenja: zdaj čudna luč na nebu, zdaj »podoba odsekane glave nad jezerom« kot »strašno božje znamenje«.

Potniki razkrivajo tudi Judo: kot izdajalca »bratov« in kot lažnivca, ki množico slepi z izjavo, da Ješua zato noče v deželo, »ker ljudstvo samo noče, ker je skopo in stiska srebro«; Ješuo proglašča torej za gmotnega

materialista, za posvetnega kralja, za spretnjakoviča z dvema obrazoma: zdaj se menda pretvarja v »preroka«, drugič je »satan«, Azazel, zli duh. Juda se pred množico uveljavlja potemtakem kot zvodnik, »temni mož«, ki seje načelni dvom v božanski ideal, zato pa tudi dvom v možnost človekove etične identifikacije. Z izjavo »Hodimo in ne pridemo« vztraja pred množico na stališču, da se nikoli ni mogoče pozitivno identificirati.

V sklepnih prizorih tretjega akta se Mirjam in Juda dokončno razideta: ko namreč slepec po čudežu spregleda, ko tudi Mirjam vzklikne: »Videla sem. Naj umrem,« in ko glasovi kličejo: »Kralj, kralj, kralj!«, torej v trenutku splošnega soglasja, da Ješua obstaja in ga vsi priznavajo, v tem trenutku se Juda definitivno obrne od njega. Ker ne more čez jezero za njim, mu zaočita: »Videl je, da tonem, pa ni rekel: Hodi ravno.« — Zakaj Jude ni maral odrešiti? Zato pač, ker v njem ni bilo volje po katarzi, ker ga je njegov kralj prepoznal kot motni značaj, pa ga je zavrgel. Juda se odloči, mefistovskemu prišepetovalcu Joelu izjavi: »Če pridem, pridem sam od sebe.« Ta ga potrdi: »Kadar bo čas, brat Juda. Najdeva sel«

Dogajališče celotnega akta je najprej lepo, nato pa se napolni s srhljivimi pojavi: dramatik namreč pripravlja Judovo izdajstvo, motivi, simbolični prizori in poročila napovedujejo negativno moč: voljo po izdajstvu. Najprej so tu poetične slike, eno izdela bivši slepec: »Kakor veter, ki brodi čez lan / , je šel po valeh. Ni si zmočil nog . . .,« ob njih pa tudi že zloslutne: plahi deček čuje tuliti šakale (»lajajo, kakor bi ljudje lajali«), nekdo simbolično opozori na Judo: »Človek je blizu in hodi potuhnjeno.«

Tudi Joel zmerom bolj priganja Judo s filozofijo čistega solipsizma: »ljubezen je ljubiti sebe v drugem« in z natolcevanjem, češ Mirjam se je menda vnela za Ješuo, a ker je na dnu še zmerom Azazelova, je treba prvega odstraniti, pa se bo vrnila k Judi. Iz Judovih reakcij pa je videti, da Ješue ne bo izdal iz ljubosumja, zavoljo krvi, ampak zavoljo srebrnikov — Pregelj motivira hudodelsko voljo s pohlepom, z lakomnostjo.

Tudi v četrtem aktu je nekaj govorjenja iz sanj, ki ga tako pogosto srečujemo v dramskih besedilih ekspresionistične poetike, in ki se navezujejo na Freudovo psihologijo. Oseba npr. zavpije v »sanjah: »Vrata v tempelj kriče,« druga plane iz sanj in strme vprašuje v okolje, Mirjam pa izdela tale sanjsko ekstatični, anticipacijsko vizionarni prizor:

M i r j a m (se vzdrami, boleстно): Kje? Kje? Kje je Gospod? Čuvajte ga!

— (obupno): Umorili so ga. Zakaj ga niste čuvali?

— Videla sem svetlo sobo s sedemdesetimi sedeži (strmi, kot da vidi v duhu).

Enako ekstatično se obnaša tudi nasproti Judi, ukazuje mu, naj odide v njeno hišo in se tam obesi:

Mirjam: To uro... jutri (Zavpije) Jutri? (Se strese) Jutri? (Še bolj divje) Danes, Juda!

— Azazel, prekleti! (Strmi nemo za njim, ki je izginil v vežo.) Azazel! (Trpi v nemi slabosti.)

Med Mirjaminimi ekstazami se enkrat samkrat oglasi tudi najvišji lik drame, Ješua: slišati ga je »iz veže«. Simbolično, le glasovno prisotni lik »spregovori« v 19. in 22. prizoru zato, da pokliče Judo, naj ga že izda. Zadnje besede vsega besedila pa speč ekstatično izgovarja Mirjam:

Gospod, v smrt greš! — Pustite me, naj umrjem pred njim (se onesvesti).

Drama se potemtakem konča z nezavestjo glavne junakinje ali pato-biološko. Čemu bi Mirjam hotela umreti pred Ješuo smrtjo? Mar zato, ker dvomi, da bi kdajkoli mogla popolnoma izruvat iz sebe Azazela, če Ješua umre pred njo? Ne verjame v odrešitev? Ali pa velja njen krik po smrti razumeti kot priznanje, da ni katarze, ker ni mogoče zatajiti snovi, da ostaja človek torej v trajnem notranjem konfliktu in se bo mogoča težnja po počlovečenju, humanizaciji človekove biti, težnja po »očiščenju«, »zveličanju« v krščanskem okviru, ali po humanizaciji medsebojnih odnosov večno nadaljevala le kot drama ali dramatična težnja?

Je Pregelj spadal med idealiste, ki menijo, da je nečlovečnost mogoče odpraviti s počlovečitvijo v ozkem okviru človekovega bitja? Pregelj sicer ve, pač tudi po biblijskem sporočilu, da je nečlovečnost, da je izdajstvo združeno tudi z lakomnostjo, torej z materialnimi strastmi — in prav s propadom Jude dokazuje, da je gmotna strast celo večja ovira na poti k humanizaciji kot biološka. Če je v Mirjaminem primeru, kjer se človek odreče naturnemu, kjer eros izobči iz sebe, zato da se humanizira, če je v tem primeru preustvaril človeka po podobi, ki ni njegova, temveč abstraktno humanistična, stranska, 'božja', ga je v Judinem primeru preustvaril po podobi človeka kot družbenega bitja. Ko pa je v Mirjaminem primeru njegov humanizacijski načrt močno abstrakten —, je vendarle tudi takšen pozitiven; Mirjam se upira zlu, upiranje zlu je pozitivna sestavina Pregljeve drame. Upirati se zlu je namreč tudi pogled na boljše, lepše, na pravo podobo človeka. Naj je takšen pogled tudi utopističen, kar v Pregljevem primeru je — Mirjam postane etična že zaradi silnega hrepenenja po boljšem, lepšem življenju —, ne nasprotuje stvarnemu humanizmu, ampak ga — četudi le verbalno — podpira.¹²

¹² Edvard Kardelj, Beležke o naši družbeni kritiki. Sod. 1965, str. 965 in 979.

Kaj je v *Azazelu* s kavzalnostjo in zadostno motivacijo, ki ju je bil Pregelj tako občudoval v Ibsenovi dramatiki, in kaj z dejstvom, da je moderna drama napolnjena z življenjem, ki je v elementu boja in živi tok, snov v tragičnem dogajanju?

Pregelj se v *Azazelu* ni pokoril zakonom snovi oziroma je s snovjo ravnal tako, da na njej zasnovana dramska zgodba ne poteka nujno, realistično, kavzalno, ne kot moč proti moči, karakter proti karakterju. Mestoma napolnijo njegovo dogajanje celo čudežne enote, prizori, v katerih zakoni snovi zelo nazorno padejo: »človek« napr. hodi po morju, pa četudi človek kot duhovna projekcija. Tudi sicer je zgodba le mestoma pretrgana vrsta duševnih projekcij, ekstatičnih doživetij in prividov, ki »osebo« še posebej močno napnejo in burno razgibljejo, zlasti še osrednji osebi. Ti sta večkrat tudi »projekt« drugih, hkrati pa Mirjam veliko doživlja prav ekstatično, hrepenenje ji poraja privide, deloma sanjske pa tudi »objektivnejše« ali take pri polni zavesti. Pregljeva projekcija so tudi molilci, zbor, obsedenec, ta biblijsko znani demonični duševni tip, pa mož v »kladi«. Čisto notranja podoba je mefistofelski Joel, ki od znotraj spremlja in priganja Juda, predvsem pa je iz množice odtenkov projiciran tudi Ješua. Kljub drastični realitiki je dogajanje zato bolj miselno abstraktno, večkrat pa tudi lirsko patetično. Z duhovno-lirsko ekspresivnim dogajanjem in projekcijami »oseb« se kaj dobro ujemajo prenekatera biblijska beseda in simbol, psalmi, himnično petje in nekakšna »prečudna simfonija« ali »pesem zemlje in vode, ki je poslušna svojemu Bogu in je spremenila svojo naravo in zakone svoje« — torej Pregljeva iracionalizacija snovi ali protinaravna metamorfoza narave.

Kompozicija drame raste iz ideje moralnega dualizma, iz nasprotja duha in krvi, ki ga morata ob »nadčloveku« udejaniti Mirjam in Juda. Videli smo že, da je mitska oseba bolj katalizator, ki le od daleč sega v človeške probleme, da jo dramatik vključuje med dramske osebe komajda zvočno, sicer pa v obliki govorjenja o njej in še v obliki slutenj, sanj o njej. Zato se lahko tem bolj osredotoča na dvoje oseb, na Mirjamina in Judov notranji konflikt. Gre za dramo v dveh osebah, za razcep jaza dveh oseb, manj pa za konflikt med dvema osebama. Posledica drame duše pa je, da je dramski lok bolj epsko položen, kot pa grajen po načinu zapleta in stopnjevanja nasprotja do katastrofe, da se Mirjam le počasi izmotava iz svojega nasprotja oziroma dolgo napeto niha v sebi med duhovnim vzgonom in snovno težnostjo, in da Juda polagoma, vendar nepreklicno drsi v temo svoje lakomnosti. Dramska zgodba poteka bolj epsko tudi zato, ker številni prizori bolj komentirajo njune razvojne

postaje, kakor pa siloviteje vplivajo na njun razvoj. *Azazel* tudi razkriva, da Pregelj dogajanja ni znal enakomerno stopnjevati. Včasih si prizori sledijo preveč sunkovito, se kopičijo, drviyo drug čez drugega, včasih pa so prerahlo povezani. Zdaj torej zbita, prezgoščena zgradba, drugič spet zvodenedla, pa se dogajanje tudi zato giblje bolj vodoravno ali kot epski tok, manj pa kot navpično rastoči vzgon. Iz prizorov I/15, 16, 18 ter II/31 pa je razvidno, da je Pregelj tudi hote gradil sunkovito, sunkovitost pa usklajeval z estetiko velike, ostre patetične kretnje in silovitega duševnega izraza. Vmes so spet potišana mesta, zlasti tam, kjer novi prizor pripravlja s sanjskim motivom ali s slutnjo, torej s podzavestno ali fantastično logiko. S to logiko lajša razvoj zgodbe in razširja zgodbene in »značajske« poteze obeh junakov ter njuno razmerje do »Tretjega«. K epski horizontali drame prispevajo tudi prizori, ki so bolj namigi in poročila o dogajanju, kakor pa motorični členi samega dogajanja. Takšni so prizori, v katerih govorijo o Ješui, zato da ga aktivno vključujejo v dogajanje, takšni so tudi nekateri drugi informativni (Mirjam in Suzana se pogovarjata o Judi) in »reproduktivni« prizori. Epskost zgodbe povzroča in omogoča nazadnje tudi obsežen dogajalni prostor »pod milim nebom«.

Nekateri miselni in dogodkovni motivi so udejanjeni le simbolično. Kajti kako uprizoriti dogodek: »pesem zemlje in vode« spremeni svoje snovne zakone, da še slepec vzklikne »Vidim in ne vidim«, da namreč vidi »Tam je človek in hodi po vodi kakor po suhem«? Snovnih zakonov pač ni moč drugače spreminjati v dejanja kot s simboličnim govorom, z barvno simboliko ali pa z zvočno kuliso.

Sicer pa je *Azazel* z izjemo zborovskih prizorov bolj govorna drama kot teaterski spektakel. Dialogi so bolj vrednotenjsko premišljevalni kot konfliktni, in ostrejši so konflikti med posameznikom in množico kakor v dialogu dveh. Govorna tema je večkrat skupna: množica zdaj vrednoti Mirjam, drugič moli ali berači ali pa napoveduje Ješuv prihod. Govor je večkrat depatetiziran, govorec se povesi v besedno prostaštvo, njegovo obnašanje je sadistično, spodrivata se zdravo in bolno, zvišeno in banalno, posledica so groteskni položaji in učinki (II/18, 22—31). Depatetizacija človeka služi Preglju tudi za zviševanje boga, za doseganje silovitega nasprotja: bedni človek — BOG. Govorni ritem je dvojen: zdaj naraven, nenapet, drugič trzav, sunkovit (I/22, II/31); ko versko razvneto množica kamenja uklenjenega človeka, sprošča svojo razburjenost s kratkimi velelnimi povedmi, s klici in kriki. Večkrat pa govorni ritem valovi v psalmistični dikciji vse do čiste oblike psalmov in pesmi (IV/19, 11). Takšna

je tudi Mirjamina dikcija v pogovorih z Judo. Slovesen ritem podpirajo tudi polisindetoni. Poleg pesemskih vložkov in psalmistične dikcije je tudi vse polno drugačnih zvočnih fines in grobsti, ki kontrastirajo med seboj podobno kot v leksiki »svete« in »nizkotne« besede. Pregelj je skorajda iskal zvočnih figur in stilizmov in jih rabil tudi v norčevalne namene: Šalom lak, lepa Lia; vrč poln seklov, pletenico lekitov z nardo od Kuza; Rrrrres je, rrrres. Trpüüüim — Trpüüüüi! V govoru je tudi veliko biblijske simbolike, ki je pomensko včasih komaj dostopna: Pa ko sta še živela (modrijana), je ptič zgorel, ko ju je preletel. Gredo v mesto Davidovo in bodo prišli, Mirjam pa hodi in ne bo prišla. Ne zaspri rana pod zlatim plaščem. — In seveda tudi poetičnih metafor, kakršna je »po soncu hrepeni cvet«.

b) *Salve, virgo Catharina* ali *Ljubljanski študentje*

Dramska zgodba te baročno veseljaške burke se spleta kot spor med rokodelci in dijaki zaradi ljubezenskih navzkrižij pa še kot spor dijakov, npr. veselega poetastra s svojim meščanskim filistrskim vodstvom. Te zaplete pestrijo poleg karakternih posebnosti dijakov tudi meščani različnih kvalitiet: od prostakov do bogomolskih svetnikov, od pobožnjaške gorečnice do »lajdre«, »vlačuge«, pa vse do nabornikov za cesarsko vojsko in okuženca, ki nepričakovano plane v mestno ulico. Poleg duhovnika, ki gre »z Najsvetejšim previdevat« in poleg srenje, ki kleče poje »Sveto, sveto, sveto...«, je tukaj starka, ki se že v naslednjem hipu ozre sovražno na Evin kip na rotovžu in vzkrične: »Pa ta cundra tu gori, fej! (pljune), ki jo imaš noč in dan pred očmi. Fej! (Pljune še enkrat).« Torej poleg svetega tudi prostaško. Bolj dijaško razposajeni so tisti prizori, v katerih dijak Kurent ali Šapla, poet, doma iz Vipave, zлага v kladi, v Fossi novissimi ali šolski ječi burkaške latinske verze, poje pesem »Ni treba, ni treba mu pameti, / kdor je godčevske krvi« ali pa enako izzivajoče ponavlja psovko vlačugarice Kammersteinerice »kozel smrdljivi«. Stotnik nabira vojake zgolj in samo zato, da Pregelj lepo po epsko prestavi glavna moška junaka iz Ljubljane v trenutku, ko vročekrvnemu Semeniču, Katarininemu ljubimcu, grozi sodna obravnava, ker bi bil skoraj ubil tekmeča rokodelca. Iz tega sledi tudi tehnična posebnost v organizaciji zgodbe, da v petem aktu Marija namreč lahko pripoveduje svoj sanjski motiv: njen Klasiber jo sprejme po bitki pred Dunajem, spremljen je v škofa in jo roti, naj se zaobljubi nebeškemu ženinu. Ko se Klasiber in Semenič vrneta, se Marijina sanja izobliči v shrljiv prizor:

dekle sname svojemu junaku kapo, »odskoči, strmi v prazne očesnice svojega ženina« in po Pregljevem nadaljnjem naročilu vzkrikne »divje: Katarina! Moje sanje. On je slep.« Sanjska veriga: junak—ljubimec—škof—nebeški ženin se ujema z objektivno resničnostjo oziroma: resničnost je prišla v sanje, še preden se je resnično razkrila.

Pregelj se je v tej igri umaknil v zgodovinsko snov tudi zato, da bi pokazal, kaj je menda trajnega v dijaški mladini, med katero je delal kot srednješolski profesor. Trajna naj bi bila »pesem divje, razposajene ljubljanske krvi in šolarske objestnosti«. V tej duševnosti je uspel le deloma, v zgodbo pa vključil vse preveč druge duševne »folklore« baročnega mesteca in življenja v njem. Ta igra leži tudi zunaj njegovega načelnega koncepta o dramatičnem v človeku, zunaj nasprotja duh — snov, svetost — čutnost.

In oblikovalec v tej igri?

Sanjska simbolika, grotesknost in naturalistična fraza: vse je tudi tokrat tipično pregljevsko. Tragikomedija se ne razvija kot vrsta kavzalnih dogodkov, njeno vezno tkivo je »duh časa«, torej posebna folklor, pivsko, pevsko, skoraj bakhanalsko ter hkrati — za kontrast — procesijsko, skorajda obhajilsko vzdušje; ob naturalistični drastiki in robatem humorju tudi nekam medlo stilizirana in melodizirana mistika. Večkrat le veselje nad konstruiranim meščanskim žargonom — parlericio. Dve starki uporabljata hudoben besednjak (kot Grumovi Tarbula in Afra): »Svoje babe ljubejev ne vidi in ne voha.« Hkrati se spodrivajo latinske, nemške, italijanske fraze in besede, jezikovni barok torej ali makaronizem. Vsaj do polovice tudi nemška imena ljubljanskih meščanov, kakor da bi zgodba imela zato stvarnejšo miljejsko naravo. Poleg sanjske simbolike označuje gradnjo tudi nastop nič pričakovanega dogodka ali osebe: od nekod tresne v dogajalni prostor okuženec, kot bi ga prinesla vizija.

Ko pa je gradnja te igre zelo ohlapna, so izrazitejše poante, ki zaključujejo posamezne akte:

na koncu drugega se zgodi navidezni umor,

na koncu tretjega stražnik napove, da je v mesto vstopila kuga:

Stražnik: (jecljavi Jurij Turkovič, zasopel, prepadel): Ggospod sssodnik!
Rrraport! V mestu je — kkkuga...

na koncu četrtega (Dunaj 1683) Klasiber oslepi:

Semenič: Daj, brat! (Se skloni) Ne vidiš? (Zavpije) Jezus! Tvoje oči, brat!
Klasiber (trudno do smrti): Moje oči... (Vstane, se vzravna naravnost v sonce, pade trpko kakor izpodsekan. Boben.)

Celotno besedilo je v mnogih odsekih bolj epično kot dramsko, zlasti četrti akt, dunajski, je močno potegnjeno v horizontalo. Tretjemu aktu je napisal celo epski prolog, predal besedo »prišepetniku ali suflerju«, dramatik je predal besedo epiku ali pripovedovalcu, in sicer iz dveh vzrokov: zato da popiše duševne odtenke Ljubljancev v jutru 13. jul. 1682, ko so dijaki »grozili« zažgati mesto, pa so se zaradi okuženca streznili tudi oni, in drugič zato, da naroči ureditev posebnega vzdušja v gledališču: scenerista zadolžuje za tehniko impresionistov, razviti mora »božje prirodni nastroj poletnega jutra pod Turnom: mokrotno zatohla luč v rahlo krmežljavem, meglenem vzdušju, ki je zabilasala le ostrost najbližjih obrisov z medlim trepetom prvega sončnega obzorja, prve soparice, ki barv ne ubija, jih le mehko zalija s prosojno sinjino, kakor so ji verni odraz v olju odkrili šele impresionisti.« Po pripovedovalcu se je Pregelj v »Ljubljanskih študentih« še najbolj približal nekaterim naturalistom, ki so za uvod v dramsko besedilo predstavili osebe tudi v krajši novelistični obliki.¹³

O zgodovinski folklori pa bi veljalo za Pregljem ponoviti, da ga je tako v Azazelu kot v tej baročni igri zanjo navdušil Anatole France. Zares je ta igra komaj kaj več, kot folklorna pisanost iz davnine. Ker v njej ni pretresljivega človeškega sporočila, še manj je v njej resnično zabavnega, je ostala na straneh Doma in sveta. Kot »baročni« komediograf je Pregelj imel pač več smisla za groteskno robotost in poučnost, kot za fino komiko ter za sproščen, vesel smeh.

Po tej igri se je poslovil od dramske zvrsti. Kot dramatik je moral prenehati tudi zato, ker se ni znal dovolj razmejiti do epika v sebi, ker se je po omejenem teatrskem prostoru gibal preveč svobodno in ker je namesto živega dramskega dialoga delal bolj nekakšne scenarije. In ker se nikoli ni mogel do kraja iztrgati iz strukture, kot je roman *Tolminci*, so tudi njegove drame bolj vsote dramatičnih epskih prizorov.

Pregljeva prevladujoča dramska snov je človekova bit, kot si jo je zamislila krščanska ontologija: človek je ujetnik snovi in bojevnik z njo, včasih tudi pobožnjak in individualist, le mestoma tudi realno družbeno bitje. Od ontološko konfliktnega človeka odstopajo *Berači* ter *Ljubljanski študentje*, druga dramska besedila pa so zasnovana na isti ontološki misli kot Pregljev epizirani ekspresionistični človek. To pomeni, da mu dramski človek razpada na etični, duhovni in snovni jaz oziroma na bančnika in Neznanca, na kovača in Neznanca, na berača in Velikega

¹³ Lojz Kraigher, *Drama na travniku*. LZ 1910.

berača, na Mirjam in Judo, na pola istega jaza. V človekov svet pa vstopa tudi mitična moč, bog, da v njem opravi dokončne razcepitve in odločitve. Ta moč ali Neznanec — prinaša lepše, boljše v življenje, je torej utopistično iskanje, obljubljanje in razodevanje boljšega v dramski obliki. Zaradi dualistične človekoslovne ideje, zaradi temeljnih moralnih cepitev lahko v istem tekstu nastopata vlačuga in duhovnik, Kristus in grešnica ali pa se oseba vzdigne iz biosa v etos oziroma pade iz etosa in se popredmeti.

V tehniki je Pregelj deloma sledil vzorniku Ibsenu, še bolj pa dramske osebe izdeloval s tehniko simbolistov in ekspresionistov. »Neznanec« je vizijska oseba ali duhovni izraz, je dvojnik, ki ne more nastopati fizično oziroma nastopa sredi živih oseb le po zaslugi epika, manj po zaslugi pravega dramatika, kajti dvojnik se oglašča odnotraj, kot notranji govorec, in zato v obliki notranjega dialoga. Režiser ga obravnava pač z zadrego, saj mora živo osebo nadomestiti z zvočno kuliso oziroma postaviti Neznanca kot glas ali kot silhueto projekcijo, kot senco, privid.

Ko pa ni uveljavil kavzalnosti v zgodbi, je uveljavil miljejnost, drugo značilnost naturalistične drame, in sicer v dveh smereh: da je povečal obseg in pomen scenarija — z opombami terjal ekspresijo ravnanja in besede — in da je z bebeci, slepci, berači, obsedenci, molilci postavil okrog glavne osebe groteskni, kričeči duševni pas ter lirsko vznesenost.

Človek kot bitje spopada duha in snovi, dramatizacija biblijskih »oseb«, baročno meščanska snov, kot zgodbeni prostor pa orient, romarski kraj in baročno mestece — predvsem to so Pregljeve inovacije v slovenski dramatikii dvajsetih let.

ZUSAMMENFASSUNG

Pregeljs dramatischer Stoff ist der Mensch, wie die christliche Ontologie ihn sich vorstellt: Der Mensch ist Gefangener des Stoffes und liegt im Kampf mit ihm. Von solch einem Grundkonflikt, den der Dramatiker besonders in dem Text *Azazel* zum Ausdruck gebracht hat, distanzieren sich *Die Bettler* und die *Ljubljanaer Studenten* (ein wenig). Auf Grund der dualistischen Weltsicht spaltete sich der Mensch bei ihm auf in den Bankier und den Unbekannten, in den Bettler und den Großen Bettler, in Mirjam und Judas, in die beiden moralischen Pole ein und desselben Ich. In die Menschenwelt tritt auch eine mythische Macht ein und vollzieht darin endgültige Spaltungen und Entscheidungen. Diese Macht, der Unbekannte, ist in Wirklichkeit die utopische Entdeckung des Besseren, Schöneren Ethischen, Rechten. Auf Grund des dualistischen Standpunktes können in demselben Text der Landstreicher auftreten und der Geistliche,

Christus und der Sünder, oder die Person erhebt sich aus dem Bios ins Ethos, bzw. fällt aus dem Ethos und verdinglicht.

In der Technik folgt Pregelj teilweise dem Vorbild Ibsens, mehr aber noch gestaltet er dramatische Personen in der Technik der Symbolisten und Expressionisten. Der »Unbekannte« ist eine Visions-Gestalt, manchmal auch das andere Ich, das sich von innen her meldet und den inneren Monolog einführt. Obwohl solche Dialoge eine Art Ekstase sind, werden sie bei Pregelj von einer mehr oder weniger spürbar epischen Haltung begleitet, die die Dramatik des Handlungsbogens abschwächt. Vielleicht sind Pregeljs Dramentexte auch deshalb im wesentlichen Buchliteratur, bzw. hat nur der Text *Azazel* eine Theateraufführung erlebt. Ihr buchliterarischer Charakter wird auch durch die entrückten Themen und das stellenweise Barocke und Grotleske bewirkt.

NOVEJSI POGLEDI NA DRUGI JUŽNOSLOVANSKI VPLIV
V STARORUSKI KNJIŽEVNOSTI IN JEZIKU

V zadnjih dvajsetih letih se je pogled na drugi južnoslovanski vpliv na starorusko književnost in jezik precej dopolnil. Razcvet stila »pletenje besed« (npr. pri Epifaniju Premodrem) skoraj gotovo ni posledica posnemanja bolgarskih del trnovske šole, ampak odmev širših kulturnih gibanj, ki so zajela vse dežele vzhodne cerkve. Sam stil ni nastal v trnovski šoli, ampak je veliko starejši, v cerkvenoslovanski književnosti je bil med drugim znan že v kijevskem obdobju in v srbski književnosti 13. in 14. st. Jezikovna stran vpliva je zaradi pomanjkanja kritičnih izdaj rokopisov iz tega obdobja manj raziskana.

The last twenty years have rather modified our view of the second South Slavic influence on Old Russian literature and language. The flourishing of the style known as *pletenie sloves* (e. g. Epifanii the Wisest) is almost certainly not the result of imitating the Bulgarian works of the Trnovo school, but an echo of broader cultural trends which encompassed all the countries of the Orthodox Church. The style itself did not originate in the Trnovo school, but much earlier; it was known by the Church Slavonic literature of the Kiev period and the Serbian literature of the 13th and 14th centuries. The influence on the language is worse explored, due to the lack of critical editions of the manuscripts of that period.

Skoraj v vseh zgodovinah ruske književnosti in jezika se omenja t. i. »drugi južnoslovanski vpliv« (drugi se imenuje glede na prvi vpliv v 10. st., ko so vzhodni Slovani od južnih dobili verske knjige v stari cerkveni slovanščini), ki se je začel odražati v staroruski književnosti in jeziku ob koncu 14. in v 15. st. Vsebinsko, izvor in poti tega vpliva so raziskovali že ob koncu prejšnjega stoletja, zlasti ruski slavisti A. I. Sobolevski, K. F. Radčenko in P. A. Syrku. Ugotovljeno je bilo, da se je tako grafična in jezikovna kot stilna in vsebinska podoba staroruske književnosti v tem obdobju opazno spremenila: v rokopisih se pojavijo pisne in jezikovne južnoslovanske črte, uveljavi se nov stil, imenovan »pletenje besed« (*pletenie sloves*), ki se odlikuje po mnogoštevilnih retoričnih figurah in citatih iz biblije, poveča se število rokopisov in pojavi se veliko novih prevodov, zlasti mistične literature. Ob iskanju izvora teh sprememb se je pozornost raziskovalcev obrnila na Balkan in v Bizanc, vendar se je na koncu osredinila predvsem na Bolgarijo 14. st. Le-ta je pod Asenovci v trnovskem obdobju doživela kulturni razcvet, ki je dosegel svoj vrh za časa delovanja patriarha Evtimija (1375—1393). Energični in literarno nadarjeni patriarh je, kot se da razbrati iz razmeroma

skopih poročil njegovih sodobnikov oz. učencev,¹ organiziral novo prevajanje in preverjanje starih prevodov cerkvenih knjig, sam je bil tudi avtor nekaj hagiografij,² v katerih je uporabil izbrušen, z mnogimi figurami okrašen slog, ki naj bi bil v srednjeveški cerkvenoslovanski književnosti nekaj novega. Ob živahni literarni dejavnosti je naletel tudi na vprašanje normiranja knjižnega jezika (cerkvene slovanščine bolgarske redakcije oz. po bolgarski terminologije srednje bolgarščine), ki ga je ob tej priliki arhaiziral in približal grškemu izvorniku (v pravopisu, skladnji in besedotvorju). Uveljavilo se je mnenje, da je ravno Evtimijevo delovanje neposredni vir drugega južnoslovanskega vpliva v Rusiji, tembolj, ker je bil v istem času (1375—1406) najprej kijevski in nato moskovski mitropolit Evtimijev sodelavec in rojak Kiprijan, avtor hagiografije svojega predhodnika na moskovskem mitropolitnem prestolu Petra, kasneje pa sta v Rusiji živela in pisala Bolgar Gregor Camblak (kijevski mitropolit od 1415 do ok. 1420) in svetogorski menih, Srb Pahomij Logofet (živel v Rusiji od 30-tih do 80-tih let 15. st.) Ti naj bi bili posredovalci novosti ter vzorniki ruskih pisateljev, npr. Epifanija Premodrega (deloval pribl. 1379—1419), meniha znamenitega samostana sv. Trojice, ki ga je ustanovil Sergej Radoneški, in avtorja dveh hagiografij svojih sodobnikov: samega Sergeja Radoneškega in Štefana Permskega.

Ta vpliv je zanimiv tako za raziskovalce književnosti kot za jezikovne zgodovinarje, seveda pa tudi za zgodovino kulturnih zvez med deželami vzhodne cerkve, ki so uporabljale za knjižni jezik cerkveno slovanščino. Gre za obdobje duhovnih gibanj, ki so v nekaterih pogledih sorodna renesančnim gibanjem na Zahodu (D. S. Lixačev imenuje to obdobje bizantinsko-slovanska predrenesansa),³ v sami Rusiji pa za dobo, ko se je začel izoblikovati ruski jezik ločeno od stare ukrajinsčine in belorusčine. Po mnenju nekaterih avtorjev⁴ je prav drugi južnoslovanski vpliv s svojimi arhaizatorskimi težnjami usodno vplival na razvoj

¹ Glavni vir za podatke o Evtimijevem delovanju je Pohvala Evtimiju Gregorja Camblaka, ki je doživela več izdaj. Najnovejša kritična izdaja je: P. Rusev, I. Gálábov, A. Davidov, G. Dančev: Poxvalno slovo za Evtimij ot Grigorij Camblak, Sofija 1971.

² Izdane so v E. Kałužniacki, Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius (1375—93), Dunaj 1901, ponatis v Londonu 1971 z uvodom I. Dužčeva.

³ D. S. Lixačev, Nekotorye zadači izučeniya vtorogo južnoslavjanskogo vlijanija v Rossiji, Moskva 1958, str. 50.

⁴ A. Sachmatov, G. Y. Shevelov, Die kirchenslavischen Elemente in der modernen russischen Sprache, Wiesbaden 1960, str. 5.

A. Isačenko, Mythen und Tatsachen über die Entstehung der russischen Literatursprache, Dunaj 1975, str. 46—47.

ruskega knjižnega jezika, saj je zavrl začetni proces rusifikacije cerkvene slovanščine in podaljšal stanje diglosije za najmanj dve stoletji. Kljub pomembnosti vprašanj, povezanih z drugim južnoslovanskim vplivom, pa so se začeli slavisti spet zanimati zanje šele v zadnjih dveh desetletjih, ko so si utrla pot nekatera nova dognanja.

Še danes velja za nekako izhodiščno delo o drugem južnoslovanskem vplivu kratko in stvarno poročilo A. I. Sobolevskega,⁵ ki je kot izvrsten poznavalec rokopisov opisal spremembe, ki jih je opazil med rokopisi iz srede 14. in iz srede 15. st., in sicer na kratko povzeto tele:

1. razlika v pisavi: starejši rokopisi so napisani v t. i. ustavu oz. starejšem poluustavu, mlajši pa v mlajšem poluustavu. Sledi opis razlik v črkah, v obliki in rabi; razlika je tudi v ornamentu in načinu začetka in zaključka odstavkov;

2. razlika v pravopisu: prej je bil pravopis razmeroma blizu vzhodnoslovanskemu izgovoru; v mlajših rokopisih pa spet srečamo črko za nosnik *o*, namesto *ja* imamo *a* (*svoa, dobraa, spasenia*), na koncu besed imamo namesto *jora* *jer*, najdemo pisavo *vr̄h̄b̄, tr̄ḡb̄*, v grških besedah imamo bolj ali manj pravilno rabo grških črk in nekatere posebnosti kasnejšega grškega izgovora;

3. razlika v jeziku: medtem ko je bilo v cerkvenoslovanskem jeziku ruske redakcije v 2. polovici 14. st. precej rusizmov in dialektizmov (pogosto refleks *ž* namesto *žd*, novgorodski *c* namesto *č* in obratno, gališko-volinski *ê* namesto *e*), pa kaže, kot da bi se v 15. st. izogibali rusizmov, najdejo pa se nekateri stari in kasnejši bolgarizmi: *ê* namesto *ja*, zamenjava nosnikov, oblike, kot so *synovom̄b̄, synovex̄b̄, triex̄b̄, pjax̄b̄, desjatix̄b̄*, besede kot so *c̄ŕftu, pr̄éz̄b̄, egov̄b̄, togov̄b̄* itd.;

4. v rokopisih 15. st. najdemo spise v novi redakciji, novem prevodu ali na novo prevedene.

Prehod ni bil odsekan, ampak postopen. Novosti so posnetek južnoslovanskih rokopisov iz 14. in 15. st. Jasno je, pravi Sobolevski, da je prišla staroruska književnost pod močen južnoslovanski vpliv in se mu je na koncu podredila.

Ko skuša Sobolevski razložiti vzroke za ta vpliv, omenja predvsem okrepljene zveze med Rusijo in Atosom ter Bizancem, kjer so v bogatih samostanskih knjižnicah delovali predstavniki južnoslovanskih narodov, ki so doživeli ob koncu 13. in v 14. st. političen in kulturni razcvet. Ti so

⁵ A. I. Sobolevski, Južnoslavjanskoe vlijanie na russkiju pismennost' v XIV—XV vekax, SBB. 1894, izšlo tudi v knjigi Pervodnaja literatura Moskovskoj Rusi XIV—XV vekov, SPb. 1903.

popravljali stare prevode iz grščine, na novo prevajali in napisali nekaj izvornih del, predvsem hagiografij. Med imeni južnoslovanskih pisateljev omenja Sobolevski na prvem mestu patriarha Evtimija in mitropolita Kiprijana (str. 10), čisto brez komentarja pa pravi: »Serbskie agiografy dlja nas ne predstavljajut interesa.« Nadalje Sobolevski opozarja na neposredne zveze samostana sv. Trojice z Atosom in Bizancem, in spet nepričakovano trdi, da so imeli Rusi tam stike le z bolgarskimi menihi, ne pa s srbskimi. Med vzroki za uveljavitev južnoslovanskega vpliva našteje še vpliv prišlecev iz južnoslovanskih dežel: Kiprijana, Camblaka in Pahomija Logofeta. Sobolevski je ocenil drugi južnoslovanski vpliv za zelo koristnega: v vseh ozirih je obogatil starorusko književnost in spodbudil tudi nastanek kasnejših del, npr. dela Nila Sorskega, Kronograf in Azbukovnik.

Kot vidimo, je Sobolevski ta pojav predvsem ugotovil in opisal s paleografskega stališča. Čeprav so konkretni podatki o pravopisnih in jezikovnih spremembah razmeroma pičli, so jim kasnejši raziskovalci dodali zelo malo. Problema stila pletenje besed se sploh ne loteva. Pravilno je ugotovil, da se je drugi južnoslovanski vpliv uveljavil zaradi živih stikov z Bizancem in Atosom in zaradi priseljenih južnoslovanskih pisateljev, vendar je čisto svojevoljno in nekritično izključil iz kroga južnoslovanskih pisateljev srbske, kar je skupaj z delom Radčenka povzročilo pripisovanje prevelike vloge bolgarskemu vplivu.

Domnevnemu izvoru drugega južnoslovanskega vpliva je posvečeno delo K. F. Radčenka.⁶ To je skrbna in poglobljena študija o političnih in kulturnih razmerah v Bolgariji in Bizancu 14. st., vendar zaradi enostranosti glavni vir za »legendo« (kot jo imenuje M. Mulić) o Evtimijevi pravopisni in stilni reformi, ki da je zaradi turške okupacije (Trnovo je padlo l. 1393), ko so se bolgarski književni delavci raztepli po drugih slovanskih pravoslavnih deželah, prišla tudi v Srbijo in Rusijo. Radčenko vse literarno dogajanje v takratni Bolgariji postavi v okvir novih idejnih tokov, ki so tedaj zaživeli v Bizancu. Tu se je, podobno kot v zahodni Evropi, zlasti v Italiji, povečalo zanimanje za antiko, za zgodovino in naravoslovje, za človekovo notranje doživetje, spet oživi že v antiki znan kult osebne slave. (Seveda je bil odnos Bizanca do antike drugačen kot na Zahodu, saj stik z antično kulturo po eni strani ni bil nikoli prekinjen, po drugi strani pa so jo vedno poskušali povezati s krščanskim svetovnim nazorom in so zato nanjo težje gledali brez

⁶ K. F. Radčenko, Religioznoe i literaturnoe dviženie v Bolgarii v époxu perez tureckim zavoevaniem, Universitetskie izvestija, Kiev 1908, v zvezkih 5—8.

predsodkov.⁷) Velik pomen za slovanske literature pripisuje Radčenko hezihazmu, mističnemu pogledu na vero, ki se je v 14. st. razširil med najvišjimi bizantinskimi cerkvenimi dostojanstveniki, s katerimi je bil bolgarski patriarh Evtimij tesno povezan. Hezihazem zagovarja pravico posameznika, da samostojno občuje z bogom preko notranje poglobljenosti, in odklanja prevladovanje zunanjih oblik v veri, torej vsebuje, čeprav v strogem verskem okviru, individualistične težnje. Po Radčenkovem mnenju so te ideje povzročile v vsebini bizantinskih hagiografij nekaj novega: individualizem, zanimanje za naravo, za psihologijo, kritičnost do virov, zanimanje za zgodovinske razmere, in so se tudi neposredno, čeprav v šibkejši meri, odražale v hagiografijah Bolgarov: Evtimija, Camblaka, Konstantina Kostenečkega. Evtimij je zvesto sledil grškim zgledom tudi v skladnji in stilu, saj je dobro poznal prijeme bizantinske govorniške umetnosti, prav tako je pogosto uporabljal sveto-pisemske citate in je v tem, kot nepričakovano in mimogrede pravi Radčenko, »mного boljši od srbskih hagiografov 14. st., ki le lepijo besedilo na besedilo, pri čemer so ta besedila med seboj le slabo ali pa sploh ne povezana« (str. 287).

Zavesten odnos do jezika in stremljenje k lepemu, izbrušenemu izražanju, ki ju Radčenko povezuje s humanističnimi idejami, sta po mnenju Radčenka pripeljala Evtimija do tega, da je reformiral pravopis in jezik. Kolikor se da presoditi po posrednih poročilih (predvsem delu Konstantina Kostenečkega) in po rokopisih, ki so blizu tedanji dobi, je želel Evtimij jezik normirati do najmanjših podrobnosti, pri čemer se je skušal približati jeziku prvih prevodov⁸ in grščini. Radčenko torej meni, da so se Evtimijev nazor, stil in jezik formirali pod vplivom sočasnih bizantinskih dogajanj, in da predstavljajo v slovanski srednjeveški literaturi nekaj novega. Potem ko so Bolgarijo zavzeli Turki, so se bolgarski književniki raztepli po drugih slovanskih deželah, nekateri v Srbijo, nekateri v Rusijo. In čeprav so v Rusiji površno razumeli nove tokove, je dejavnost južnoslovanskih pisateljev blagodejno vplivala na razvoj verske misli in književnosti. Na področju vere se je pojavilo nezadovoljstvo z obstajajočo cerkvijo in zahteve po reformah, odpor proti bogastvu cerkve in pretiranemu formalizmu (Nil Sorski). Tudi ruska hagiografija je v 15. in 16. st. prevzela južnoslovanske črte. Čeprav

⁷ H. Birnbaum, *Some Aspects of the Slavonic Renaissance*, *The Slavonic and East European Review* XLVII, 108, London 1969, str. 41.

⁸ Da so morale biti v tem času predstave o jeziku prvih prevodov precej nejasne, priča mnenje Konstantina Kostenečkega, da je njihova osnova ruski jezik (Mošin, n. d., str. 105).

pravi Radčenko, da so ruski hagiografi sestavljali žitja bolj mehanično kot Evtimij, pa so vendar skušali vplivati na bralca in mu ugajati, za kar so obilno uporabljali retorična sredstva. Zanimivo je, da Radčenko sploh nikjer ne omenja, da bi Epifanij Premodri posnemal južnoslovanske prišlece, ampak le v opombi navaja, da je uvod v njegovo Žitije Štefana Permskega zelo podoben uvodu enega izmed Evtimijevih žitij.

Na osnovi raziskav Radčenka in Sobolevskega, ki pa so bile, kot kaže, deloma površno brane, se je v nekaterih zgodovinah ruskega jezika in književnosti nato utrdilo mnenje, da so zaradi turških osvajanj na Balkanu v Rusijo pribežali južnoslovanski književniki, predvsem Kiprijan, Camblak in Pahomij Logofet, in s seboj prinesli novo pisavo in nov stil pletenje besed. Oboje naj bi bilo plod Evtimijevih reform in v slovanskih književnostih nekaj novega, prvi njihov učenec pa naj bi bil Epifanij Premodri. Obenem se je nižala ocena tega vpliva. Tako morda najostreje pravi A. S. Orlov: »Ruski knjižniki so le posnemali novo južnoslovansko besedje in frazeologijo, pri čemer so pokvarili knjižni jezik lastnih del ter otežili njihovo razumevanje.« Dalje pravi, da ruska hagiografija ni v celoti razumela resničnih kvalitet južnoslovanskega stila in je prevzela predvsem najbolj opazne prvine, ker jih je bilo najlažje posnemati. Med prvimi priseljenci, ki so prinesli v Rusijo južnoslovanski stil, omenja Kiprijana in Pahomija, njunega prvega posnemovalca pa imenuje Epifanija Premodrega.⁹

Takšne ocene so se zazdele docela zgrešene D. S. Lihačevu, ki je ponovno oživil zanimanje za drugi južnoslovanski vpliv na 4. mednarodnem slavističnem kongresu v Moskvi.¹⁰ Lihačev je skušal narediti sintezo vsega, kar je bilo o tem vplivu znanega, in obenem opozoriti na to, da je opravljenih še veliko premalo konkretnih in interdisciplinarnih raziskav, da bi bil pojav drugega južnoslovanskega vpliva jasen vsaj v najsplošnejših črtah. Celo gibanje stavi v okvir širšega dogajanja, ki ga imenuje slovansko-bizantinska predrenesansa (same renesanse te dežele niso doživele), ki se ne kaže le v novih idejnih tokovih in književnosti, ampak tudi v slikarstvu in arhitekturi (Feofan Grek, Andrej Rubljov, srbska arhitektura in slikarstvo 14. st.), zajema pa vse dežele, ki so pripadale vzhodni cerkvi, torej Srbijo, Bolgarijo, Rusijo, Moldavsko in Vlaško, pa še nekatere maloazijske in kavkaške dežele, in seveda Bizanc, kjer so se stekali kulturni, predvsem cerkveni delavci, in kjer

⁹ A. S. Orlov, *Drevnjaja russkaja literatura XI—XVI vv.* Izd. 2. M.-L. 1939, str. 185—87. Navajam po Lihačevu, *Nekotorye zadači ...*, str. 62.

¹⁰ Gl. op. 3.

so se njihovi vplivi prepletali. Tako kot Radčenko tudi on pripisuje velik pomen, vsaj za slovanske književnosti, ki so bile le predvsem versko obarvane, hezihazmu. Čeprav večkrat omenja velik ustvarjalni delež srbske kulture, zlasti na področju slikarstva in arhitekture, pa vendar meni, da »je bila Bolgarija v 14. st. tisti ogromni center, skozi katerega je šel bizantinski vpliv v Rusijo in Srbijo, in kjer je ta vpliv dobil slovansko barvo, ter se utrdil v mnogoštevilnih prevodih, popravljenih z Evtimijevo reformo pismenosti« (str. 15, 16). Vendar se odločno upira omalovaževalni oceni Orlova o ruskih, zlasti Epifanijevih hagiografijah tega obdobja in mnenju, da je Epifanij le mehanično posnemal Kiprijana in Pahomija Logofeta. Opozarja na neposredne stike ruskih samostanov, med njimi tudi samostana sv. Trojice, katerega menih je bil Epifanij, z Bizancem in Atosom, tako da so novi vplivi prišli v Rusijo že pred prihodom pisateljev z juga. Obenem kaže, da se je delo Epifanija v marsičem naslanjalo tudi na domačo, kijevsko tradicijo, na dela Nestorja in Ilariona. Seveda govori le o stilu Epifanijevih žitij in ne o jezikovnih posebnostih, ki bi zahtevale še posebne raziskave (avtografi niso ohranjeni, niti ni kritične izdaje njegovih del).¹¹ Sicer pa je vpliv Pahomija na Epifanija iz časovnih ozirov nemogoč, saj je prišel Pahomij v Rusijo po Epifanijevi smrti in je sam predelal njegovo Žitje Sergeja Radoneškega.¹² Vpliv Kiprijanovega Žitja metropolita Petra bi bil sicer časovno mogoč, pa tudi stiki med samostanom sv. Trojice in mitropolitom so bili gotovo živi, vendar ta vpliv, kot je nakazal Lihačev in kasneje dokazala F. Kitch, ni bil odločilen. Epifanijevo delo je zraslo iz duha dobe, ki se je iz Bizanca razširil po vsem pravoslavnem svetu, in iz domačih, kijevskih tradicij.

Delo Lihačeva je pomembno še po tem, da skuša bolj natančno opredeliti stil pletenje besed. Poudarja izredno pazljiv odnos do oblike in pomena besed in veliko čustvenost. Njegova oznaka tega stila je abstraktni psihologizem in ekspresivno emocionalni stil. Vsekakor, pravi Lihačev, je zgrešeno pri delih najboljših predstavnikov tega stila govoriti o preobloženosti, okrašenosti, konvencionalnem in mehaničnem nizanju figur in citatov. Vsi ti prijemi so premišljeni in imajo svoj smoter: čustveno angažirati bralca.

Poziv Lihačeva k nadaljnjemu osvetljevanju vprašanj drugega južnoslovanskega vpliva je kmalu naletelo na odmev.

¹¹ Seznam izdaj njegovih del je v delu F. Kitcheve (op. 19), str. 275 in 278.

¹² Ortrud Appel, *Die Vita des hl. Sergij von Radonež*, München 1972.

Med prvimi se je oglasil V. Mošin,¹³ ki postavlja drugi južnoslovanski vpliv v zgodovinsko perspektivo, namreč povzema literarne zveze med vzhodnimi in južnimi Slovani od začetka do 15. st., pri čemer upošteva pri njih tudi srbski delež. Za nas je važen predvsem del razprave, ki obravnava 13. in 14. st. To je bila doba obnove srbske in bolgarske književnosti, ki je bila v 12. st. zaradi preganjanja bogomilstva in bizantinske težnje po pogrčenju balkanskih Slovanov skoraj popolnoma iztrebljena. Pri obnavljanju sta se ti dve literaturi naslonili spet predvsem na bizantinsko, saj jima je ostala bizantinska kultura, kljub njuni politični samostojnosti za vzor. Pri Srbih je v tej smeri deloval že sv. Sava (ok. 1174—1235). Srbska književnost se je razcvetela zlasti v Hilendarskem samostanu na Atosu in že iz 13. st. je znanih precej pomembnih piscev: sam sv. Sava, Domentijan, Danilo, Nikodim, Teodul. Zanje je bilo značilno, da so dobro poznali psalme in popolnoma osvojili njihove umetniške prijeme. Čustvenost, zanimanje za duševna stanja junakov, ekspresija — po Lihačevu značilnosti drugega južnoslovanskega stila — vse to je značilno npr. že za Domentijanovo Žitje sv. Simeona. Kakor Lihačev povezuje nove tokove v književnosti z drugimi umetnostmi, tudi Mošin opozarja, da je v Srbiji nastala že v 13. st. nova samostojna slikarska šola, ki je po eni strani nadaljevala bizantinsko »renesanso Paleologov«, po drugi strani pa spominja na sodobno italijansko umetnost.¹⁴ Tedaj, in ne v drugi polovici 14. st., se na Balkanu rodi nov literarni stil, in sicer zaradi obnove politične neodvisnosti južnoslovanskih držav po dveh stoletjih bizantinskega jarma. Ta stil se naslanja na stara izročila Cirila in Metoda, preslavskega, ohridskega in kijevskega obdobja, je pa tudi pod močnim vplivom grške asketske literature in vrsto drugih vplivov, ki jih je prinesla na Balkan mednarodna politika Nemanjičev in Asenovcev. Novi vplivi so prinesli tudi novega duha, ki se je v zvezi s križarskimi pohodi širil na Vzhodu in Zahodu.

V 13. in 14. st. sta bili Bolgarija in Srbija med seboj izredno tesno povezani. Za marsikako delo ni mogoče ugotoviti, ali pripada Srbom ali Bolgarom, posrednikov med sabo in grško kulturo pa Srbi niso potrebovali. Njihova literarna dejavnost na Atosu je bila v 13. in 14. st. izredno živahna. Iz tega obdobja je znanih veliko avtorjev in literarnih del, katerih stil lahko označimo kot pletenje besed. Evtimijev slog je popolnoma enak tedanjemu srbskemu privzdignjenemu stilu in je rezultat

¹³ V. Mošin, O periodizaciji rusko-južnoslavjanskix svjazej X—XV vv., Trudy otdela drevnerusskoj literatury XIX, M.-L. 1968, str. 28—106.

¹⁴ Gl. tudi Christa Schug-Wille, Bizanc in njegov svet, Ljubljana 1970, str. 216—24.

analognega razvoja v obeh sosednjih deželah, v katerih so vladali enaki kulturni interesi.

Tudi reforma pravopisa ni bila popolna novost, saj so se podobne težnje pojavile v bolgarskih in srbskih rokopisih že prej, in sicer je bila ena od vodilnih teženj posnemanje grške pisave: raba naglasov in pridihov, nekaterih grških črk itd. Grafika srbskih in bolgarskih rokopisov pa si je tako podobna, da jih lahko ločimo le po rabi nosnika in jora. Potreba po preverjanju in popravljanju starih prevodov se je pojavila že na koncu 13. st., čutila sta jo tudi srbska škofa Nikodim in Danilo, ki je naselil zaradi prevajanja v Dečanih grške menihe.

Evtimijeva literarna in jezikoslovna nadarjenost, povezana z ugledom pomembnega cerkvenega dostojanstvenika, je pripomogla, da so se mu pripisovale novosti, ki naj bi bile vplivale na vso srednjeveško cerkvenoslovansko literaturo, nekoliko pa sta pripomogli tudi pristranski poročili Camblaka in Konstantina Kostenečkega. Prav tako je enostranska predstava Radčenka in Lihačeva, da je bila Bolgarija v Evtimijevi dobi izvor novega stila v južnoslovanski hagiografiji, in da je preko nje šel bizantinski vpliv v Srbijo in Rusijo. V Rusijo so prišli novi tokovi še pred zadnjo četrtino 14. st., predvsem se je to videlo v slikarstvu,¹⁵ pa tudi v verskem življenju, v dejavnosti ljudi, ki jim je Epifanij posvetil svoje hagiografije, npr. Sergeja Radoneškega. Epifanij, ki je bil sodobnik Evtimija in Kiprijana, se ob njunih delih ni mogel učiti. Mošin meni, da bi bilo treba njegov stil primerjati s stilom srbske hagiografije 13. in 14. st.

Zelo pomembnemu prispevku Mošina, ki izvore drugega južnoslovanskega vpliva pomika časovno za eno stoletje nazaj, geografsko pa ga razširi še na Srbijo, je sledilo še nekaj del, ki podpirajo posamezne elemente njegove razprave.

Obsežno in burno delo I. Taleva¹⁶ se kljub naslovu O nekaterih problemih drugega južnoslovanskega vpliva v Rusiji ukvarja predvsem z vprašanji stila in pravopisa v Bolgariji v 14. st. Čeprav je knjiga naletela na precej ostro kritiko H. Lunta,¹⁷ ki pravi, da Talev bolj silovito in manj prepričljivo ponavlja stališča, ki jih je izrekel Mošin, in mu tudi očita nenatančnost, jo vendar velja omeniti. Talev načlenja vrsto

¹⁵ Gl. tudi O. S. Popova, *Iskusstvo Novgoroda i Moskvy pervoj poloviny četyrnadcatogo veka*, Moskva 1980.

¹⁶ I. Talev, *Some Problems of the Second South Slavic Influence in Russia*, München 1973.

¹⁷ v *Slavic and East European Journal*, Vol. 17, 1973, str. 488–92.

najrazličnejših problemov, vendar je mogoče najvažnejša trditve, da Evtimij ni niti tvorec stila pletenje besed niti začetnik pravopisne reforme, saj je oboje obstajalo v Bolgariji tudi že pred njim. Te trditve krepi Talev s primerjavami iz starejših del. Če torej trdi Mošin, da so novosti, ki naj bi jih bil vpeljal v slovansko književnost Evtimij, obstajale že pred njim v Srbiji, Talev zdaj pristavlja, da so obstajale tudi v sami Bolgariji.

Neposredno na problem srbskega deleža v ustvarjanju »pletanja sloves« se navezuje razprava sarajevskega slavista M. Mulića.¹⁸ Mulić poudarja, da se ne sme nobena izmed slovanskih srednjeveških književnosti, ki so uporabljale za knjižni jezik cerkveno slovanščino, proučevati izolirano ena od druge, vse skupaj pa od bizantinske književnosti. V tej in pa v biblijskih besedilih navsezadnje izvirajo prijemi »pletanja sloves«. Tako so bili ti prijemi znani že Nestorju in Ilarionu v kijevskem obdobju, verjetno je, da so od njiju (poleg neposrednega bizantinskega vpliva) marsikaj prevzeli tudi srbski pisatelji. V njihovih delih so vsakakor prisotne vse tiste značilnosti, ki jih Lihačev in Radčenko pripisujeta trnovskemu novemu stilu: zanimanje za čustvena stanja, retorične figure, abstrahiranje in obilni citati. Citati so zlasti iz psalmov, ki so jih morali menihi vsak dan brati, zato so bili globoko vsajeni v njihovo zavest. Zato ni neutemeljena misel, da je na obnavljajočo se bolgarsko književnost, ki je doživela svoj vrh v Evtimijevi dobi, vplivala poleg bizantinske tudi ruska in srbska. Evtimij je bil najnadarjenejši pisatelj obnovljene bolgarske književnosti, ni pa mogoče trditi, da je tvorec novega stila v celi cerkvenoslovanski književnosti. Mulić meni, da sta legenda o vlogi Evtimijevega kroga ustvarila Sobolevski in Radčenko. Sobolevski je enostavno izključil iz kroga svojega zanimanja srbske pisateljce, Radčenko pa je menil, da je Evtimijev stil novost ne le v bolgarski, ampak tudi v srbski in ruski literaturi. Trditve Sobolevskega, da so imeli na Atosu in v Bizancu ruski menihi stike le z bolgarskimi, so popolnoma svojevoljne in neutemeljene. Znano je, da je na Atosu v 14. st. cvetela ravno srbska literarna dejavnost. Mulić meni, da sta Radčenko in Sobolevski prezela delež srbske srednjeveške književnosti in poudarila le veliko vlogo bolgarske književnosti pod vodstvom Evtimija iz dveh razlogov: v sami Srbiji je bilo zanimanje za staro književnost ob Vukovem prizadevanju za nov knjižni jezik šibkejšo, čeprav je veliko dela na tem področju opravil Daničić. Rusi, ki so raziskovali staro književnost, pa so podlegli političnim interesom, saj je bilo treba pritegniti Bolgarijo

¹⁸ M. Mulić, Srpski izvori »pletanja sloves«, Sarajevo 1975.

pod ruski vpliv, medtem ko je bila Srbija, ki ni imela izhoda na morje, in ki se je povezovala z Avstrijo, manj zanimiva.

Ena od konkretnih raziskav, o katerih potrebnosti je govoril D. S. Lihačev, je raziskava o stilu Epifanija Premodrega, ki jo je opravila F. Kitch.¹⁰ Želela je dognati, pod katerimi vplivi se je izoblikoval njegov stil pletenja besed, kar je gotovo eno ključnih vprašanj drugega južnoslovanskega vpliva, saj so bile, kot je bilo že omenjeno, izrečene domneve, da je Epifanij neposredni posnemovalec trnovske šole, kasneje pa sta bili dodani še mnenji, da je pisal na osnovi domačega izročila in pod vplivom srbskih žitij. Raziskavi Kitcheve daje verodostojnost veliko število starejših in sočasnih grških, ruskih, bolgarskih in srbskih žitij, ki jih je pritegnila k primerjavi.

Kot že veliko predhodnikov tudi ona ugotavlja, da je stil pletenje besed zelo star in da ga je najti tako v klasični retoriki kot v poeziji stare zaveze. Kljub temu, pravi Kitcheva, je ta izraz koristen kot oznaka za okrašen stil, ki ga je uporabljal v 13. st. hagiograf Domentijan, v 14. st. pa Evtimij in malo za njim Epifanij Premodri. Prvine, ki te pisatelje družijo: osebna zavzetost, prikazovanje čustev, prenašanje literarnih prijemov iz liturgične poezije in pohval v hagiografije, so nastale pri vseh treh neodvisno, in Kitcheva meni, da Epifanij Evtimiju nič ne dolguje, da torej ni mogoče govoriti o neposrednem posnemanju trnovske šole. Zanimive pa so razlike med njimi: po mnenju Kitcheve lahko stil pletenja besed razdelimo na dva tipa: samostanski in nesamostanski. Samostanski je bolj gostobeseden, dela, napisana v njem, so zelo dolga. Nastal je v pomembnih duhovnih središčih kot sta Hilandar in samostan sv. Trojice, pod peresom menihov, ki niso imeli stika s posvetno kulturo in izobrazbo, poetične prijeme so črpali le iz liturgije in psalmov. Takšna so dela Domentijana in Epifanija Premodrega. Nesamostanski tip so pisali cerkveni dostojanstveniki, ki so imeli več stika s posvetnim življenjem in neposredno z Bizancem, zato so njihova dela pod bolj neposrednim vplivom bizantinske cerkvene in posvetne retorike, krajša in bolj disciplinirana. Taki pisatelji so bili Evtimij, Camblak in Kiprijan. Zato so dela Domentijana in Epifanija bolj osebna, izvirna. Žitje Štefana Permskega ocenjuje Kitcheva za najbolj izvirno rusko hagiografijo, imenuje jo versko pesnitev v prozi. Zaradi dolžine in izvirnosti pa jo je bilo težko posnemati in je končno prevladal v ruski hagiografiji 16. st. nesamostanski tip, ki so ga prinesli v Rusijo prišleci z juga. Takrat se je ta stil tudi čustveno izčrpal, okrašenost je postala sama sebi namen.

¹⁰ F. Kitch, *The Literary Style of Epifanij Premudryj*, München 1976.

Vidimo torej, da se je predstava o drugem južnoslovanskem vplivu na rusko književnost in jezik od konca prejšnjega stoletja do danes precej spremenila in dopolnila. Prvotni predstavi, da je drugi južnoslovanski vpliv predvsem neposredni vpliv trnovske šole pod vodstvom patriarha Evtimija, se je pridružilo upoštevanje vloge srbske književnosti, jasno je tudi postalo, da so bila gibanja, povezana s tem vplivom, razširjena na veliko večjem ozemlju, in da so starejša, ne pa omejena le na Bolgarijo konca 14. st. Verjetno je najjasnejši položaj na področju stila pletenja besed, kjer je Lihačev dal natančnejši opis tega stila, drugi omenjeni avtorji pa so veliko pripomogli k razjasnitvi izvora in uporabe tega stila, ko se je izkazalo, da je ta stil zelo star, da so ga med drugim uporabljali tudi srbski pisatelji 13. in 14. st., in da Epifanij Premodri nikakor ni neposredni posnemovalec trnovske šole. Manj jasne so stvari na področju jezikovnega vpliva, kjer se je skupim podatkom Sobolevskega pridružilo le malo novih. Tu ni niti razmejen prvi južnoslovanski vpliv od drugega niti ne možne srbske jezikovne poteze od bolgarskih. Velika ovira za uspešno raziskovanje na tem področju je prav gotovo pomanjkanje kritičnih izdaj rokopisov, kar zahteva pred jezikoslovnim še ogromno paleografskega in tekstološkega dela.

SUMMARY

Our understanding of the second South Slavic influence on Old Russian literature and language has rather modified since the end of the previous century, when the influence was first ascertained. The original notion that the second South Slavic influence was mostly a direct influence of the Trnovo school under the patriarch Evtimii has been recast by taking into account the role of Serbian mediaeval literature, while it has also become clear that the trends connected with the second influence were not limited to Bulgaria and the end of the 14th c., but were of an older origin and encompassed a much larger area.

The part of the problem which seems to have been most successfully explained is the *pletenie sloves*, the style which earlier researchers believed to have originated under the influence of the Byzantine literature in the Trnovo literary school. Likhachev, Moshin, Mulić, Kitch, and others have shown the style to be very old, employed in Church Slavonic literature already in the Kiev period and in the Serbian literature of the 13th and 14th centuries, so that the most important Old Russian writer from the period of the second South Slavic influence, Epifanii the Wisest, could not be a mere imitator of the Trnovo school.

Less clarified is the question of the linguistic influence, where little new has been added to Sobolevsky's scanty data. No demarcation has been drawn between the first and the second South Slavic influence nor between possibly Serbian language features and Bulgarian ones. A big obstacle to successful research in this area is quite certainly the lack of critical editions of the manuscripts from that period.

GLAGOLSKA VEZLJIVOST

V slovenščini ima glagol (povedek) osrednje mesto v stavčni zgradbi. Glede na to, ali zahteva levi in desni delovalnik, govorimo o levi in desni vezljivosti. Nekateri glagoli zahtevajo levi delovalnik, nekateri pa ne. Eni teh glagolov hkrati zahtevajo tudi desni delovalnik, ki je lahko isti ali pa se spreminja (tj. neisti sklon ali neenako število delovalnikov); spremenjen desni delovalnik glagolu pogosto spremeni pomen. Pri desni vezljivosti se pokaže, da je treba ločeno obravnavati navadne glagole in glagole s PPM, ki imajo različen pomen in različno desno vezljivost.

In Slovene, the verb (predicate) occupies the central position in the sentence structure. With respect to whether a verb requires the left and the right actants (arguments) one speaks about the left and the right valence. Some verbs require the left actant, some do not. Among these, some require also a simultaneous right actant, which can be stable or variable (nonidentical case or a nonidentical number of actants); the change of the right actant often involves a change of the verbal meaning. Verbs with a free preposition morpheme call for a separate (lexicographic) treatment, because their meaning and right valence are different.

0 Glagolska vezljivost (valenca) nam pomeni vse, kar ima glagol na svoji levi in desni strani. Glagolska vezljivost je v naših jezikovnih priročnikih obravnava različno: SS 1956 obravnava glagolsko vezljivost v slovničnem delu (oblikoslovno, skladenjsko), v besedoslovnem pa ne. Vezavo obravnava kot prehodnost glagola¹ in pri obravnavanju predmetov.² Levi delovalnik obravnava le s stališča vplivanja osebka na obliko povedka,³ ne pa toliko s stališča propozicije stavka (= da bi glagol predvideval prvi delovalnik). — SSK J obravnava glagolsko vezljivost v poglavju o ponazarjalnem gradivu, kjer ujemanje, vezavo in primik poimenuje z drugačnimi izrazi.⁴ Ujemanje obravnava kot »glagolske zveze s samostalnikom v imenovalniku«, vezavo kot »glagolske zveze s samostalnikom v neimenovalniku« in »predmetne zveze v sklonih s predlogi«, primik pa kot »glagolske zveze s prislovnimi določili kraja, časa, vzroka, načina« in »prislovne zveze in primerjave«. — SS 1976 obravnava

¹ SS 1956, Prehajanje glagola, 147: »Glagole, katerih dajanje more prehajati na predmet zunaj osebka, imenujemo prehodne (tranzitivne). Prehodni glagoli so vsi glagoli, kjer sprašuješ po sklonih. Če stoji predmet v tožilniku, so direktno prehodni, sicer pa indirektno prehodni.«

² SS 1956, Predmet, 290: »Stavčni člen, ki dopolnjuje povedek tako, da pove, na kaj se nanaša glagolsko dejanje, je predmet ali objekt. /.../ Včasih razmerje med povedkom in predmetom izraža predlog z ustreznim sklonom.«

³ SS 1956, Vezanje povedka z osebkom, 287: »Povedek se ujema z osebkom v osebi, številu, spolu in sklonu.«

⁴ SSKJ 1970, XVII, § 84.

glagolsko vezljivost v slovničnem delu (oblikoslovno, skladenjsko, nauk o besednih zvezah). Ujemanje obravnava s stališča vplivanja osebka na obliko povedka⁵ in tudi s stališča propozicije stavka.⁶ Vezava pa se obravnava pri prehodnosti glagola,⁷ pri obravnavanju glagolske fraze⁸ in predmetov.⁹

0.0 Namen pričujoče razprave je, postaviti glagolsko vezljivost besedoslovno, dokopati se do vezljivostne paradigmatske skupaj s sredstvi, ki se za to uporabljajo. Gradivo za obdelavo predstavlja 306 glagolov pod črko *b* v SSKJ. Glagoli so obdelani najprej glede na levo, nato na desno vezljivost. Ob glagolih so za ponazoritev navedeni najbolj tipični primeri v SSKJ; če v tem slovarju primera ni, navajam v oklepaju svojega. Pomen glagola je naveden le tedaj, če vpliva na spremembo vezljivosti. Pogostost je podana z odstotki, ki so primerjani s celoto (= 306 glagolov).

0.1 Najprej si natančneje oglejmo glagolsko vezljivost. Delimo jo na levo in desno. Za primer:

Glagolska vezljivost					
Leva		Desna			
Ujemalna		Obvezna		Neobvezna	
osebкова	brezosebкова	vezavna		primična	ujemalna
+ L	— L	V pr ¹⁰	V pdk	P pd	P pp
<i>Sever*</i> brije.	Dežuje.	brisati kozarce ¹¹	vstopiti v sobo KKKKK	bandati po vasi \\\\\\\\	Sava teče motna. ~~~~~

Leva vezljivost (ujemanje): Glagol zahteva ob sebi osebka (+ L) ali pa ne (— L). Imamo torej nasprotje enovezljivi — ničvezljivi glagoli. Desna vezljivost: Če glagol zahteva desno stran zasedeno, govorimo o vezavi, sicer pa o primiku ali povedkovem prilastenju. Pri vezavi ločimo ve-

⁵ SS 1976, Stavčni členi, 462: »Vodoravna puščica med osebkom in povedkom nakazuje odvisnost povedka od osebka: pravimo, da se povedek z osebkom ujema, zato govorimo o ujemanju povedka z osebkom; ujema se lahko v osebi, številu, spolu in sklonu.« Tako že v SKJ 1, 1965.

⁶ SS 1976, Glagolska fraza, 472—475.

⁷ SS 1976, Prehodnost, 291: »Glagole s predmetnimi dopolnili imenujemo predmetne ali objektne. /.../ Prehodni glagoli imajo predmet lahko v rod., daj., tož., mest., or. Pravimo, da se glagol veže z rod. itd. ali da ima roditeljsko itd. vezavo.«

⁸ SS 1976, Stavčni členi, 463: »Puščica od povedka k predmetu ponazarja t. i. vezavo ali rekcijo /.../«; Glagolska fraza: 472—475.

zavo predmeta in prislovnega določila, pri primiku pa primik prisl. določila ali ujemanje poved. prilastka. Prislovna določila so vedno primična, izjema so glagoli s smerno predpono.

1 Leva vezljivost

Pri glagolih našega korpusa ni nasprotja + L : - L. Je pa nekaj glagolov, ki se rabijo z osebkom ali brez njega, zato imamo nasprotje + L : + L ~ - L.

1.1 V skupino + L prištevamo glagole, ki vedno zahtevajo levi delovalnik in so torej vedno vsaj enovezljivi. Takih je kar 95 % obravnavanih glagolov (navedeni bodo pri obravnavi desne vezljivosti).

2 V skupino + L ~ - L spadajo tisti glagoli, ki zahtevajo levi delovalnik ali pa ne; takih glagolov je 7 %. Glede na to, zakaj glagoli ne zahtevajo levega delovalnika, ločimo štiri skupine:

2.1 Nekateri glagoli na levi ne zahtevajo vršilca dejanja oz. nosilca stanja (kot *deževati*):¹²

<i>blisniti</i>	Luč blisne (v sobi) ¹³	(V temi) je blisnilo /.../
<i>bliskniti</i>	Avto bliskne (mimo)	Kakor bi blisknilo /.../
<i>brbrati</i>	Voda brbra (v loncu)	Brbra (mu) (po želodcu)
<i>brlizgniti</i>	/.../ in brlizgnil	(V grmu) je blizgnilo /.../
<i>briti</i>	Sever brije	(Ves dan) je brilo
<i>bliskati</i>	Svetilnik bliska /.../	Bliskalo se je /.../
<i>butati</i>	Srce buta	/.../ je (na fronti) butalo
<i>beliti se</i>	Breze se belijo /.../	(Na vzhodu) se že beli, 'postajati bel, svetel'
<i>biti</i>	Bije (in udriha)	(Deset) je bilo 'z zvočnim znakom naznanjati čas'

⁹ SS 1976, Predmet, 486: »Predmet je v stavčni zgradbi predviden na podlagi povedka.« Enako je predmet obravnavan že v SKJ 1-4, 1965-7 in 1970; kjer je posebej obravnavana tudi pridevniška vezavnost (poglavje Pridevniška dopolnila, SKJ 1, 197).

¹⁰ Razlaga slovnicih krajšav: V = vezava, P = primik, pr = predmet, pdk = prislovno določilo kraja, pd = prislovna določila, pp = povedkov prilastek.

¹¹ Razlaga grafov: = predmet, kkkk prislovno določilo kraja, \\\ \\\ prislovna določila, ~~~~~ povedkov prilastek.

¹² Tak tip ponazarjamo z ~, kar pomeni, da glagol ne zahteva niti levega niti desnega delovalnika. Preostali tipi bodo ponazorjeni na koncu pri tipologiji glagolov.

¹³ Povedi so (na mentorjev nasvet) pisani z veliko začetnico, torej drugače kot v SSKJ. V oklepajih () so tiste sestavine, ki jih tu ne obravnavamo, tj. desni delovalnik in okoliščine: *Brbra (mu) (po želodcu)*.

Opozoriti je treba na glagol *bliskati*, ki v -L nastopa kot *bliskati se*. SSKJ ne opaza, da to nista dva, različna glagola, *bliskati* in *bliskati se*, čeprav imata tudi različen pomen. Slovar sicer na str. XIII, § 20, razlaga, da so kot podgesla pri glagolih dodani povratni glagoli s posebnimi pomeni, vendar *bliskati se* ni v podgeslu, ampak v geslu *bliskati*. Da gre za drug glagol, razberemo šele iz ponazarjalnega gradiva. — Zanimiva sta še glagola *beliti se* in *biti*, ki imata v +L drugačen pomen kot v —L.

2.2 Nekateri glagoli včasih zahtevajo vršilca dejanja oz. nosilca stanja v daj. ali tož. (kot *mraz mi je, zebe me*):

<i>bleščati se</i>	Oko se blešči	~ /.../ se mu je bleščalo 'zaradi močne svetlobe biti oviran pri gledanju'
<i>boleti</i>	Glava (me) boli	~ Ali te boli 'čutiti bolečine'
<i>bubati</i>	Glava (me) buba	~ (Kje) te pa buba /.../ 'čutiti bolečine'
<i>bosti</i>	Žito že bode /.../	~ (Če hodim bos), me bode 'čutiti ostro bolečino'

Pri teh glagolih pomen odloča o tem, ali se levi delovalnik zahteva ali ne.

2.3 Včasih je glagol potencialno enovezljiv, vendar se ta možnost ne izkorišča; če osebek ni zaseden, se zahteva neosebna glagolska oblika (to so t. i. potencialno enovezljivi glagoli):

<i>bučati</i>	Morje buči	~ (V globini) je bučalo
<i>bobneti</i>	Zemlja bobni /.../	~ (V zemlji) je (votlo) bobnelo
<i>basati</i>	/.../ (še danes) moram basati	~ (Ob koncu meseca) (ga) (vselej) baše 'biti v stiski, zlasti glede na denar, čas'

Glagol *basati* ima v —L spremenjen pomen. Potencialno enovezljiv glagol se da najbolje razložiti v primeru (*Ob koncu meseca*) (*ga*) (*vselej*) *baše*, kjer glagol *basati* sicer zahteva os. *pomanjkanje denarja*, vendar le-ta v zgornjem primeru ni uporabljen, zato se zahteva neosebna glagolska oblika *baše*.

2.4 Včasih vršilec dejanja oz. nosilec stanja ni v imenovalniku, v drugem sklonu pa je ne zaradi zanikanega povedka ali zaradi količinskega prilastka; ista stvar se da povedati tako, da je tak logični osebek pravi osebek:

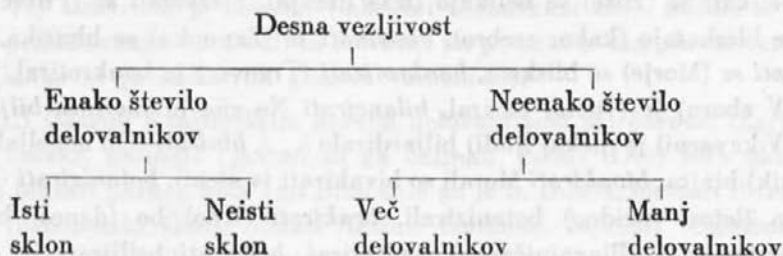
<i>brneti</i>	Zvonovi brnijo /.../	~ V glavi (mu) kar brni
<i>brenčati</i>	Kolovrat brenči	~ V glavi (mu) je brenčalo /.../
<i>blesti</i>	/.../ je bleдел (o bojih)	~ /.../ blede se ji
<i>bloditi</i>	bloditi (v vročici)	~ /.../ se mu je blodilo

Ti glagoli imajo $v + L$ in $v - L$ enak pomen. Glagola *brneti* in *brenčati* imata log. os. v mest., *blesti* in *bloditi* pa v daj. Glagola *blesti* in *bloditi* nastopata ob log. os. kot *blesti se* in *bloditi se*, na kar SSKJ ne opozarja.

Nekateri od obravnavanih glagolov iz skupine $+L \sim -L$ imajo lahko tudi desni delovalnik in bodo obravnavani tudi s stališča desne vezljivosti. Glagoli *blisniti*, *bliskniti*, *beliti se*, *bučati*, *bobneti* in *brneti* pa nikoli ne zahtevajo desnega delovalnika in so torej lahko le eno- ali ničvezljivi.

3 Desna vezljivost

3.0 Ločimo obvezno in neobvezno desno vezljivost. Tu ne obravnavamo neobvezne desne vezljivosti (primika), ker primične enote ne zahteva noben glagol. Prav tako ni zajeta vezava *pdk*, ker v gradivu ni glagolov s smernimi predponami. Torej nam izraz desna vezljivost pomeni vezavo predmeta. — Osnovno merilo pri delitvi glagolov z desno vezljivostjo je število (desnih) delovalnikov; le-to je lahko enako veliko ali ne. Pri enakem številu delovalnikov ločimo isti in neisti sklon, neenako število delovalnikov pa je lahko večje ali manjše. V preglednici:

3.1 Enako število delovalnikov

Število delovalnikov ob glagolu ostaja nespremenjeno, lahko pa se spreminja sklon.

3.1.1 Isti sklon

V to skupino uvrščamo tiste glagole, ki ne spreminjajo desne vezljivosti; torej imajo enako število (desnih) delovalnikov in isti sklon. Glede na to, v katerem sklonu je desni delovalnik, ločimo naslednje skupine:

3.1.1.1 Glagoli brez desnega delovalnika so tile: *bagrati* /(Doma) je bagral/,¹⁴ *bajtati* /(Pri sosedu) so bajtali/, *bandati* /(Celo noč) je bandal

¹⁴ Ker obravnavamo tu le desni delovalnik, so v oklepaju levi delovalnik in okoliščine, npr.: (Fantje) so balinali (pred gostilno). Če je ves primer v posebnem oklepaju, to pomeni, da ga v slovarju ni, ampak ga je dodala avtorica.

(po mestu)/, *bernjati* bernjati (po vaseh), *bersati se* (Vino) se bersa, *bincati* (Konj) binca, *bingljati* (Čop čepice) *binglja* (po obrazu), *bogmati se* Bogmal se je /.../, *boljšati se* (Vreme) se boljša, *brazdati se* (Oplojeno jajčece) se brazda, *brehati* (Vso zimo) je brehal, *brenketati* (Dolgi meči) so brenketali (ob tlaku), *brihtati se* (Fant) se je začel brihtati, *brlizgati* (Lokomotive) brlizgajo, *brljuzgati* brljuzgati (po blatu), *brozgati* /.../ je brozgal (po globokem močvirju), *bukati se* (Svinja) se buka, *balincati* (Celo popoldne) je balincal, *balinati* (Fantje) so balinali (pred gostilno), *brlikati* (Luč) je (komaj) še brlikala, *bosati* (Kot otrok) sem (vse poletje) bosal, *bumfati* /.../, (ta punčka) (kar naprej) bumfa, *bobljati* (Iz vode) so bobljali (mehurčki), *bobotati* (V tolmunu) je (nekaj) (zamolklo) bobotalo, *brbunkati* (Voda) brbunka, *brodljati* (Na ognjišču) brodlja (zelje), *brbati* brbati (po nosu), *brčkati* brčkati (po predalu), *brkati* brkati (po pesku), *brkljati* brkljati (po štedilniku), *brnjati* brnjati (okrog hiše), *blekati* (Kar tjavdan) bleka, *bézgati* (Otroci) so bezgali (med bajtami), *bezljati* (Krave) bezljajo, *burjati* Planil je pokonci in burjal (k sosedu), *baklati* (Grmada) (pošastno) bakla, *bavkati* (Lisjak) bavka, *bokati* (Srna) boka, *bukati* (Živina) buka, *bekati* (Ovca) beka, *beketati* (Jagnje) (otožno) beketa, *bev-kati* (Lisica) bevka, *blejati* (Ovce) blejajo, *bleketati* (Ovce) bleketajo, *belikati se* (Hiše) se belikajo (izza drevja), *blesketati se* (Plitve lužice) se blesketajo (kakor srebro), *blestikati se* (Zaponka) se blestika, *blisketati se* (Morje) se blisketa, *bankrotirati* (Trgovec) je bankrotiral, *basirati* (V zboru) je (vneto) basiral, *bilancirati* Ne zna bilancirati, *biljardirati* (V kavarni) je (nekaj ljudi) biljardiralo /.../, *binirati* (Ob nedeljah) (župnik) binira, *bivakirati* Morali so bivakirati (v steni), *botanizirati* (Učenci) so (letos) (pridno) botanizirali, *brakirati* (Kdo) bo (danes) brakiral, *budžetirati* / (Blagajničarka) budžetira/, *briljirati* briljirati (v družbi), *blufirati* Briljira in blufira, *božičevati* Božičevali so (doma), *bleščati* Bleščal je (pred družbo) (kot duhovitež), *bohotati* (Na vrtu) bohota (plevel), *blečati* (Srna) bleči, *bečati* (Ovce) bečijo, *brčati* (Bobni) brčijo, *bliščati se* (Zvezde) se bliščijo, *babiti se* / (Tone) se je (v mestu) babil, *besediti se* (Tako) sta se besedila (gospoda) (še nekaj časa), *biliti* (Ječmen) pričinja biliti, *bistriti se* (Voda) se bistri, *bliniti se* (Vsaka rešitev) se je blinila (kakor milni mehureček), *bočiti se* (Mavrica) se boči (na obzorju), *branjariti* Branjaril je (v ozki ulici), *brazgotiniti se* (Rana) se brazgotini, *brejiti* (Bik) breji, *brložiti* (V teh gozdovih) brložijo (medvedi), *brodariti* brodariti (po Savi), *bucikariti* (Otroci) bucikarijo (ob ribniku), *buditi se* (Pomlad) se budi, *buliti* (Živina) buli, *buniti se* (Delavci) se bunijo, *bosopetiti* (Še v nedeljo) je bosopetila, *bohotiti se* (Po njivah)

se bohota (osati), *brkljariti* Kaj pa brkljarite (tukaj), *bedačiti* Kaj bedačič, *budaliti* Ne budali, *biseriti se* (Vino) se biseri (v kozarcih), *bakreneti* (Drevje) bakreni, *besneti* (Pijanec) besni, *bledeti* (Otrok) blede, *bogateti* (On) (hitro) bogati, *brsteti* (Popki) brstijo, *blesteti* blesteti (v javnosti), *brleti* (Žarnica) brli, *bohoteti* (Zmote) bohotijo, *brzeti* (Jadrnica) brzi (po morju), *buhteti* (Ogenj) buhti, *beleti* (Oblaki) so beleli, *blesteti se* (Rosa) se blesti (v soncu), *burkniti* (Voda) burkne (v posodi), *bumfniti* Bumfnil je (v blato), *begniti* (Urne noge) so begnile (mimo), *bukniti* (Plamen) bukne (iz peči).

Glagolov, ki imajo vedno ničti desni delovalnik in so torej vedno enovezljivi (ker imajo levi delovalnik), je kar 34 % vseh obravnavanih glagolov. Prevladujejo tisti na *-ati -am* (58 %), sledijo jim na *-iti -im* (20 %) in *-eti -im* (11 %): le pet glagolov je na *-ati -im* (*bleščati, blečati, bečati, brčati, bliščati se*), štirje so na *-niti -nem* (*burkniti, bumfniti, begniti, buknniti*), en sam je na *-evati -ujem* (*božičevati*). — SSKJ navaja pri glagolih *bagrati, bajtati, budžetirati* in *babiti se* le pomene, ponazarjalnega gradiva (primerov) pa ne.

3.1.1.2 Glagoli z dajalniškim desnim delovalnikom so: *bližati se* (Nekdo) se bliža hiši, *botrovati* Mnogim nesrečam botruje (alkohol), *botriniti* Tej umetnosti je botrnil (takratni razburkani čas): *bližati se* je glagol približevanja, *botrovati* in *botriniti* pa pomenita 'biti glavni vzrok česa' (lahko bi ju imenovali glagola vzročnosti).

3.1.1.3 Glagoli s tožilniškim desnim delovalnikom so: *barvati* (Zarja) barva oblake, *batinati* (Javno) so ga batinali, *bičati* (Dež) biča okna, *biksati* biksati parket, *bimčkati* Bimčkala ga je in božala, *birmati* Birmal ga je (mariborski škof), *bližati /bližati* frnikolo/, *bljuvati* (Ognjenik) bljuva lavo, *bogati /Bogaj* babico/, *boljšati* boljšati ceste, *branati* branati njivo, *brigati* (Ti) me (prav malo) brigaš, *brihtati* Bolnika brihtajo (iz omame), *brisati* brisati pohištvo, *brzdati* (Komaj) je brzdal jezo, *bajati* bajati bajke, *buškati* Buškal ga je (po hrbtu), *blebetati* blebetati neumnosti, *bokati* bokati pločevino, *bucati* (S slamico) bom bucal polža, *blagoslavljati* (Oče) je (v duhu) blagoslavljal sina in nevesto, *božati* božati otroka (po laseh), *božkati* Božkala (mu) je lase, *bubati* (Glava) me buba, *brzojavljati* (V tem jeziku) je (težko) brzojavljati /nujne reči/, *brzojaviti* Brzojavil je, da pride zvečer, *bagatelizirati* (Igralec) je vlogo bagateliziral, *balkanizirati* balkanizirati deželo, *balzamirati* balzamirati mrliča, *banalizirati* (V drami) je zgodovinske dogodke banaliziral, *barbarizirati* barbarizirati rimski imperij, *barirati* /Barirala je ček/, *barokizirati* barokizirati gotsko stavbo, *batirati* batirati plašč, *beneficirati* beneficirati de-

lovno dobo, *besežirati* besežirati novorojenčke, *betonirati* betonirati cesto, *blamirati* Blamiral me je (pred šefom), *blanširati* Kumarice (pred vlaganjem) blanširamo, *blindirati* blindirati ladjo, *birokratizirati* birokratizirati družbene odnose, *blokirati* (Policija) je blokirala mestno četrt, *bituminizirati* bituminizirati lepenko, *bojkotirati* (Vse mesto) ga je bojkotiralo, *boljševizirati* boljševizirati partijo, *bonitirati* bonitirati gozdna zemljišča, *bombardirati* (Jata bombnikov) bombardira sovražnikovo oporišče, *bordirati* /bordirati blago/, *bosirati* /bosirati kamen/, *briketirati* briketirati premogov prah, *brinirati* brinirati puškine cevi, *briskirati* Njihove interese so kar briskirali, *bromirati* /bromirati kovine/, *bronirati* bronirati ohišje aparata, *bronsirati* bronsirati okvir, *broširati* broširati knjige, *brati* brati glagolico, *blagrovati* Blagroval je trenutek, ko jo je srečal, *bakriti* /bakriti ogrlico/, *beležiti* (Časnikar) beleži izjave, *beliti* beliti hišo, *besniti* /.../ in (to) ga je (še bolj) besnilo, *bistriti* bistriti estetski čut, *blagovoliti* (Cesar) je blagovolil potrditi mestne pravice, *blatiti* blatiti ugled države, *blaziniti* blaziniti stole, *blazniti* (Ta misel) (mu) blazni pamet, *blažiti* blažiti huda nasprotja, *blediti* (Mesečina) blede nebo, *bleščiti* (Sonce) ga blešči, *bodriti* Bodrila ga je (misel na uspeh), *bogatiti* (Železo in premog) bogatita deželo, *botiti* botiti fižol, *bratiti* (Skupna usoda) je bratila ljudi, *bročiti* bročiti pirhe, *brtviti* / (Delavec) brtvi vodovodno pipo/, *brusiti* (Mačka) brusi kremplje, *buditi* (Dolgo) je budila zaspanca, *basniti* /basniti zgodbe/, *bočiti* (Mačka) boči hrbet, *brusiti* (Konj) brusi vodo (iz gobca), *blagosloviti* (Duhovnik) je blagoslovil množico, *brskniti* (Razburjeno) je brsknil papirje (od sebe), *brsniti* brsniti časopis (od sebe), *boksniti* Boksnil ga je (v trebuh), *bunkniti* (Pošteno) ga je bunknil (v rebra), *blekniti* blekniti neumnost, *brusniti* brusniti psovko, *bucniti* Mama, bucnil me je, *boleti* (Glava) me boli.

Med glagoli, ki vedno zahtevajo tožilniški (desni) delovalnik, jih je kar 60 % na *-ati -am*; 28 % jih je na *-iti -im*, 7 glagolov je na *-niti -nem* (*brskniti*, *brsniti*, *boksniti*, *bunkniti*, *brusniti*, *bucniti*, *blekniti*), 2 sta na *-ati -em* (*brati*, *brisati*), po 1 na *-ovati -ujem* (*blagrovati*) in *-eti -im* (*boleti*). Glede na to, ali glagoli izražajo dejanje, stanje, dogajanje, obstajanje, zaznavanje, spreminjanje in odnos do vsega tega, imamo tu 87 glagolov (86 %) dejanja, 2 glagola dogajanja (*boleti*, *bubati*) in 1 glagol, ki izraža odnos do vsega tega (*blagovoliti*).

Vsi glagoli s tožilnikom zahtevajo tudi levi delovalnik, izjemi sta *boleti* in *bubati*, ki se rabita z osebkom ali pa ne (to je odvisno od pomena): (*Glava*) me boli 'povzročati bolečine' ~ *Ali te boli* 'čutiti bolečine', (*Glava*) me buba 'povzročati bolečine' ~ (*Kje*) te pa buba 'čutiti bolečine.'

3.1.1.4 Glagoli s predložnim prostim morfemom s tož. vezljivostjo:¹⁵ *brigati se za* Za živino se briga (oče), *bodckati v* bodekati v kožo. SSK J navaja glagola *brigati se* in *bodckati*, vendar se ob natančnejši obravnavi pokaže, da gre tu za glagola s PPM (*brigati se za*, *bodckati v*). Treba je opozoriti, da SSK J na sploh ločuje le navadne glagole (*brati*) in glagole s prostim morfemom *se* (*bogmati se*), medtem ko glagolov s PPM (*bodckati v*) ne pozna. Glagole tipa *bodckati v* obravnavajo SS 1956,¹⁶ SK J 3 1967¹⁷ in SS 1976.¹⁸ Izraz glagol s predložnim prostim morfemom je v priročniku uporabljen prvič v SS 1976, prej se govori o predložnem predmetu ali o vezavnem predlogu, v SSK J 1970 pa se omenjajo »predmetne zveze v sklonih s predlogi«. ¹⁹ Kot predložni prosti morfemi (PPM) nastopajo predlogi.²⁰

3.1.1.5 Glagoli z mestniškim predlogom: *bazirati na* (Eksperiment) bazira na opazovanju, *besediti o* Besedili so o upanju in tolažbi, *besedičiti o* besedičiti o skupnih interesih, *besedovati o* (Stari) so besedovali o vojni, *bistroumiti o* Bistroumil je o nekaki obči človečnosti. V SSK J so samo navadni glagoli (*bazirati*, *besediti*, *besedičiti*, *besedovati*, *bistroumiti*), tu pa so obravnavani glagoli s PPM_s (taki so večinoma glagoli govorjenja).

3.1.1.6 Glagoli z orodniškim predlogom: *bolovati za* bolovati za revmo, *baratati z* baratati z lesom, *baviti se z* baviti se z lovom, *bratiti se z* Bratil se je s pijanci in potepuhi, *boksati se z* (Dolgo) smo se boksali z njimi /.../, *bosti se z* Ne bom se več bodel s teboj, *bojevat* boj z bojevati boj z okupatorjem, *bahati se z* Baha se s svojimi predniki, *bahatiti se z* Rad se bahati /s svojimi predniki/, *bahariti z* in *bahariti se z* (Fant) je baharil, kako je močan. Tu je zanimiv glagol *bojevati boj z*, v katerem je *bojevati* vez, *boj* pov. dol., z pa PPM_o. Glagoli *bahati se z*, *bahatiti se z*, *bahariti z* in *bahariti se z* imajo enak pomen in zato enako vezljivost. Posebej je treba razložiti primer (*Fant*) je baharil, kako je močan, kjer

¹⁵ PPM_s.

¹⁶ SS 1956, 175, navaja primere *hoditi za*, *biti ob*, *zagledati se v*, *kupiti za*, *skočiti na*; 290: »Predmete s predlogi imenujemo predložne (prepozicionalne) ali posredne predmete (indirektne objekte), medtem ko imenujemo predmet v tožilniku neposredni predmet (direktni objekt).«

¹⁷ SKJ 3 1967, 118, navaja primera *hoditi za* in *biti ob* ter govori o vezavnem predlogu.

¹⁸ SS 1976, 292, govori o glagolih s predložnim prostim morfemom in navaja vrsto primerov z daj., tož., mest. in or.

¹⁹ SSK J 1970, XVII, § 84, b): »predmetne zveze v sklonih s predlogi (*delati za narod*).«

²⁰ Od obravnavanih predlogov v vlogi PPM sta večsklonska le *za* in *na*: *za* se veže s tož. ali or., *na* pa s tož. ali z mest. Drugi predlogi so še: *ob*, *skozi*, *v*, ki se vežejo s tož., *o* in *po*, ki sta ob mest., ter *nad*, *pred* in *z*, ki se vežejo z or.

stavčni predmet lahko pretvorimo v or.: (*Fant*) *se je baharil s svojo močjo*. Pri pretvorbi opazimo, da glagol *bahariti* z stoji vedno le ob stavčnem predmetu, *bahariti se* z pa ob stavčnem predmetu ali ob orodniku. Slovar navaja v geselski glavi *bahariti* in *bahariti se*, a ne opozarja, da glagola nista povsem enakovredna.

3.1.1.7 Glagoli z orodniškim in tožilniškim predlogom: *botati se* z za Z njenimi starši se je botal za doto. Glagol *botati se* z za ima dva PPM: z zahteva or., za pa tož. Ta glagol je trovezljiv. SSK J navaja le *botati se* in pomen 'pogajati se, mešetariti'.

3.1.1.8 Glagoli s tožilnikom in orodniškim predlogom: *beliti* z beliti solato z oljem. SSK J ima ločeni gesli *beliti*¹ 'pokrivati stene z beležem ali belilom', 'delati kaj bolj belo ali razbarvati', 'odstranjevati lubje', 'odstranjevati lupino, kožo', 'močno segrevati' in *beliti*² 'dodajati jedi maščobo'. Če pa upoštevamo tudi glagole s PPM, se izognemo slovarki zadregi s številkami, saj imamo glagola *beliti*, ki je prehoden s tož. (*beliti steno*) in ustreza slovarkemu *beliti*¹, ter *beliti* z, ki je trovezljiv (*beliti solato z oljem*) in ustreza *beliti*² v SSK J. V takih primerih se najbolj vidi potreba po ločevanju med navadnimi glagoli in glagoli s PPM tudi v SSK J.

3.1.2 Neisti sklon

Nekateri glagoli imajo sicer enako število delovalnikov, a spremenjen sklon. Sklon se spremeni predvsem zaradi spremenjenega pomena, lahko pa tudi zaradi različne stilne vrednosti ali zaradi paradigemskih možnosti.

3.1.2.1 Spremenjen pomen

Sprememba pomena je povezana s spremembo sklona. Glede na vrsto sprememb sklona ločimo naslednje skupine:

(1) tož. ~ daj.:

bogovati

(Ne bo se zgodilo), kar boguješ ~ /bogovati deželi/ ,
'prerokovati, vedeževati' 'vladati kot bog'

Kot vidimo, je pomen povezan s tem, ali je glagol *bogovati* prehoden s tož. ali z daj. SSK J za drugi pomen ne navaja primera.

(2) rod. ~ PPM₁:

bati se

bati se sovražnika ~ *bati se* za
'čutiti strah, biti v strahu' 'biti v skrbeh za koga ali kaj'

SSK J navaja le *bati se* in pri tem ne opaža, da imamo v prvem pomenu res glag. *bati se*, v drugem pa *bati se* za.

(3) PPM ₄ :	~ tož.:
<i>brenkniti na/ob</i>	~ <i>brenkniti</i>
/.../ je brenknila na harfo/	~ brenkniti nekaj akordov
/.../ je brenknila ob šlem	/'bežno zaigrati'/
's trzljajem po struni povzročiti	
trenuten glas'	
<i>brcniti v</i>	~ <i>brcniti</i>
<i>bacniti v</i>	~ <i>bacniti</i>
<i>becati v</i>	~ <i>becati</i>
<i>brcljati v</i>	~ <i>brcljati</i>
<i>brcati v</i>	~ <i>brcati</i>
(Besno) je brcal v vrata	~ brcati kamenje (s poti)
'suvati, udarjati z nogo'	'odstranjevati kaj s suvanjem
	noge'

Tu ločujemo glagole s PPM in navadne glagole, ki imajo različen pomen, oboji pa so prehodni s tož. Glagoli *brcniti (v)*, *bacniti (v)*, *becati (v)*, *brcljati (v)* in *brcati (v)* so enakopomenski in imajo zato enako desno vezljivost, kar pa iz SSK J ni povsem razvidno.

(4) PPM ₆ :	~ tož.:
<i>bentiti nad</i>	~ <i>bentiti</i>
(Oče) benti nad sinom	~ bentiti konja
'hrupno izražati jezo, robantiti'	'pridušati se, preklinjati'

V nasprotju s SSK J, ki navaja le *bentiti*, ločujemo tu *bentiti nad* in *bentiti*; glagola imata različen pomen in različno desno vezljivost.

(5) PPM ₄ :	~ PPM ₅ :
<i>brenkati na</i>	~ <i>brenkati po/o</i>
brenkati na harfo	~ /.../ brenka po klavirju
's trzljaji igrati na glasbilo	'igrati na klavir'
s strunami'	(Vedno) (nam) brenka o tem
	'govoriti, praviti'

SSK J ima le glagol *brenkati* z različnimi pomeni. Tu pa imamo glagole *brenkati na/po/o*, ki imajo različen pomen.

(6) PPM ₆ :	~ PPM ₄ :
<i>boriti se z</i>	~ <i>boriti se za</i>
<i>biti se z</i>	~ <i>biti se za</i>
<i>bojevati se z</i>	~ <i>bojevati se za</i>
bojevati se s sovražnikom	~ bojevati se za svobodo
'udeleževati se oboroženega spopada,	'zelo si prizadevati za kaj'
boja'	

V SSKJ imamo enakopomenske glagole *boriti se*, *biti se* in *bojevat se*. Glede na spremenjen pomen in spremenjeno desno vezljivost pa tu ločujemo dve skupini glagolov: s PPM₆ (*boriti se z*, *biti se z*, *bojevat se z*) in s PPM₄ (*boriti se za*, *biti se za*, *bojevat se za*).

3.1.2.2 Različna stilna vrednost

Desnemu delovalniku se spremeni sklon ob različni stilni vrednosti v SSKJ:

(1) rod.: ~ daj.:

braniti se

(Otrok) se brani zdravila ~ /.../ se je branil silnim prošnjam

Glagol *braniti se* je prehoden z rod. Le v enem primeru, ki je v SSKJ označen s »star.«, ima daj.; *braniti se z daj.* danes bolj spominja na *ubraniti se*.

(2) PPM₅: ~ PPM₆:

bolehati na

~ *bolehati za*

bolehati na jetrih

~ *bolehati za mrzlico*

Imamo glagola *bolehati na* in *bolehati za*, ki imata sicer enak pomen, a različno desno vezljivost: *bolehati na* zahteva mest. in se vedno nanaša le na telesne organe (*bolehati na jetrih/pljučih/srcu*), *bolehati za* pa ima vedno or. in se nikoli ne nanaša na telesne organe (*bolehati za mrzlico/nedelavnostjo/jetiko*).

3.1.2.3 Paradigemske možnosti

Do spremembe sklona pride zaradi paradigemskih možnosti, ki bodo razložene ob vsakem primeru posebej:

(1) Tož. in tož.: ~ tož. in PPM₆:

barati

~ *barati po*

barali so ga, kje je bil

~ *barati /ga/ po gospodarju*

Glagola *barati* in *barati po* sta trovezljiva. Oba imata prvi pr. v tož., razlikujeta se le v drugem: le-ta je pri *barati* v tož. in je lahko le st. pr., pri *barati po* pa je v mest. in ne more biti st. pr. Mogoča je pretvorba st. pr. v mest. in obratno: *barati, kje je bil* → *barati po kraju, kjer je bil* in *barati po gospodarju* → *barati, kje je gospodar*.

(2) PPM₅: ~ tož.:

blesti o

~ *blesti*

/.../ je bledel o bojih

~ Bledlo se ji je, da pada /.../

Primeri iz SSKJ imata različno tudi levo vezljivost (+ L : - L), zato raje opazujemo primera *Blede o bojih* ~ *Blede, da umira*. Imamo torej glagola *blesti*, ki je prehoden s tož. kot stavčni predmet, in *blesti o*, ki ima mest. kot nestavčni predmet; mogoči sta pretvorbi: *Blede o bojih* → *Blede, da se bojuje* in *Blede, da umira* → *Blede o umiranju*.

(3) Tož. $\wedge$ tož.:²¹~ tož./PPM₆:²²**bastardirati**

bastardirati rž in pšenico

~ bastardirati žrebca z oslico

Glagol *bastardirati* ima spremenjeno desno vezljivost samo zaradi paradigemskih možnosti, mogoči sta pretvorbi: *bastardirati rž in pšenico* → *bastardirati rž s pšenico* in *bastardirati žrebca z oslico* → *bastardirati žrebca in oslico*.

3.2 Neenako število delovalnikov

Ob istem glagolu se število delovalnikov zaradi spremenjenega pomena lahko veča ali manjša.

3.2.1 Večje število delovalnikov

Število delovalnikov je vedno večje samo zaradi spremenjenega pomena:

(1) neprehodni:

~ prehodni s tož.:

begati

(Žival) bega (po kleti)

~ (Čudne sanje) ga begajo

'nemirno hoditi sem ter tja'

'spravljati v zmedenost, v zmoto'

bivati

bivati (na deželi)

~ Bivam svet umetnosti

'prebivati, stanovati'

'živeti spojen v eno z določenim pojavom iz objektivne stvarnosti'

brazdāti

(Otroci) brazdajo (po vodi)

~ Ne brazdaj (mu) imena

'riti, mešati z rokami, z nogami'

'jemati komu ugled, sramotiti'

brázdati

/.../ so brazdali (na njivi)

~ (Parnik) brazda morje

'delati brazde, orati'

'delati brazdi podobne zareze'

brundati

(Basi) so brundali

~ brundati (si) pesem

'oglašati se z nizkim, mrmrajočim glasom'

'mrmraje peti'

brbotati

(Kotel) (veselo) brbota

~ brbotati nerazločne besede

'dajati glasove kot voda pri vretju'

'sunkovito in nerazločno govoriti'

brizgati

(Kri) brizga (iz žile)

~ brizgati belež (na steno)

'teči, iztekati v močnem curku'

'v močnem curku izpuščati kaj tekočega'

²¹ Tož. $\wedge$ tož. = glagol s priredno zloženim pr. v tož.²² Tož./PPM₆ = glagol s podredno zloženim pr. v tož. in PPM₆.

<i>bunkati</i>	
bunkati (po vratih)	~ /.../ so me bunkali
'udarjati s pestjo'	'tepti, tolči'
<i>bodljati</i>	
bodljati (po blagu)	~ Bodljala ga je (z iglo)
'delati majhne vbode'	'zbadati'
<i>bliskati</i>	
(Oko) (se) bliska /.../	~ (Mornar) bliska sporočilo
'v presledkih močno zasvetiti'	'sporočati s svetlobnimi znaki'
<i>bebljati</i>	
(Mala) beblja	~ /.../ beblja neumnosti
'poskušati govoriti'	'govoriti, pripovedovati'
<i>bubljati</i>	
(Tako) bublja /.../	~ bubljati neumnosti
'nerazložno govoriti'	'govoriti, pripovedovati'
<i>babljati</i>	
(Otrok) bablja	~ /babljati neumnosti/
'poskušati govoriti'	'govoriti, pripovedovati'
<i>bonificirati</i>	
bonificirati (pri ceni)	~ bonificirati močvirje
'dati popust pri prodaji blaga'	'izboljšati tla'
<i>brizgniti</i>	
(Kri) brizgne (iz žile)	~ brizgniti vodo (v zrak)
'izteči, izliti se v možnem curku'	'v močnem curku izpustiti kaj tekočega'
<i>brljuzgniti</i>	
(Apno) je brljuzgnilo /.../	~ brljuzgniti vodo (v obraz)
'pljuskniti, brizgniti'	'v močnem curku izpustiti kaj tekočega'
<i>brlizgniti</i>	
/.../ in brlizgnil	~ brlizgniti slino (skozi zobe)
'predirljivo zapiskati ali zažvižgati na prste'	'v tankem, močnem curku iztisniti slino skozi zobe'
<i>bloditi</i>	
(Karavana) blodi (po puščavi)	~ (Misel na dekle) ga blodi
'hoditi brez cilja, brez orientacije'	'spravljati v zmedenost, v zmoto; begati'

V tej skupini so glagoli, ki so prvotno neprehodni. Ko pa se spremeni pomen, postanejo prehodni s tož. V primeru *Ne brazdaj (mu) imena* imamo zaradi zanikanega glagola rod., sicer bi bil tož.; poleg

tega je še neobvezni svoj. daj. (*mu*), ki ga lahko pretvorimo v svoj. zaimek. Primer (*Oko*) (*se*) *bliska* /.../ kaže na nedoslednost slovarja, ki v geselski glavi navaja le *bliskati*, v ponazarjalnem gradivu pa nastopa tudi *bliskati* (*se*). Če gre tu za sorodnost z *jokati*, *jokati se*, bi moralo biti v geslu opozorjeno, da imamo obe obliki, tj. *bliskati*, *bliskati se*. Če pa sta glagola samostojna, bi morala imeti ločena gesla. — Glagoli *bebljati*, *bubljati* in *babljati* so sopomenke in imajo torej enako vezljivost, kar pa iz primera pri *babljati* v SSKJ ni razvidno.

(2) neprehodni:	~ prehodni s PPM ₄ :
<i>beračiti</i>	~ <i>beračiti za</i>
(Na stara leta) je beračil	~ beračiti za ljubezen
'prostiti, pobirati miloščino'	'ponižno prositi, prosjačiti'
<i>buljiti</i>	~ <i>buljiti v</i>
<i>budati</i>	~ <i>budati v</i>
<i>bolščati</i>	~ <i>bolščati v</i>
bolščati (izpod čela)	~ Bolščal je vanjo (s pijanimi očmi)
'nepremično, topo gledati'	/'nepremično, topo gledati v'/

SSKJ navaja le navadne glagole in ne opaža, da imamo v enem pomenu navadni glagol, ki je neprehoden, v drugem pomenu pa je glagol s PPM, ki je prehodni s tož. Pri sopomenskih glagolih *buljiti* (*v*), *budati* (*v*) in *bolščati* (*v*) imamo v slovarju pomen 'nepremično, topo gledati', vendar menim, da ta pomen ustreza le glagolom *buljiti*, *budati*, *bolščati*, medtem ko glagoli *buljiti v*, *budati v* in *bolščati v* pomenijo 'nepremično, topo gledati v' (prim. *topo gledati koga*). Slovar navaja še *buljiti oči*, kjer je glagol *buljiti* prehodni s tož. in gotovo ne pomeni 'nepremično, topo gledati'.

(3) neprehodni:	~ prehodni s PPM ₆ :
<i>brskati</i>	~ <i>brskati za</i>
(Otrok) brska (po pesku)	~ brskati (po arhivih) za listinami
'razkopavati s kremplji, s prsti'	'prizadevno iskati, stikati za čim'
<i>bedeti</i>	~ <i>bedeti nad</i>
bedeti (pri bolniku)	~ (Starši) bedijo nad otroki
'biti buden, ant. spati'	'posvečati čemu vso skrb'
<i>basati se</i>	~ <i>basati se z</i>
/.../so se basali (v avtobus)	~ (Otroci) se bašejo s potico
'tlačiti se, riniti se'	'naglo, pohlepno jesti'
<i>blazneti</i>	~ <i>blazneti za</i>
(Bolnik) blazni	~ /.../ blazni za tisto lepoticco
'kazati znake duševne bolezni'	'biti zelo zaljubljen'

<i>brstiti se</i>	~ <i>brstiti se z</i>
(Drevo) se brsti	~ Brstila sta se, koliko dreves
'brsteti'	sta že podrla
	'bahati se'

Navadni glagoli in glagoli s PPM se razlikujejo med seboj v pomenu in v desni vezljivosti (prvi so neprehodni, drugi pa prehodni z or.). V primeru *Brstila sta se, koliko dreves sta že podrla* lahko pretvorimo st. pr. v or. (→ *Brstila sta se s številnimi podrtimi drevesi*).

(4) tož.: ~ daj. in tož.

brniti

brniti most	~ (Starši) so mu jo brnili
'odvrčati napad'	'preprečevati, ne dovoljevati'

(5) neprehodni: ~ prehodni s PPM₁: ~ prehodni s PPM₁
in tož.:

<i>bevskati</i>	~ <i>bevskati na</i>	~ <i>bevskati v</i>
<i>bevskniti</i>	~ <i>bevskniti na</i>	~ <i>bevskniti v</i>
<i>bevsniti</i>	~ <i>bevsniti na</i>	~ <i>bevsniti v</i>
(Pes) bevška	~ /.../ bevška name	~ Bevsnil je vanj nekaj
'oglaša se s	'zadirčno govoriti	besed
kratkim glasom'	s kom'	'zadirčno reči'
<i>buhniti</i>	~ <i>buhniti v</i>	~ <i>buhniti v</i>
<i>bušniti</i>	~ <i>bušniti v</i>	~ <i>bušniti v</i>
<i>bušiti</i>	~ <i>bušiti v</i>	~ <i>bušiti v</i>
(Voda) buši	~ (Veter) je bušil	~ Bušil je vase kozarec
(iz votline)	v nas	vina

Po SSK J so glagoli *bevskati*, *bevskniti* in *bevsniti* enakopomenski. Čeprav imajo enaka pomena, slovar ne navaja sorodnih primerov. Po natančnejši obravnavi se pokaže, da je treba ločevati tri skupine glagolov: *bevskati*, *bevskniti* in *bevsniti*, ki so neprehodni in imajo prvi pomen, *bevskati na*, *bevskniti na* in *bevsniti na*, ki so prehodni s tož. in imajo drugi pomen, ter *bevskati v*, *bevskniti v* in *bevsniti v*, ki imajo prav tako drugi pomen, a so trovezljivi s prvim in drugim predmetom v tož.

Glagola *buhniti* in *bušiti* sta po SSK J enakopomenska, *bušniti* pa ne; vsem trem slovar pripisuje pomene: 's silo in z zamolklim šumom udariti na dan', 'zelo hitro priti, oditi' in 's silo se zadeti ob kaj', glagoloma *buhniti* in *bušiti* pa še 's silo vreči'. *Bušniti* ima torej v slovarju pomen manj, vendar menim, da tudi ta glagol lahko pomeni 's silo vreči' in so torej vsi trije glagoli enakopomenski. Glagole delimo v dve skupini: *buhniti*,

bušiti in *bušniti* so neprehodni in imajo prva dva pomena, *buhniti v*, *bušiti v* in *bušniti v* so v pomenu 's silo se zadeti ob kaj' prehodni s tož., v 's silo vreči' pa so trovezljivi z obema predmetoma v tož.

(6) neprehodni:	~ prehodni s PPM ₁ :	~ prehodni tož. in PPM ₁ :
<i>buhati</i>	~ <i>buhati v</i>	~ <i>buhati v</i>
(Ogenj) buha	~ (Veter) buha	~ (Mimogrede) so ga
(skozi odprtino)	v okna	buhali v rebra

Glagol *buhati* je neprehoden in pomeni 's silo in z zamolklim glasom udarjati na dan', *buhati v* zahteva v pomenu 's silo se zadevati ob kaj' predmet v tož., v 'suvati, dregati' pa ima oba predmeta v tož.

(7) neprehodni:	~ prehodni s tož.:	~ prehodni s PPM ₅ :
<i>brenčati</i>	~ <i>brenčati</i>	~ <i>brenčati za</i>
(Čebela) benči	~ (Gredoč) (si) je brenčal pesem	~ Za Janezom brenči
<i>balansirati</i>	~ <i>balansirati</i>	~ <i>balansirati z</i>
balansirati	~ /.../ balansira	~ /.../ je balansirala
(na ograji)	krožnike	s skodelico

Glagol *brenčati* je lahko neprehoden ('oglašati se z enakomerno tresočim se glasom') ali prehodni s tož. ('mrmraje peti'), *brenčati za* pa zahteva predmet v or. in pomeni 'kazati ljubezensko vznemirjenost, biti zaljubljen'.

(8) tož.:	~ tož. in rod.:	~ PPM ₅ :
<i>bremeniti</i>	~ <i>bremeniti</i>	~ <i>bremeniti na</i>
/.../ je bremenila	~ (Priča) ga bremeni	~ (Dolg) bremeni
našo preteklost	pomoči pri tatvini	na zemljišču

Imamo glagola *bremeniti* in *bremeniti na*. *Bremeniti* je lahko prehodni s tož. ('obteževati kot z bremenom; obremenjevati') ali s tož. in rod. ('obtoževati; dolžiti'), *bremeniti na* pa je prehodni z mest. ('ležati kot breme').

(9) Glagol <i>biti</i> :	
Ø <i>biti</i>	(Toča) bije (po strehi) 'močno, ostro se zadevati ob kaj'
~ daj. <i>biti</i>	Njegovemu tiranstvu bije (zadnja ura) 'bliža se konec njegovega tiranstva'
~ tož. <i>biti</i>	Bije ga (kot živino) 'dajati komu udarce'
~ PPM ₄ <i>biti na/v</i>	biti na cimbale, biti v boben 'z udarjanjem povzročati, da glasbilo oddaja glasove; igrati; tolči'

~ PPM ₆	<i>biti boj s</i>	biti boj s sovražnikom 'udeleževati se oboroženega boja'
	<i>biti za</i>	(Srce) (mu) za drugo bije 'ljubiti koga'

SSKJ navaja le *biti*, zato izgleda njegova desna vezljivost zelo zapletena. Stvar se razplete, če upoštevamo tudi glagole s PPM: Glagol *biti* je lahko neprehoden ali prehodni z daj. ali s tož. (pomen je seveda različen), *biti na/v* ima predmet v tož., *biti boj s* in *biti za* pa v or. (glagola se razlikujeta v pomenu).

3.2.2 Manjše število delovalnikov

Število delovalnikov se ob istem glagolu manjša vedno zaradi spremenjenega pomena:

(1) prehodni s tož.:	~ neprehodni:
<i>bruhati</i>	
bruhati žolč 'izmetavati iz želodca'	~ (Voda) bruha (izpod skale) 's silo udarjati na dan'
<i>burkati</i>	
(Burja) burka morje 'delati razgibano, valovito'	~ (Vino) burka (iz steklenice) 'nemirno se zaganjati, pljuscati'
<i>bzikati</i>	
/.../ bzikal rjavo slino 'v tankem, močnem curku iztiskati slino skozi zobe'	~ (Komarji) bzikajo 'oglašati se z brenčecim, sikajočim glasom'
<i>bobnati</i>	
bobnati koračnico 'udarjati, igrati (na) boben'	~ (Dež) bobna (na šipe) 'z enakomernim udarjanjem povzročati votle glasove'
<i>brbrati</i>	
/.../ brbra neumnosti 'govoriti mnogo in nepomembne stvari'	~ (Voda) brbra (v loncu) 'dajati glasove kot voda pri vretju'
<i>basati</i>	
basati pipo 's silo polniti, tlačiti'	~ /.../ (danes) moram basati 'seliti se'
<i>bombirati</i>	
bombirati pločevino 'izbočiti ali zaobliti površino'	~ (Konzerva) bombira 'zaradi strupenih plinov se ji izbočita dno in pokrov'

bruhniti

bruhniti pijačo (iz sebe) ~ (Voda) bruhne (iz razpok)
'izvreči iz želodca' 's silo udariti na dan'

bzikniti

Bziknil je /.../ slino ~ (Svinčenka) je bziknila /.../
'v tankem, močnem curku iztisniti slino skozi zobe' 's sikajočim glasom švigniti skozi zrak'

buriti

(Veter) buri morsko gladino ~ Buril je (po sobi) (z nožem)
'delati razgibano, valovito' 'razburjeno se premikati, divjati'

brojiti

brojiti srebrnike ~ (Četa) je brojila (nad sto mož)
'šteti' '/šteti, imeti, obsegati/'

bajiti

bajiti zgodbe /.../ ~ (Nekje) baji harfa
'pripovedovati, navadno neverjetne stvari' '/tiho igrati, zveneti/'

briti

(Brivec) me brije ~ (Sever) brije
'rezati dlake tik ob koži' 'rezko pihati'

Prehodni glagoli postanejo ob spremenjenem pomenu neprehodni. Glagol *brojiti* v primeru *(Četa) je brojila (nad sto mož)* nima desnega delovalnika, kar lahko dokažemo s tem, da ga zamenjamo z *imeti/obsegati*: *(Četa) je imela/obsegala (nad sto mož)*.

(2) prehodni s PPM₄:

<i>broditi skozi</i>	~ neprehodni:
broditi skozi resje	~ <i>broditi</i>
'hoditi po čem ovirajočem'	~ Brodi (po svetu)
<i>bezgáti v</i>	'hoditi brez cilja, brez orientacije'
bezgati v pečico	~ <i>bezgáti</i>
'bezati'	~ Bezgal je (po policah in predalih)
<i>beckati v</i>	'brskati'
/.../ becka v pipo	~ <i>beckati</i>
'drezati, bezati'	~ /Becka (po predalih)/
	'brskati/'

Imamo glagole s PPM, ki zahtevajo tož., in navadne glagole, ki so neprehodni. Glagoli se razlikujejo med seboj tudi v pomenu. Za *beckati* SSK J ne navaja pomena 'brskati', čeprav je umesten.

(3) prehodni s PPM ₆ :	~ neprehodni:
<i>brbljati o</i>	~ <i>brbljati</i>
Brbljala sta o vsakdanjih stvareh	~ (Sinica) brblja
'govoriti mnogo in nepomembne stvari'	'dajati kratke, nerazločne glasove, podobne govorjenju'

V enem pomenu imamo glagol *brbljati o*, ki je prehodni z mest., v drugem pa neprehodni glagol *brbljati*.

(4) prehodni s PPM ₆ :	~ neprehodni:
<i>bežati pred</i>	~ <i>bežati</i>
bežati pred nevihto	~ (Oblaki) bežijo (po nebu)
'hitro se umikati iz strahu, pred nevarnostjo'	'hitro se premikati'

SSK J navaja le *bežati*, torej ne ločuje glagolov *bežati pred* in *bežati*, ki imata različen pomen in zato različno desno vezljivost.

(5) prehodni s PPM ₆ in PPM ₄ :	~ prehodni s PPM ₆ :
<i>barantati z za</i>	~ <i>barantati z</i>
Barantal je s kmetom za vola	~ (Otroci) barantajo z znamkami
'pogajati se za ceno'	'kupčevati, prekupčevati'

Slovar ima *barantati*, tu pa obravnavamo glagola *barantati z za* in *barantati z*, ki se razlikujeta v pomenu in v desni vezljivosti: prvi je trovezljiv, drugi pa dvovezljiv.

(6) tož.:	~ PPM ₄ :	~ Ø:
<i>bosti</i>	~ <i>bosti v</i>	~ <i>bosti</i>
(Trnje) me bode	~ (Z iglo) je bodla v tkanino	~ (Trava) je bodla (iz peska)
<i>brest</i>	~ <i>brest čez</i>	~ <i>brest</i>
brest vodo (do kolen)	~ brest čez reko	~ brest (z roko) (po lasi)

Ločujemo navadne glagole, ki so prehodni s tož. ali pa neprehodni, in glagole s PPM, ki imajo tož. Glagol *bosti* je prehodni v 'zaradi ostrosti povzročati komu pekočo bolečino', v 'prodirati, riniti iz česa' pa je neprehodni; *bosti v* pomeni 'delati majhne vbode, vbodljaje'. Glagol *brest* pomeni 'hoditi po vodi, po čem ovirajočem' in zahteva tož. ali pa pomeni 'premikati roke, prste v čem' in je neprehodni. *Brest čez* tudi pomeni 'hoditi po vodi, po čem ovirajočem', od sopomenskega glagola *brest* se razlikuje v tem, da je bolj usmerjen v cilj, tj. *prebrest*.

(7) PPM ₄ :	~ (Balalajke) so	~ PPM ₅ :
<i>brenkljati na</i>	~ Ø:	~ <i>brenkljati po</i>
Brenkljal je na kitaro	~ <i>brenkljati</i>	~ (Venomer) brenklja
	brenkljale	po klavirju

Glagoli *brenkljati na*, *brenkljati* in *brenkljati po* so si različni v pomenskem odtenku in v desni vezljivosti.

(8) PPM ₄ :	~ Ø:	~ tož.:
<i>bezati v</i>	~ <i>bezati</i>	~ <i>bezati</i>
bezati (s paličico)	~ bezati (po žerjavici)	~ (Kar naprej) beza
v mišjo luknjo		psa
butati v/ob	~ <i>butati</i>	~ <i>butati</i>
(Veter) buta v okna /	~ (Topovi) butajo	~ Kaj me pa butaš
(Valovi) butajo ob skale		

Glagoli s PPM imajo tož., navadni glagoli pa so bodisi neprehodni ali pa prehodni s tož.; razlika je tudi v pomenu (*bezati v* 'narahlo drezati v kaj' ~ *bezati* 'gresti, brskati' ~ 'nadlegovati, dražiti z drezanjem' in *butati v/ob* 's silo se zadevati ob kaj' ~ *butati* 'dajati močne, zamokle glasove' ~ 'suvati, dregati').

(9) Glagoli *butniti*, *butiti*, *buškniti*:

PPM ₄	<i>butniti v/ob</i> , <i>butiti v/ob</i> , <i>buškniti v/ob</i>
	(Val) buškne v/ob skalo
	's silo se zadeti ob kaj'
~ Ø	<i>butniti</i> , <i>butiti</i> , <i>buškniti</i>
	Bušknil je (skozi vrata)
	'zelo hitro priti, oditi'
~ tož.	<i>butniti</i> , <i>butiti</i> , <i>buškniti</i>
	Bušknil je vodo (po tleh)
	's silo vreči'
~ PPM ₄ in tož.	<i>butniti v/ob</i> , <i>butiti v/ob</i> , <i>buškniti v/ob</i>
	Bušknil ga je v hrbet
	'suniti, dregniti'

Po SSKJ so glagoli *butniti*, *butiti* in *buškniti* sopomenski. Če upoštevamo tudi glagole s PPM, jih razdelimo v dve skupini; *butniti v/ob*, *butiti v/ob* in *buškniti v/ob* so lahko dvo- ali trovezljivi, na kar vpliva spremenjen pomen, *butniti*, *butiti* in *buškniti* pa so eno- ali dvovezljivi (in z različnim pomenom).

Pri glagolih z neenakim številom delovalnikov ni toliko pomembno, ali se njihovo število večja ali manjša, pomembnejše je, da je vedno spremenjen tudi pomen.

4 V zaključku si oglejmo tipologijo glagolov, pogostost posameznih tipov vezljivosti in ugotovitve, ki iz tega izhajajo:

Leva vezljivost		Število glagolov	Odstotki
1 + L	— ~	286	93
2 + L ~ — L	— ~ ~ ~	20	7
Desna vezljivost			
1 Enako število delov.		236	78
1.1 Isti sklon		216	72
1.1.1 Ø	— ~	103	34
1.1.2 Daj.	— ~ = ₃	3	34
1.1.3 Tož.	— ~ = ₄	90	30
1.1.4 PPM ₄	— ~ → = ₄	2	0,6
1.1.5 PPM ₅	— ~ → = ₅	5	1,5
1.1.6 PPM ₆	— ~ → = ₆	11	3,6
1.1.7 PPM ₆ , PPM ₄	— ~ → = ₆ → = ₄	1	0,3
1.1.8 Tož., PPM ₆	— ~ = ₄ → = ₆	1	0,3
1.2 Neisti sklon		18	6
1.2.1 Spremenjen pomen		13	4
a) Tož. ~ daj.	— ~ = ₄ ~ — ~ = ₃	1	0,3
b) Rod. ~ PPM ₄	— ~ = ₂ ~ — ~ → = ₄	1	0,3
c) PPM ₄ ~ tož.	— ~ → = ₄ ~ — ~ = ₄	6	1,8
č) PPM ₆ ~ tož.	— ~ → = ₆ ~ — ~ = ₄	1	0,3
d) PPM ₄ ~ PPM ₅	— ~ → = ₄ ~ — ~ → = ₅	1	0,3
e) PPM ₆ ~ PPM ₄	— ~ → = ₆ ~ — ~ → = ₄	3	1
1.2.2 Različna stil. vred.		2	0,6
a) Rod. ~ daj.	— ~ = ₂ ~ — ~ = ₃	1	0,3
b) PPM ₅ ~ PPM ₆	— ~ → = ₅ ~ — ~ → = ₆	1	0,3
1.2.3 Paradigemskaost		3	1
a) Tož., tož. ~ tož., PPM ₅	— ~ = ₄ = ₄ ~ — ~ = ₄ → = ₅	1	0,3
b) PPM ₅ ~ tož.	— ~ → = ₅ ~ — ~ = ₄	1	0,3
c) Tož., ∧ tož. ~ tož./PPM ₆	— ~ = ₄ ∧ = ₄ ~ — ~ = ₄ / → = ₆	1	0,3

4 %). Število (desnih) delovalnikov spreminja 22 % glagolov, in sicer vedno ob spremenjenem pomenu.

Dosedanje obravnave glagolske vezljivosti niso upoštevale širšega gradiva, zato so bile ugotovitve bolj splošne.²³ Tu je glagolska vezljivost obdelana na slovarskem gradivu, zato je razprava prišla do nekaterih natančnejših spoznanj. Tako smo ugotovili, da se ob istem glagolu lahko spreminja sklon predmeta, na kar vpliva predvsem spremenjen pomen (npr. *Ne bo se zgodilo, kar boguješ ~ bogovati deželi*). Druga ugotovitev je, da sprememba pomena povzroči lahko tudi spremenjeno (neenako) število (desnih) delovalnikov, to se pravi, da se ob spremenjenem pomenu večja/manjša število predmetov ob istem glagolu (npr. *Kotel veselo brbota ~ brbotati nerazločne besede*). Torej vidimo, da sta vezljivost in pomen glagola tesno povezana in odvisna drug od drugega.

Ugotovili smo tudi, da je 34 % glagolov neprehodnih, 30 % jih je prehodnih s tož., ostala tretjina glagolov pa ima druge, najrazličnejše tipe vezljivosti.

Glagolska vezljivost je obravnavana na gradivu iz SSK J, v katerem je zbran obširen korpus glagolov z različnih področij, vsak glagol je pomensko razložen, za razumevanje pa je navedeno ponazarjalno gradivo. Za obdelavo glagolske vezljivosti je slovar včasih neprimeren; često ne navaja primerov, navedeni niso dovolj nazorni, pogosto pa je glagolu pripisan napačen pomen (da gre za drugačen pomen, je razvidno iz glagolske vezljivosti). Predvsem pa je slovar pomanjkljiv v tem, ker ne upošteva glagolov s PPM, čeprav imajo svoj pomen in svojo (desno) vezljivost (npr. *bati se ~ bati se za, bežati ~ bežati pred, biti se z — biti se za*). V takih primerih slovar ne ločuje delovalniških zvez od okoliščinskih, torej ne ločuje med *brenčati za (kom)* in *brenčati (za kom)*; tu smo jih ločevali po tem, ali gre predlog na levo ali na desno (= ali imamo glagole s PPM in delovalnikom ali pa navadne glagole z okoliščino).

V bodoče bi bilo treba upoštevati, da glagoli s PPM predstavljajo posebne glagole, in bi jih bilo treba v slovarju temu primerno obravnavati (kakor pogosto v slovarjih angleškega jezika, ki navajajo take glagole v ločenih geslih, npr. *look, look for, look after, look out*). S tem bi olajšali tudi raziskavo glagolske vezljivosti, ki bo zagotovo morala iti v smer ločenega obravnavanja navadnih glagolov, glagolov s prostim morfem *se* in glagolov s predložnimi prostimi morfemi.

²³ Omeniti je treba poskus slovenske slovnice C. Vincenota (*Essay de Grammaire Slovène*, MK, Ljubljana 1975), ki v poglavju o glagolski valenci razvije tipologijo glagolov glede na število aktantov. Tu obravnava menjavanje aktantnosti in omenja recesive ali aktantske okrnje.

SUMMARY

Verbal valence is a grammatical capacity of the verb to organize the so called kernel base of an utterance. In that base, the verb is obligatorily joined by the so called actants (arguments), either left or right.

Verbs either have (*Čop čepice binglja po obrazu.*) or have not (*Dežuje.*) the left actant. A verb may lose the left actant and thereby change its meaning, e.g. *Breze se belijo.* 'to gleam white' vs. *Na vzhodu se že beli.* 'to begin to grow white/light'; the change of meaning, however, is not obligatory, e.g. *Morje buči.* vs. *V dvorani buči kakor v panju.*, where the meaning, i.e. 'to produce a low dull noise', remains unchanged. Some rare verbs lose the left actant but acquire a free morpheme *se*: *Vso noč je bledel o bojih.* vs. *Blede se ji.* and *Tone je blodil v vročici.* vs. *Vso noč se mu je blodilo.*

Some verbs always require the same right actant, most often a zero one (*Žarnica brli.*) or an accusative one (*božati otroka*). But there are also verbs which, with the change of meaning, may change the case (e.g. *Ne bo se zgodilo, kar boguješ.* 'to augur, presage' vs. *bogovati deželi* 'to rule like a god, to reign supreme') or increase/reduce the number of right actants (*bonificirati pri ceni* 'to offer for sale at a discount, usually due to low quality' vs. *bonificirati močvirje* 'to meliorate the soil', and *Brivec me brije,* 'to shave' vs. *Sever brije.* 'to blow sharply'). The change of the right valence, then, often entails a change of meaning, and vice versa.

As regards the right actant, one should distinguish the ordinary verbs from the verbs with the free preposition morpheme, because the latter have a different right valence and a different meaning, e.g. *beračiti: Na stara leta je beračil.* 'to live by asking charity' vs. *beračiti za ljubezen* 'to beseech humbly'. A different right valence and a different meaning is signaled also by a different preposition to the same verb, e.g. *bojeovati se z: bojeovati se s sovražnikom* 'to engage in battle' vs. *bojeovati se za: bojeovati se za svobodo* 'to strive hard'. The *Slovar slovenskega knjižnega jezika* ignores the fact that the verbs with the free preposition morpheme are specific and should be given a specific treatment in the dictionary (as is often done in English dictionaries, e.g. *look, look after, look for*, etc.).

OCENE — ZAPISKI — POROČILA — GRADIVO

DE FELICEJEVA SLOVARJA PRIIMKOV*

Emidio De Felice, rojen l. 1918 v Milanu, profesor primerjalnega jezikoslovja na univerzi v Genovi, je sestavil dve temeljni deli o italijanski onomastiki (imeno-slovju), ki sta v kratkem času pošli, kakor na knjižnem trgu izginjajo uspešnice, in obe bosta v kratkem doživeli ponatis: *Dizionario dei cognomi italiani* (Slovar italijanskih priimkov) in *I cognomi italiani* (Italijanski priimki).

Namen te recenzije je opozoriti sloveniste na dve široko zasnovani deli, ki pojasnjujeta zapletene imenoslovne probleme v prostoru (ali rajši: v prostorih), preko katerega (katerih) so v preteklosti pljuskali valovi drugojezičnih narodov. Italijanski imenoslovec mora namreč poleg latinske podstave upoštevati še pisano jezikovno razslojenost, ki zadeva grške in bizantinske, gotske, langobardske, frankovske, alamanske in bavarske, švabske ali nemške, arabske, normanske, anžuvinske ali francoske ter španske vplive. Nato mora računati z jezikovnimi manjšinami, ki imajo v severnih deželah značaj polotoka, povezanega z matico (okcitanška, francosko-provansalska, nemška, slovenska manjšina), v južnih deželah pa značaj otoka, ki je od konca 15. ali od 16. stoletja, časa naselitve teh skupin, ki so preko Jadrana bežale pred Turki, pretrgal vsako zvezo z matico (hrvaška skupina v Moliseju, grška in albanska v Apuliji, Bazilikati, v Kalabriji in na Siciliji. Pisano podobo zapletenega in prepletenega jezikovnega stanja v Italiji povečuje še prisotnost dveh neitalijanskih romanskih jezikov, ki jih govorijo prebivalci precej razsežnih ozemelj: retoromanski govori Ladinije in Furlanije na severovzhodu in sardinijski jezik na Sardiniji. V obeh knjigah je avtor pozoren na vso pisano stvarnost, ki sta jo zgodovina in zemljepis ustvarila pri italijanskem imenstvu.

Drugi namen te recenzije pa je поблиže analizirati vse De Felicejeve omembe južnoslovanskih, predvsem slovenskih priimkov, kolikor jih pri širokem izboru v obeh knjigah omenja.

Dizionario dei cognomi italiani nas že z uvodom prepriča, da imamo opraviti s temeljitim imenoslovnim delom kljub namenu knjige (izšla je v ljudskem in široko poznanem nizu Oscar Studio Mondadori), ki zadošča splošni kulturni razdovednosti širokega kroga bralcev. To delo je, nas opozarja avtor, prvi globalni in sistematični poskus analize priimkov na celotnem državnem ozemlju: »če zbirka ni izčrpana in če izbor ni vedno videti organski in funkcionalen, če so podatki o razsežnosti in o pogostnosti včasih približni, če tolmačenje v kakem primeru ne doseže gotovosti in dokumentirane prepričljivosti, temveč ostaja na ravni podmene ali občasnega predloga, imajo te pomanjkljivosti opravičilo v odsotnosti ali nepopolnosti delnih študij in v iz tega izhajajoči stvarni težavi pri sestavljanju celovitega, globalnega in sistematičnega dela o italijanskem priimkovnem imenstvu« (str. 10).

* Emidio De Felice, *Dizionario dei cognomi italiani*, zal. Mondadori, Milano 1978, str. 351, lir 4500, in *I cognomi italiani*, zal. Il Mulino, Bologna 1980, str. 400, lir 15.000.

De Felice podaja vso problematiko v zvezi s tem študijem, jezikovno razslojenost Italije, meje, metodologijo in namen dela. Ko se ustavi ob temeljnih merilih, po katerih je skušal sestaviti čim bolj reprezentativno zbirko, navaja: a) »obširnost areala, v katerem se je kak priimek razširil, z ozirom na indeks visoke ali srednje pogostnosti« (str. 14): sem spadajo priimki z vseitalijansko razširjenostjo, ki dosegajo relativno visoko ali srednjo pogostnost, ter regionalni in subregionalni priimki z zelo visoko pogostnostjo; b) »specifičnost manjših skupin...«, ki zaradi posebnih izročil in zgodovinsko-kulturnih struktur, posebno narodnostnih, jezikovnih, družbenih in verskih, imajo znatno pomembnost, ne glede na razširjenost, na število članov in na absolutno ali relativno pogostnost priimkov«, kar je potrebno »za sliko, ki naj bo tudi kakovostno popolna, o državnem občestvu in o celoti italijanskih priimkov.« (str. 14) Tu avtor navaja nekaj najbolj značilnih priimkov s Sardinije, franko-provansalskih v dolini Aosta, nemških na Južnem Tirolskem in v Furlaniji-Julijski krajini, slovenskih in hrvaških v Furlaniji-Julijski krajini (»kakor *Kovac* ali *Kovacic* ali *Kovacich*, *Marussi* in *Marussich* ali *Marussig*, *Vlah* in *Vlahov*«, str. 14), furlanskih, novogrških in judovskih; c) »specifičnost in posebnost oblik ali jezikovnih in imenskih značilnosti in s tem v zvezi pomembnost za dokumentacijo in za problematičnost jezikovne zgodovine in dialektologije in hkrati italijanske antroponimije« (str. 14—15).

Na ta način je avtor zbral okoli 15.000 priimkovnih oblik, ki jih je združil v 1776 gesel po priimkovnih tipih. In to predstavlja izredno visoko reprezentativnost, če upoštevamo, da je število vseh priimkov v Italiji, kolikor jih izhaja iz seznamov vseh telefonskih naročnikov v državi, 279.989. Dejansko so tu zbrani najbolj tipični, najbolj razširjeni priimki, ki jih nosi večina ljudi v Italiji, ob najbolj reprezentativnih in pogostnih priimkih neitalijanskega izvora ter priimkih jezikovnih in verskih manjšin.

V glavnem nestrokovnjakom je namenjen slednji del uvoda z oznako *osebni imen, vzdevkov, epitetičnih determinativov*, z razlago razlike med priimkovno obliko in priimkovnim tipom, z omembo obrazil in njihove vloge. Sklepna misel opozarja, da tako delo ni nikoli končano. Uvodu sledijo še zaglavja o: 1. redakcijskih kriterijih in navodilih za uporabo slovarja, 2. razlagi jezikoslovnega in imenoslovnega izrazja, 3. razlagi znakov, uporabljenih za fonetično transkripcijo in 4. seznamu najpogostnejših kratic.

Slovar se odlikuje po bistvenosti, preglednosti, občutljivem posluhu za pisano in zapleteno stvarnost italijanskega imenstva in poznavanju zgodovinske razslojenosti ter posameznih delnih stvarnosti in njihove problematike. Mimo te splošne ugotovitve seveda ne morem: vendar velja, da je imenstvo povsod po Evropi razslojeno in zapleteno. Zato bo študij te knjige neposredno koristen vsem, ki se zanimajo za to.

Kolikšen pa je delež slovenskih in hrvaških priimkov v De Felicejevi knjigi? Če naj bo vtis merilo za hiter odgovor: mimo vsakega pričakovanja. Kakor hitro pa se hitrica umakne preudarku, velja ugotovitev: mimo slovenske manjšine v Italiji, davne kolonizacije furlanskih krajev s slovenskimi koloni (in priimki), če hočemo scela prezreti majhno hrvaško manjšino v Moliseju, je tu morje, ki veže: in preko Jadrana so se priimki pretakali v obe smeri kakor ribe,

kultura in še kaj. Zato se ne čudimo razmeroma velikemu odstotku slovanskih antroponimov v ti De Felicejevi knjigi.

Začnimo pri desetih geslih, ki so scela naša. Prvo naj služi kot primer, kako je ves slovarski del knjige urejen: »B a b a. Variante: *Babich* in *Babic* [bàbič], *Bàbici*. // Priimek je značilen za Julijsko krajino in predvsem za Trst; sestavljen je, kot metronimik, iz slovenskega čustvenega apelativa *baba* »stara mati«, ki je prodril v številna beneška narečja.« Ni kaj oporekati: geslo je prozorno in stvarno. Priimek je res značilen za Trst (tu je izpričan že v 14. stoletju!), vendar vemo, da je enako značilen za ves balkanski polotok. Najbolj verjetno je za kraje v Italiji slovensko posredovanje, čeprav ni izključiti tudi hrvaškega. Dlakopec bi lahko dodal, da je *baba* najprej »starka«, nato »stara mati«.

Pri geslu *C è r n e* z variantami *Cèrna*, *Cèrni*; *Cèrnaz*, *Cernic* ali *Cernich* [čèrnič] razlaga De Felice vse te oblike kot prilagoditev slovenskih ali hrvaških priimkov. Če je večina patronimikov res lastna slovenskemu in hrvaškemu prostoru, pa imamo tu opraviti s tipičnimi slovenskimi priimki. To velja celo v primeru *Cèrnaz*, ki je izrazit nadiški priimek z narečnim formantom *-ac*. V sklepu tega gesla dodaja avtor, da ti priimki odgovarjajo italijanskim priimkom *Néri* ali *Négri* in *Di Négro*. Dodamo lahko, da sta v Zahodni Benečiji *Negro* in *Moro* italijanska kalka za priimek *Cerno* < *Črn* (Prim. P. Merkù, Slovenski priimki na zahodni meji, v: Mladika, Trst 1980 sll.) Tretje geslo, »C o v a c c i, variante: *Covàccio*, *Covassi*; *Covach* ali *Kovac* [kovàč], *Covacich* ali *Covacic*, *Kovacich* ali *Kovacic* [kòvacič]. Spremenjeni: *Covaccini*, *Covassini* in *Covassin*.« Razlaga je neoporečna. Pri teh primerih najlepše vidimo, kako so se slovenski in hrvaški priimki z visoko pogostnostjo prilagodili italijanskim beneškim narečjem in v zapisu celo knjižni italijanščini. Opozorim naj še, da rabi avtor pri oznaki izgovarjave naglasna znamenja in mesto naglasa, značilno za te priimke v Italiji; ti naglasi se pogostoma razhajajo od izvirnih slovenskih ali hrvaških naglasov. Toda prav ti procesi prilagoditve slovanskih priimkov pri romanskih sosedih morajo zanimati tudi naše specialiste. Pri geslu *C r o v a t o* srečamo samo italijanske priimkovne oblike iz etnonima *Hrvat* [hřvat]; tu ni zastopana niti ena slovenska priimkovna oblika, čeprav so na Tržaškem in v Furlaniji zelo pogostne. »M a r u s s i. Variante: *Marusi*, *Marussich* in *Marussig* [marùssič], *Marusich*, *Marusic* in *Marusig* [marùsič]« razlaga iz slov. priimka *Marušič* oz. hrvaškega *Marušić* iz hagionima *Maria*. Čudimo se le izgovarjavi *marùssič* z dvojnimi *s*, ko vsa severnoitalijanska narečja tega ne poznajo. »S t a n c o. Variante: *Stanchi*; *Stanci*, *Stancich* ali *Stancic* [stànčič]; *V é g l i a*. Variante: *Vegliach* ali *Vegliak*, *Veliach* ali *Veliak*, *Veljak* [vélak]; — *V l a c c i*. Variante: *Vlach*, *Vlah*, *Vlahov*; *Vlacich* ali *Vlacigh* [vlàčič]; *Vlahovic* [vlàhovič]; *V ò i v o d a* [ali *Voivòda*]«. Pri zadnji lahko pripomnimo, da ne gre le za srbsko-hrvaško besedo *vojvoda*, temveč hkrati za slovensko besedo in da je posredovanje vsaj na skrajnem italijanskem severu prišlo s slovenske strani. Na koncu še *Z l a t i c h*, varianta, *Zlatic* [slàtič]. Kolikor vem, je to izključno hrvaški priimek (*Zlatic*): če predpiše De Felice izgovarjavo z *-ič*, je to spet italijanska in ne izvorna izgovarjava tega priimka.

Mimo teh priimkov slovanskega (slovenskega in hrvaškega) izvora pozna De Felice še patronimike (očetna imena) na *-ič*, ki se pojavljajo ob sorodnih italijanskih priimkovnih tipih pri nadaljnjih 40 geslih. Nanizam jih po geslih,

da jih bo tudi naš specialist lažje našel v knjigi: *A b r a m i*, *Abramich* [abràm-ič]; *A d a m i*, *Adamic* in *Adamich* [adàm-ič]; tu lahko dodamo, da je tudi priimek *Adàm*, ki ga avtor navaja, lasten številnim Slovencem v Italiji (*Adam*); *A n d r è i*, *Andrich* [àndrič]; *Andreàssi* in *Andreassich* [andreàssič]; *A n t ò n i*, *Toncic* in *Toncich* [tòn-ič]; *A s t ò l f i*, *Stòlfič* [stòlfič]; tega priimka ni v Začasnem slovarju slovenskih priimkov, v Trstu je zelo redek, v drugih provincah Furlanije-Juljske krajine (Gorica, Viden, Pordenun) ga nisem sploh izsledil; morda živi na Beneškem; *B a r t o l o m è i*, *Bartolic* in *Bartolich* [bàrtolič]; *B a s s i*, *Bassich* [bàssič]; avtor piše: »patronimik Bassich je značilen za vzhodne beneške kraje«; *B è l l i*, *Bellich* [bèllich]; *B e n c i v è n g a*, *Benci*, *Bencich* in *Bencic* [bèncič], ... *Bencina*; tu lahko pripomnimo, da je slovenski patronimični priimek *Bèncič* iz hipokoristika *Ben-* k hagionimu *Benedikt* in da šteje med izrazite slovenske priimek istega tipa *Benciina*; v tem primeru imamo opraviti s slov. antroponimičnim obrazilom *-ina* in ne z enakoglasnim latinsko-italijanskim obrazilom; ti slovenski priimki bi torej spadali h geslu *Benedétti*; *B e r n a r d i*, ... *Bernèro* ali *Bernè*, ... *Bernich* ali *Bernic* [bèrnič]; isto velja za slov. hipokoristik *Bernè* z obrazilom *-è* prvotno za mlada bitja, razen če ni avtor našel priimek *Bernè* tudi v drugih italijanskih deželah mimo Furlanije-Juljske krajine; samo v tem primeru lahko poveže *Bernè* (ki je v tem primeru neodvisen od enakoglasnega slov. priimka) z *Bernerom*; *B i à g i*, *Blasich* ali *Blasic*, *Blasig* ali *Blasigh* [blàsič], *Blasevich* [blàševič]; *B ò s c o*, *Boscovich* [bòskovič]; *B ò s i o*, *Bosich* [bòsič]; v tem primeru se razhajamo popolnoma; slovanski antroponim *Bóžič* je že Miklosich (Personennamen) razložil iz *bogz* in nima ničesar opraviti z De Felicejevo razlago; tudi njegova oznaka izreke bi se morala točneje glasiti *bòsič*: *C a r l i*, *Carlovich* [kàrlovič]; *C a t e r i n a*, *Cattarinich* [katarinič]; *C h i a r i*, *Clarich* [klàrič]; *F i l i p p i*, *Filipovich* [filipovič]; *F i l i p e i c* [filipčič]; *F r a n c h i*, *Francoich* [frànkovič]; *F u r l a n i*, *Furlanich* ali *Furlanic* [fùrlanič]; *G i ó r g i*, *Giurovich* in *Giurgevich*, *Giurgiovich* [gùrovič, gùrgevič, gùrğovič]; *G i ù l i*, *Giulich* in *Zulich* [gùlič in žulich]; *G r e g ò r i*, *Gregorich* in *Gregoric* [gřegòrič], z *g* označuje avtor velarni *g*; *M a r c h é s i*, *Marchesich* [markéšič]; v Trstu naglašajo *màrkešič*; *M a r c h i*, *Marcovich* ali *Marcovic*, *Markovich*, *Markovic* [màrkovič]; *M a r t i n i*, *Martincich* ali *Martincic*, *Martinovich* [martinčič, martinovič]; *M a t t è i*, *Mattich* [màttič]; *M à u r o*, *Maurich* ali *Mauric*, *Maurovich* [màur-ič, màurovič]; *M è r l o*; *Merlich* [mèrlič]; tak hibridni patronimik je seveda možen in v tem seznamu smo jih že srečali ničkoliko; toda v Julijski krajini je verjetnejša istovetnost s slovenskim antroponimom *Mrlič* iz priimkovnega tipa *M(e)rl(j)àk* ipd.; *N i c ò l a*, *Nicolich* [nikolič], *Ó r s i*. *Ursich* ali *Ursic* [ùrsich]; tu se spet razhajamo, čeprav obstaja majhna verjetnost tudi za to razlago; to je verjetneje slov. patronimik *Úršič* iz hagionima *Urh*; *P à o l i*, *Paulich* [pàulič]; *P i è t r i*, *Petrich* ali *Petric* [pètrič], *Petrovich* ali *Petrovic* [pètrovič], *Perich* ali *Peric* [pèrič], *Perovich* [pèrovič]; italijanski zapis *Peric* v Furlaniji-Juljski krajini (posebno na Goriškem) bo rajši istoveten s slovensko obliko *Péric* z enako etimologijo kakor *Périč*, ki je tu zelo redek; pač pa je tu pogostnejši hibridni patronimik *Pierich* iz furlanskega antroponima *Pièri* = Peter; *S e b a s t i a n i*. *Bastianich* [bastiànič]; *S i m ó n i*, *Simonich* ali *Simonie* in *Simonovich* ali *Simonovic* [simónič / simónovič]; *S o l d a t i*, *Soldatich* [soldàtič]; *S t é f a n i*, *Stefanich* in *Stefanic*, *Stepancich* ali *Stepanic*, *Stepic*, *Stipancich* ali *Stipanic*,

Stipanovich [stéfanič, stépančič, stépčič, stīpančič, stīpanovič]; Tommasi, *Tomasich* ali *Tomassich* [tomàsič ali tomàssič]; Turchi, *Turko* in *Turk*; *Turkovich* [tùrkovič]; Valènti, *Valentic* ali *Valentic* [valèntič]; Zòtti, *Zotich* [zòtitič]; vsekakor prav: moram torej popraviti svojo razlago priimka *Cótič* v *Slovenskih priimkih na zahodni meji* (v: Mladika, Trst 1980 nasll.).

De Felice niza samo očetna imena na -ič, ki je vsekakor najpogostejše priimkovno obrazilo pri Slovencih in Hrvatih. Mimo opomb v zvezi s priimkoma *Benčina* in *Bernè* naj nekaj podobnega pripomnim tudi v zvezi s hrvatskim priimkom *Tomizza* (h geslu *To m è i*) iz hipokoristika *Toma*: v Materadi, domovini italijanskega pisatelja Fulvia Tomizza, naglašujejo *Tómica* in tako je naglaševal tudi časnikar Emilio Fede v poročilih italijanske televizije. — Priimek *Lubiana* razlaga De Felice iz slovenskega toponima *Ljubljana*: to je možno, verjetno stvarnejša pa je razlaga iz sorodnega istrskega toponima.

V celoti je torej pozornost slovanskim priimkom v tem De Felicejevem delu odlična posebno pri najbolj razširjenem priimkovem tipu na -ič/-iè in razlaga je v skoraj vseh primerih prozorna. Nekaj spodrsnjajev in nekaj obrobni problemčkov, ki jih v ti recenziji ne kaže niti omeniti, nikakor ne zmanjša pomena De Felicejevega odličnega slovarja niti za uporabo v zvezi s slovanskimi priimki.

Pri drugi knjigi, *I cognomi italiani*, že podnaslov oriše namen knjige: Količinska analiza telefonskih imenikov: socioekonomske in kulturne, onomastične in jezikoslovne informacije.

Izredno zanimiva študija je nastala na podlagi elektronske obdelave treh serij tabulatov, sestavljenih s priimki vseh telefonskih naročnikov iz cele Italije. Prva serija navaja vse priimke telefonskih naročnikov v državi po abecedi s podatki o njihovi številčni prisotnosti po deželah, provincah in občinah. Druga serija podaja priimke v obrnjenem abecednem redu in je opremljena z istimi podatki kakor prva serija; obrnjeni abecedni red omogoča kategorizacijo vseh priimkov po obrazilih. Tretja serija zbira vrste priimkov v vsaki deželi posebej in jih deli po provincah in občinah ter jih primerja s celokupnim številom nosilcev vsakega priimka ter dodaja odstotkovno razmerje med priimkovimi oblikami ter številom telefonskih naročnikov. Iz praktičnih razlogov so bili izpuščeni vsi priimki, ki v občinskih telefonskih seznamih dosežajo pogostnost 1: vseh priimkovnih oblik prvih dveh serij je 153.057, v vseh treh pa 7.640.106. V državi je bilo 9.860.059 naročnikov, torej v teh seznamih manjka 2.219.953 enot. Tako zbrani tabulati so bili vezani v 107 knjig s skupaj 35.241 stranmi. Pozneje je bila sestavljena še četrta serija tabulatov, ki upošteva vse priimke z občinsko pogostnostjo 1, zbrane na celotnem državnem področju. Tako raste število priimkovnih oblik v študiji na 279.989, število upoštevanih naročnikov je 10.473.727 (med tem časom je namreč število naročnikov raslo). Študija daje torej garancijo, da upošteva skoraj vse priimke, ki obstajajo v državi, tabulati pa so avtorju omogočili, da je začrtal precej točno mapo o prisotnosti ter o gostoti vsakega priimka po državi ter v vsakem kraju posebej.

Priimkov, ki dosežajo pogostnost 500, je 3275 in predstavljajo le 1,17% vseh priimkov, ki so jih tabulati analizirali, vendar jih nosi približno četrtnina vseh telefonskih naročnikov v državi. Priimki, ki presežejo pogostnost 3000, je 226 in se nanašajo na 1.212.130 telefonskih naročnikov v državi. Priimki, ki presežejo

pogostnost 5000, je 78 (: 652.814). Najbolj razširjena priimkovna oblika v Italiji je *Rossi* (40.888 telefonskih naročnikov).

Ze seznam najpogostnejših priimkov, ki jih nosi čez milijon telefonskih naročnikov (čemur odgovarja po statističnem računu čez 6 milijonov in pol državljanov) z vrsto podatkov ob vsakem priimku omogoča zanimive ugotovitve. A še zanimivejša je analiza najpogostnejših priimkov po deželah in provincah. De Felice prinaša v prvem delu knjige sezname najpogostnejših priimkov za vsako glavno mesto dežele in province: za državno prestolnico jih navaja 50, to število zmanjša na 30 za glavna mesta dežel (19) in na 15 za glavna mesta provinc (75), vsega torej 95 glavnih mest.

Nas zanima seveda predvsem položaj v deželi Furlanija-Julijska krajina. Za Trst razpolagamo s seznamom 30 najpogostnejših priimkov: med njimi, ugotavlja De Felice, so tri četrtine italijanskih, četrtina beneških in furlanskih, samo eden slovanski (*Coslovich* ali *Koslovich* na 15. mestu s pogostnostjo 145). Treba je razlikovati med jezikovno pripadnostjo priimkovne oblike in današnjo etnično pripadnostjo nosilcev teh priimkov. V Trstu so številne slovenske družine, ki nosijo izrazite furlanske in italijanske priimke (2. *Fonda* 247; 10. *Visintin* 169; 17. *Sancin* 142; 22. *Vecchiet* 128), a iste priimke nosijo seveda tudi Italijani in Furlani.

Pri etnonimu *Furlan*, ki je v Trstu najpogostnejši priimek s pogostnostjo 301, velja sploh pripomniti, da je enakoglasen v slovenščini, v italijanskih beneških narečjih in v furlanščini in da ta priimek nosi izredno visoko število Slovencev. V tem seznamu navaja De Felice tudi slovenski priimek 5. *Ferluga* 210 (antroponim s formantom *-uga* < *-oga* iz hipokoristične baze *Ferl-* po hagianimu *Florianus*) in 30. *Godina* 112 menda hrvaškega porekla.

Končno pa bi bilo treba upoštevati nasilno poitalijančevanje tujih priimkov v Italiji po Kraljevem zakonskem odloku 10. 1. 1926, št. 17, ki je postal veljaven tudi za nove province, ki jih je Italija pridobila po 1. svetovni vojski, s Kraljevim zakonskim odlokom 7. 4. 1927, št. 494: dokumentacija o tem je zbrana v knjigi Alda Pizzagallija *Per l'italianità dei cognomi nella provincia di Trieste, Trieste 1929*. V uvodu piše Pizzagalli, da so na ta način poitalijančili priimek v tržaški provinci kakim 50.000 ljudem. Številni »novi«, poitalijančeni priimki Slovencev so tako postali enakoglasni z že obstoječimi italijanskimi priimkovnimi oblikami in jih ni moč več ločiti od njih brez zgodovinske analize za vsak primer posebej. Taki so v De Felicejevem seznamu priimki 6. *Crevatin* 202 (iz *HrvatIn* ipd.), 8. *Gregori* 188 (iz *Gregorič* ipd.), 9. *Rossi* 171 (iz *Rožič* ipd.), 13. *Stefani* 151 (iz *Stefančič* ipd.), 18. *Bossi* 140 (iz *Božič* ipd.), 19. *Millo* 138 (iz *Milič* ipd.), 20. *Benedetti* 134 (iz *Benedetič* ipd.), 21. *Carli* (iz *Kralj* ipd.) in 27. *Vatta* 115 (iz *Vatovec* ipd.). V primeru 16. *Sossi* 143 mislim, da gre zgolj za poitalijančeno obliko slovenskega priimka *Sosič*.

Vsi ti podatki seveda razveljavijo De Felicejevo ocenitev razmerja med italijanskimi, beneškimi in slovanskimi priimki v Trstu. Sploh pa bo moral vsak raziskovalec tržaškega imenstva upoštevati, da predstavlja anomalijo v širšem teritorialnem pregledu onomastike (državnem, deželnem, etničnem) in da zato potrebuje mnogo natančnejše in razslojene analize.

Pri seznamu 15 goriških priimkov je podoba enaka: »dva (priimka) v Gorici sta italijanska, 12 beneških ali furlanskih, eden slovanski (Grusovin)« (str. 77). Etimologija slednjega mi ni jasna, toda imam ga za furlanski priimek. Gotovo so

slovenski v tem seznamu 8. *Léban* (in ne: *Lebàn*) 29, 12. *Sfiligoi* 25 in 15. *Paulín* 24. Etimologija priimka *Sfiligoi* je vse prej kot jasna, toda priimek je treba obravnavati med priimki, ki jih nosijo Slovenci v Italiji.

Tudi tu velja pripomniti, da nosi številne priimke furlanskega ali italijanskega izvora veliko Slovencev: 1. *Bressàn* 61, 2. *Visentín* 51, 3. *Culòt* 42, 6. *Nanùt* 31, 7. *Bregànt* 29 le v slov. varianti *Bergant*, 14. *Furlan* 22.

V Vidnu in Pordenunu ni nobenega podatka, ki bi zanimal slovansko imenoslovno vesolje: pač znamenje, da ni slovenska davna kolonizacija nekaterih furlanskih krajev ali sodobna slovenska gospodarska migracija v industrijske kraje dosegla gostote, ki bi se mogla primerjati z gostoto slovenskih priimkov v krajih, kjer Slovenci živimo čez 1000 let. In to se mi zdi povsem preprosta ugotovitev. V De Felicejevi knjigi pa to ni niti slutiti. Zato ni seveda v ničemer kriv sam: imenstvo v narodnostno mešanih krajih zahteva še posebne pozornosti, rekel bi dodatne pozornosti, pisanim kulturnim in zgodovinskim problemom, ki jih ni moč upoštevati pri vsedržavnih merilih. Zato ne morejo biti taka vsedržavna merila, pa čeprav pri še tako odlični pozornosti za vse pisane probleme, ki jo je De Felice pokazal, dokazal in potrdil vseskozi pri teh dveh čudovitih knjigah, zadostna, ko je govor o etnično mešanem ozemlju.

Drugi del knjige prinaša zanimive ugotovitve, ki bojo поблиže zanimale specialiste: splošni podatki, podatki o razporeditvi in gostoti iz tabulatov omogočajo zanesljive sklepe. De Felice se loteva zapovrstjo družbeno-gospodarskih in kulturnih informacij v 7 zaglavjih, nato imenoslovnih (4 zaglavja) in jezikoslovnih in dialektoloških obvestil (3 zaglavja). Na koncu ne manjka abecedno urejeno kazalo vseh v knjigi prisotnih priimkovnih oblik. Posebno te njegove druge knjige ne bo smel prezreti noben slovenski specialist za imenoslovje: čeprav pravi De Felice, »da tako delo ni nikoli končano«, nam vendar daje na voljo metodološke napotke in zanesljive sklepe, ki pomenijo za vso evropsko imenoslovje trdno in veljavno pridobitev.

Paule Merku

Trst

VRLINE STROKOVNE OBRAVNAVE*

»Danes se nam je odločiti samo za tak pristop h književnosti, ki mu je besedna umetnost predmet in cilj raziskovanja, spričo vedno močnejše specializacije in avtomatizacije znanstvenih disciplin pa moramo podvomiti o vseh tistih smereh naše stroke, ki ne morejo obravnavati literature kot literature.« (str. 582) S temi odločnimi besedami končuje F. Bernik knjigo svojih izbranih razprav, ki so izšle pri DZS leta 1980. Obenem nam ta stavek tudi dokaj določno nakazuje samo usmerjenost Bernikove literarnozgodovinske raziskovalne dejavnosti. Knjiga, ki je pred nami, predstavlja delen ustvarjalni obračun enega najvidnejših predstavnikov srednje generacije naših literarnih zgodovinarjev (že pred časom je izdal svoje izbrane razprave B. Paternu v knjigi *Pogledi na slovensko književnost*, pred nedavnim pa je izdal F. Zadravec knjigi *Elementi moderne slo-*

* France Bernik, *Problemi slovenske književnosti*, Ljubljana, DZS 1980, 591 strani.

venske književnosti in Umetnikov črni piruh). Bernikova generacija, ki nadaljuje delo starejših literarnih zgodovinarjev (Ocvirka, Slodnjaka, Boršnikove idr.), je seveda dopolnila svoje raziskave z novjšimi dognanji v stroki (npr. strukturalistična tartujska šola: Lotman idr.). Razveseljivo pa je dejstvo, da tako Bernik kot drugi pripadniki generacije ne obravnavajo le »literature kot literature«, marveč tudi pišejo o literaturi »literarno«, kar v tem primeru pomeni: za bralce (ne zgolj ozko strokovne) zanimivo, vabljivo, razumljivo.

Časovno področje, ki predvsem priteguje Bernikovo pozornost, je 2. polovica 19. stoletja in prehod v 20. stoletje, mejna in obenem ključna avtorja sta v tem okviru Jenko in Cankar (avtorjema so posvečene 3 Bernikove knjige: *Lirika Simona Jenka*, *Simon Jenko*, *Cankarjeva zgodnja proza*, Bernik pa je uredil tudi Jenkovo Zbrano delo v 2 knjigah in 7 knjig (od 30) Cankarjevega Zbranega dela). Tako ni čudno, da oba omenjena avtorja izraziteje izstopata tudi v obravnavani knjigi *Problemi slovenske književnosti*. Knjiga je razdeljena v dva dela: večino knjige zavzemajo tematske razprave (27), kot nekak epilog pa sledijo *Teoretski pogledi* (3).

Knjigo uvaja razprava *Problem literarnih zvrsti med romantiko in simbolizmom v slovenski književnosti*. Ko si Bernik zastavlja vprašanje, zakaj se je slovenska literatura začela v romantiki z liriko, si odgovarja, da predvsem zaradi dveh razlogov: zaradi težnje kultivirati jezik in zaradi družbenopolitičnih razmer (Metternichov absolutizem). Dodali bi, da je prvenstvo (velike) poezije pred (pomembno) prozo v razvoju narodnih in svetovne književnosti naravno in pravzaprav stalno: prim. stari Grki, Indijci, evropski srednji vek itd. Zahteve po razvoju proze izhajajo pri nas iz Levstikovega Popotovanja. Levstik je, čeprav sam tudi pesnik, podprl in usmerjal normalne razvojne (realistične) težnje po dopolnitvi slovenske lirske tradicije s kvalitetno prozo. Res je 2. polovica 19. stoletja pri nas značilnejša po prozi kot poeziji, najodličnejši lirik časa Jenko pa je bil deležen slabega sprejema (npr. Svetčeve kritike, Levstikovega »mrcvarjenja« lastnih pesmi). Tudi Levec je skrbel predvsem za epiko (npr. usmerjanja Aškercer v epsko poezijo). Vprašanje zvrsti se ostreje zastavi v novi romantiki, ko Cankar sicer opusti liriko, a lirizira prozo in dramatiko. Bernik končuje: »Pri njem (t. j. Cankarju) ne moremo več govoriti o tradicionalnih kategorijah lirika, epika in dramatika, temveč si moramo pomagati, če hočemo literarno znanstveno označiti temeljni odnos pisatelja do resničnosti, s pojmi lirska, epska, dramatična.« (str. 30)

Druga razprava se imenuje *Pripovedna struktura v Prešernovem Krstu pri Savici*. Bernik sam meni na str. 41: »Pričujoča raziskava notranje zgradbe pesnitve se od dosedanjih razlikuje v tem, da izhaja iz obeh temeljnih kategorij epske umetnosti, iz časa in prostora, ob upoštevanju pripovedovalca in njegovega položaja v pripovedi.« Avtorjevi trditvi ne bi mogli oporekati, tudi morfološka shema Krsta je zanimiva ob primerjavi s prejšnjima (Zigon, Paternu). Vendar pa me že nekaj časa navdaja misel, da je 53. stanca Krsta izrazil epilog in da je potemtaka osnovna zgradba Krsta takale: prolog (uvodni sonet), uvod (26 tercijn), Krst (52 stanc), epilog (53. stanca), s tem pa se v zgradbi zanimivo izpostavlja »nesrečna« številka 13 ($26 = 2 \times 13$, $52 = 4 \times 13$).

V bežnejši skici *Beseda o Prešernu in Jenku* spregovori Bernik o vzporednicah med obema našima vodilnima lirikoma do moderne in podčrtuje, da je bil Jenko »kljub močnim realističnim težnjam v vsebini in obliki svojih pesmi

predhodnik findesièelovske poezije, začetnik tako imenovane čiste lirike, ki so jo pesniki naše moderne razvili do nove umetniške dovršenosti.« (str. 47).

Kompleks Jenko prekinja krajša obravnava Janežičev pogled na povest in novelo. Bernik ugotavlja, da kljub nekaterim skupnim pogledom Levstika in Janežiča (usmeritev k prozi) obstaja med obema književnima usmerjevalcema tudi več razlik. Janežič je namreč predlagal, naj pisatelj upošteva »poetiške popise domačih krajev in drugih znamenitosti«, ter zagovarjal krščansko, etično vzgojno vlogo literature, skratka smer, ki je bistveno prišla do izraza in razmaha v knjigah Družbe svetega Mohorja.

Naslednje štiri razprave se ponovno ukvarjajo z Jenkom (Levstikova redakcija Jenkovih »Pesmi«, Romantika in realizem pri Simonu Jenku, Simon Jenko in Heinrich Heine, Simon Jenko in naš čas). Temeljita analiza nam najprej predoči, kakšne posege je opravil Levstik, ko je »korigiral« Jenkove pesmi. Ni težko opaziti, da je večina Levstikovih »poprakov« pravzaprav »pokvarkov«, to je ponesrečenih in zgrešenih posegov v tuj pesniški tekst. Zastavlja se vprašanje, ki ga zadržani Bernik ne odpira, ali ni Levstika trla prikrita zavist ob delih boljšega pesniškega tekmeča in ali ni »popravljanje« samodokazovanje lastne superiornosti?

Znano Jenkovo prehajanje od romantike k realizmu ilustrira Bernik z evropskim literarnim dogajanjem pred 1848 (Heinejev obrat k prozi, programsko uveljavljanje proze pri Belinskem) in s slovenskim po 1848 (Levstikovo Popotovanje, 1858). Jenkov ustvarjalni čas preveva torej usmerjevana nenaklonjenost do lirike. Jenkova literarna praksa (lirika in proza) je po Berniku pokazala naslednje sintetizirajoče rezultate: »Lirika kaže težnjo po objektivizaciji osebnega doživljanja in sprejemanja sveta, pripovedništvo pa se nasprotno odpira pisateljevemu subjektivnemu človeškemu izkustvu.« (str. 108)

Primerjave med Heinejem in Jenkom so že tradicionalne. Bernik nakazuje nekatere podrobnosti in razlike (tudi ob konkretnih tekstih) med obema avtorjema. V deromantizaciji, ki jo odkriva v Heinejevih delih in tudi pri Jenku, vidi Bernik sorodnost duš obeh avtorjev, sicer pa gre po njegovem »za srečanje dveh literarnih ustvarjalcev z različnim družbenozgodovinskim kontekstom in predvsem z različno slogovno naravnostjo.« (str. 121)

Ko sooča Simona Jenka in naš čas, vidi Bernik možnost za sprejem Jenka danes v sprostitvi historičnih okvirov in v neposredni komunikaciji z njegovim delom.

Naslednji sklop razprav se ukvarja s Franom Levcem (Pesniški poskusi Frana Levca, Levec — literarni kritik, vzgojitelj in organizator, Levec — slovstveni zgodovinar, Franc Levec in Ivan Cankar). K temu je treba dodati, da se je Bernik že temeljito ukvarjal z Levcem, ko je izdal njegove Eseje, študije in potopise (SM, 1959) in njegova Pisma (SAZU, 1967—1973).

Pesniški poskusi Frana Levca so ostali ob njegovi siceršnji literarnokritični, literarnozgodovinski in literarnousmerjevalski dejavnosti v zasluženem ozadju. Levec je bil na pesniškem področju le epigon domače tradicije. Kritičnost, ki jo je čutil do drugih, pa je zmoget tudi do samega sebe. Tako je 1875 s pesnikovanjem prenehal.

Mnogo pomembnejši je Levec kot literarni kritik, vzgojitelj in organizator. Levec je bil sprva pod močnim Stritarjevim vplivom, pozneje je postal najozji kritični spremljevalec J. Jurčiča in J. Kersnika ter usmerjevalec A. Aškerca.

Kot prvi urednik LZ in odbornik SM je bil pomemben podpornik slovenskih literatov tedanjega časa. Bernik nakazuje, da je Levec podpiral mlajše avtorje, četudi ni resnično umeval njihove umetnosti (npr. Cankarja).

Levca — slovstvenega zgodovinarja nam predstavi Bernik izčrpno in temeljito, opozarjajoč nanj kot na predhodnika I. Prijatelja, F. Kidriča in drugih predstavnikov naše literarne zgodovine v začetku 20. stoletja. Žal Levec ni napisal sklenjene slovenske literarne zgodovine, za katero je bil med sodobniki najbolj poklican. Tako ga kot slovstvenega zgodovinarja najbolje predstavljajo biografije naših avtorjev.

Zanimiv je odnos med Levcem in Cankarjem, sprva odnos med profesorjem in dijakom, nato pa med uglednim založniškim sodelavcem (SM) in poklicnim pisateljem. Levec je podprl Cankarjeve tiske v LZ, priporočil založniku izdajo Cankarjeve Erotike in povabil pisatelja k sodelovanju pri SM. Do leta 1907, ko je bil Levec v odboru SM, je izšla pri tej založbi vrsta Cankarjevih del, po tem letu le eno (Novo življenje, 1908). Bernik pravi: »Po Levčevem izstopu leta 1907 se je tudi položaj Cankarja v naši osrednji kulturni ustanovi spremenil na slabše. Cankar je zdaj postal persona ingrata, kar samo potrjuje že zapisano ugotovitev o pomenu Levčeve navzočnosti za Cankarja v odboru Slovenske matice.« (str. 224)

Prehod od Levca k Cankarju izpolnjuje razprava Erotika v nekaterih Tavčarjevih proznih delih. Bernik primerjalno razlaga sliko Margareta, novelo Holekova Nežika in povest Cvetje v jeseni. Osrednjo vrednost Tavčarjevega prikazovanja erotike »vidi v celovitem obravnavanju dinamičnega odnosa med moškim in žensko.« (str. 252)

Cankar je glavna tema nadaljnjih sedmih razprav (Cankarjevi prvi nastopi v javnosti in literarna kritika, Problem Cankarjeve lirike, Inovativnost Cankarjeve vinjetne proze, Cankarjeva avtobiografska proza, Uvod v problematiko Cankarjevega romana, Roman Ivana Cankarja v luči impresionistične in simbolistične poetike, Odlomek iz cankariane).

Bernik ugotavlja (str. 266), »da je Cankarjeva literatura živela zunaj tistega modela sveta, ki sta ga zagovarjali katoliška in liberalna kritika.« Nesporazum s kritiko vidi Bernik v tem, da se je pisatelj, ki je prinašal v slovensko literaturo novo umetnostno resničnost, kritika »bližala z izkušnjami, posplošenimi iz tradicionalnega leposlovja.« (str. 267)

Problem Cankarjeve lirike obstaja pravzaprav najbolj v tem, zakaj je Cankar prenehal pisati pesmi: ali zaradi spoznanja, da je Župančič boljši od njega, sam pa bolj nadarjen za novelistiko in dramatiko, ali iz kakih drugih razlogov. Bernik domneva, da Cankarja ni »mogla zadovoljiti poezija čustev in navdiha, ki je že po naravi izključevala iz območja svojega izraznega medija spoznavnost človeka in njegovo racionalno zavest.« (str. 307) Ponovljena pa je bila ugotovitev, da je ob tem, ko je Cankar prenehal pisati liriko, »liričnost ostala močno prisotna v njegovi prozi in dramatiki.« (str. 308) Polemizirati bi kazalo z Bernikovo oznako Cankarja kot »najpomembnejšega slovenskega pripovednika.« (str. 271) Cankarjeve kvalitete so najbrž v stilu, ne pa v pripovedništvu, fabuliranju, kar je prepričljivejša domena npr. Jurčiča, Tavčarja, Bevka, Ingoliča itd.

Inovativnost Cankarjeve vinjetne proze za slovensko literaturo je nedvomna, saj je Cankar iznajdljivo in samosvoje prenašal v slovensko književnost

težnje in občutja evropske literature ob koncu stoletja (vplivi dekadence, impresionizma, simbolizma). Vinjete razlaga Bernik »kot polemičen izziv tradicionalni literaturi in tradicionalnemu mišljenju slovenskega človeka.« (str. 351) Pri vinjetni črtici Glad bi opozoril na morebitno zanimivo soočenje s Hamsunovim romanom Glad (1890). Pri Pirjevcu, Ivan Cankar in evropska literatura, nisem odkril kakih tovrstnih odnosnic.

Za Cankarjevo avtobiografsko prozo meni Bernik, da je pomembna tudi zaradi vnašanja najraznovrstnejših idejnih vidikov vanjo: eksistencialnih, nacionalnih, socialno-političnih.

Pot Cankarja od Vinjet k romanu ilustrira Bernik s podatki o širjenju tekstov avtorjeve povinjetne proze. Vendar je prav roman Ivana Cankarja v luči impresionistične in simbolistične poetike problematična stvar: naziv se resda lahko uporablja povsem svobodno in subjektivno, saj ne moremo prepovedati nekim avtorjem in kritikom imenovanja kakega teksta za roman. Impresionistična poetika, celoten vidik impresionizma omogoča v literaturi le kratke lirске ali lirsko-epske oblike, ne pa romana kot zahtevnejše in širše pripovedne zvrsti. Nekaj več možnosti je za simbolistični roman, a le za roman s sestavinami simbolizma, ne pa za izključno simbolistični roman (le-takega pri Cankarju ne poznamo; sploh pa bi pri Cankarju laže govorili o novelah in povestih — ne »ljudskih« — kot pa o romanu). Bernik poudarja, da seveda Cankarjev simbolizem ne ustreza evropskemu (usmerjenemu iracionalno, celo mistično), pač pa da kaže »težnjo po racionalizaciji simbolne govornice, približevanje alegoričnemu, ponazoritvenemu besednemu izrazu.« (str. 419) In dalje: »Od individualnega sveta literarnih junakov do socialne in družbenopolitične resničnosti sega vsebinska klaviatura Cankarjeve simbolike, ki se nikoli ne zapira v estetsko samozadostnost.« (str. 420)

Odlomek iz Cankarjeve registrirane in tolmači najdbo doslej neznanega Cankarjevega teksta Realka (ki pa je že izšel leta 1914 v SN pod drugam vodečo šifro F. G. — npr. Fran Govekar — in bil izpostavljen udarcem tedanje zaostrene cenzure).

Od Cankarja preide Bernik k Župančiču v razpravi Mladi Župančič med tradicijo in moderno. Ob analizi gradiva ugotavlja, da je pri Župančičevih zgodnjih pesmih občutno tako radikalno nasprotje s slovenskim pesniškim izročilom kot tudi obnavljanje modelov romantične in poznoromantične poezije.

Nadalje raziskuje Problem odtujenosti v Murnovi poeziji in odkriva Murnovo odtujenost kot kompleksen pojav, utemeljen v individualnih danostih in družbenih okoliščinah. Pri pesnikovi odtujenosti poudarja ambivalentne značilnosti, ob destruktivnih tudi konstruktivne, kamor šteje »pesnikovo ustvarjalno sprejemanje samote, njegovo razvijanje lastne individualnosti v njej.« (str. 465)

Ko prikazuje Antitradicionalne posebnosti Gradnikovega soneta, navaja Bernik številne formalne spremembe, še posebej pa tudi epizacijo soneta, vnašanje epske snovi v sonet (npr. Tolminski punt). Tako se kaže sicer tradicionalno usmerjeni Gradnik prav v sonetu najbolj antitradicionalen.

O vrednotenju sodobne lirike (Uvod v razmišljanje) je krajši zapis, ki skuša z razumevanjem pospremiti poezijo mladih (od Šalamuna dalje).

Razprava V dilemah preteklosti in današnjosti obravnava Rebulov roman V Sibilinem vetru, in sicer ob soočanju tega romana s predhodnim Rebulovim

romanom Senčni ples. Bernik odkriva pod Rebulovim romanom, katerega dejanje poteka v 2. stoletju n. š., pripoved o »večnem človeku«, s čimer se lahko nedvomno strinjamo, obenem pa lahko dodamo, da prav to (motiv večnega človeka) ob očitni estetski tehtnosti bliža roman evropski ravni (prim. romane Mike Waltarija, npr. Egipčan Sinuhe idr.).

Tudi naslednja razprava se ukvarja z novejšo slovensko prozo (Pripovedovalec in negativni junak v slovenski prozi z vojno tematiko). V naslovu omenjeno razmerje analizira Bernik skozi 2 teksta: Kosmačevo novelo Balada o trobenti in oblaku in Kavčičev roman Ne vračaj se sam ter nakazuje dva položaja negativnega junaka glede na »vrednotenjsko načelo pripovedovanja« (str. 516)

Zaključni spis v 1. delu knjige se ne ukvarja z literaturo, marveč s kritiko (Od vrednotenja k samorefleksiji). Bernik se lahko zamisli nad usmeritvijo kritike k samorefleksiji, kajti komu in čemu je potemtakem kritika potrebna. Če ne zanima kritike v bistvu niti literatura niti bralec kritike, ampak lastni jaz, potem je zares maksimalno »zožila odmevni prostor« (str. 524). Ali je bralec kritike res ostal samo strokovni bralec? Bernik se upravičeno sprašuje, ali se z usmeritvijo »k samorefleksiji preveč ne rahlja nepogrešljivo, čeprav ambivalentno sožitje z umetnostjo, ki edina lahko daje smisel kritičnemu delu in od katere je kritika tudi eksistenčno odvisna?« Sam absolutno dvomim v narcistično kritiko, ogledujočo se v potokih lastnih (najčešče čimbolj učenjaških) besed. Stvar kritike je služba literaturi (to je konkretnim literarnim delom) in pa posredovanje mnenja enega časovno prvih bralcev (tj. kritika) občinstvu. Skratka, gre za komunikacijo, ki pa je včasih ne premorejo niti kritična poročila v dnevnem časopisju (npr. Dnevnik).

V drugem krajšem delu Teoretski pogledi srečamo še 3 razprave (Ritem in besedni pomen v verzu, O interpretaciji besedne umetnosti, Za literarno usmeritev besedne umetnosti). Ritem verza se kaže Berniku v treh različnih položajih (zavrti ritem — podrejen metrumu, razviti ali stihotvorni ritem — funkcionalno enakovreden element pesniškega jezika, osamosvojeni dezintegrirani ritem — prevlada nad drugimi, tudi pomenskimi sestavinami pesniškega jezika).

Ko spregovori o interpretaciji besedne umetnosti, Bernik najprej registrira nastop in razvoj interpretacije v novejši literarni znanosti, zatem pa se podrobneje zadrži pri danskem literarnem znanstveniku Eriku Lundingu, a kritično prikaže in z dvomom pospremi učinkovitost Lundingove metode. Bernik meni, da je potrebno interpretacijo »postaviti na širše temelje in ji dati zgodovinsko perspektivo. Ob razčlenitvi ene lirске pesmi moramo imeti pred očmi ne samo celo obdobje pesniškega ustvarjanja pri avtorju, temveč tudi razsežno fresko časa in prostora.« (str. 573)

Z mislijo iz zaključnega spisa (Za literarno usmeritev literarne znanosti) pa smo našo oceno že začeli.

Bernikova knjiga nam — posrečeno komponirana — nudi razsežen razgled po slovenski literaturi od srede 19. do srede 20. stoletja. Mestoma se bere kot esejistično zasnovana literarna zgodovina, seveda z vsemi potrebnimi znanstveno dokumentiranimi dejstvi. Namesto problemi bi lahko rekli v knjigi tudi stvari, zadeve, vprašanja slovenske književnosti. K tem stvarim, zadevam, vprašanjem se stalno vračamo, jih obnavljamo, dopolnjujemo ali ogledujemo z novih zornih kotov. Enega izrazitih in temeljitih pogledov na slovensko literaturo kot pod-

ročje zanimanja in kot stroko prinaša tudi pričujoča Bernikova knjiga. Preveva jo zbrana pozornost pri raziskovanju gradiva, odlikuje pa še odzivna odprtost za nove položaje literature kot tudi literarne zgodovine.

Za zaključek še opomnimo, da je v lično opremljeni knjigi (opremila jo je Miša Bernik) korektorsko oko le spregledalo to in ono in da so tiskarski škratje nekajkrat nagajivo poskakovali. Npr. str. 221: K prvim dvem knjigam — prav: prvima dvema knjigama, str. 226: z ničemer — prav: z ničimer, str. 258: Večji del kritičnih pripomb Cankar ni upošteval — prav: večjega dela..., str. 329: Mrvin čebelnjak — prav: Mrvov..., str. 357: Njega in siromake s klanca torej ni obsodila na smrt usoda — prav: njega in siromakov..., str. 368: prvih dvajset let — očitno: prvih dvanajst, str. 460: niso prijazni kot nekaj — očitno: kot nekaj, str. 471: pri veličini tovrstnih pesmi — očitno: pri večini..., str. 479: usmerjeno v naravnih vrh — očitno: v naravni..., str. 486: vojaši upravi — prav: vojaški..., str. 497: potem so stališča med stoo ter mladim krščanstvom očitna — najbrž: stičišča?!..., str. 500: zavzetost Kvadrov — najbrž: Kvadov. Našli bi še to in ono (str. 51: Deskribcija — prav Deskripcija, str. 44: indentiteta — prav identiteta, str. 522: mišljenja je predvsem estetska novost — prav: mišljena..., str. 558: biocentrični sili — očitno: stil, str. 560: z C. V. Holstom — prav: s C. V. Holstom), a bodi dovolj. K sreči te napake knjige bistveno le ne prizadenejo.

Andrijan Lah

Slovanska knjižnica v Ljubljani

HENRY R. COOPER, PREŠEREN'S EROTIC POETRY

Henry R. Cooper, profesor na slavističnem oddelku univerze Indiana v Bloomingtonu, ki se že nekaj let opazno posveča prešernoslovju in je tik pred izidom njegova knjižna monografija o Prešernu, je v ameriški slovenistični reviji oz. zborniku *Papers in Slovene Studies 1978*, ki ga tudi ureja (izdala Society for Slovene Studies, New York 1981), objavil študijo *Prešeren's Erotic Poetry*. Gre za študijo, ki ob razmeroma dobrem poznavanju dosedanjih literarnozgodovinskih razlag ljubezenske tematike v Prešernovem pesništvu in pa ljubezni v pesnikovem življenju poskuša dati celovit in v izhodišču nov pogled na stvari.

V metodi opazovanja in sklepanja daje Cooper prednost biografskemu gradivu, to se pravi pesnikovi osebni ljubezenski izkušnji in iz nje izhajajočim doživljajskim refleksom, ki naj bi določali vsebino njegove ljubezenske poezije. Do tu svoje poglede navezuje na starejšo, biografizirajočo tradicijo slovenske literarne zgodovine in njenih znanih življenjepisnih razlag Prešernove poezije. Toda od te tradicije se tudi odločno odrine, in sicer tako, da iz njenega obsežnega življenjepisnega gradiva odbere samo tisto, kar se mu zdi bistveno in mu omogoča odpreti njegovo drugačno, osebno videnje stvari, pri čemer pa v mnogočem odloča tudi že njegovo branje poezije same. Ta metoda, ki danes seveda več ne preseneča, je neke vrste hermenevtična operacija biografskega pozitivizma. O njeni uspešnosti načelno ni mogoče reči kaj drugega, kot da je od primera do primera različna, odvisno vsakokrat od razmerja med njenim smislom za odkrivanje opazovane resničnosti in njenimi postopki zapiranja oz. redukcije te resničnosti.

Cooper si je za izhodiščni in temeljno določujoči biografski podatek izbral Prešernov v poznejših letih, menda na smrtni postelji pripovedovani spomin na neko ne čisto razvidno doživetje še iz ribniških otroških let (1808 do 1810) in pa Kidričev komentar k temu, da je šlo verjetno za kakšno neprijetno alkoholično ali, manj verjetno, spolno izkušnjo. Cooper se ob slednjem ustavi z vso pozornostjo in postavlja domnevo, da je bila Prešernova ribniška izkušnja zelo verjetno homoseksualne narave in da je ob njej moral doživeti »emocionalno travmo« z globokimi posledicami za vse življenje. Od tega mladostnega duševnega pretresa nato s pomočjo približno freudističnega mišljenja prihaja do daljnosežnih sklepov, in sicer najprej v območju Prešernove biografske ljubezni.

Glavna črta razlag je pripeta na tezo o pesnikovem »močnem, toda frustriranim erotičnem nagonu«, ki da so ga spremljali nenehna nevroza, napetost in strah, in da je bil to »strah pred homoseksualnim čutenjem« med očitno heteroseksualnim izražanjem ljubezni. Vrsta znanih in značilnih pojavov Prešernovega ljubezenskega življenja je nato postavljena v simptomatiko frustriranosti: nagnjenje do zelo mladih žensk ali do izrazito nedostopne ženske, odlaganje spolnih odnosov ali strah pred njimi, prenašanje erotične nezadovoljenosti v snov poezije, razmeroma pozno spolno življenje in še kaj. Ljubezen z Ano Jelovškovo se v tem zornem kotu pokaže kot izjemni pojav Prešernovega ljubezenskega življenja, neke vrste »singularni fenomen« njegove biografije, ki da samo potrjuje zakonitost nasprotnega, se pravi globoko zavrtost erotičnega doživljanja. Sklep, ki iz vsega sledi, je tale: Prešernova življenjska nesrečnost, ki je po Cooperjevem mnenju temeljila predvsem na ljubezenski nesreči, ni bila samo v tem, da se je zaljubljal v ženske, ki ga niso ljubile, temveč v njegovi lastni »indispoziciji« do prave, sproščene in polne ljubezni, točneje, v njegovi erotični frustriranosti, ki je imela korenine v otroški homoseksualni izkušnji in notranji poškodbi, kakršna je iz nje sledila.

Formalna logika izpeljave je ravna. Toda manjkajo argumenti. Sporočilo o neprijetnem ribniškem spominu je zelo nejasno in netematizirano, tako da ga lahko ovsebinimo s takimi ali drugačnimi domnevami. Iz celega pesnikovega življenja nimamo niti enega samega dokaza za močnejše v homoseksualno smer erotičnega čutenja ali mišljenja. Cooper sam na nekem mestu trdi, da je bil Prešernov erotični interes »without exception heterosexual«. Torej lahko vse drugo ali drugačno namestimo samo v neprijemljive in nerazvidne globlje notranje prostore pesnikove duševnosti. Cooper se tega tudi zaveda, zato svojo tezo nekajkrat zelo previdno omejuje, jo opremlja z oznakami hipoteze ali celo postavlja v kategorijo »the available information and speculation about Prešeren's erotic life«. Vendar tezo o homoseksualni (globinski) motnji njegove ljubezni izpelje do kraja. Čudi se celo, da noben raziskovalec doslej ni nakazal v to smer. In si odgovarja, da se to najbrž ni zgodilo zaradi »spoštovanja do nacionalnega poeta«. Moram mu povedati, da ni tako. Prva bi Prešernovo deviantnost v to smer gotovo odkrila že avstrijska policija v svojih zelo pedantnih poročilih o njem. Takoj za njo pa slovenska literarna zgodovina, ki v svoji biografski radovednosti ni gojila niti obzirov niti meja. Vsi Prešernovi »grehi«, kolikor jih je bilo mogoče dokazati, so pri nas že dolgo postavljeni javnosti na ogled. O Cankarjevi enurezi imamo knjige. O Levstikovi »shizoidnosti« razprave. In tudi Prešernova ljubezen se polagoma seseda v sociološki model

zgodnjega purgarskega mita o bogati ženitvi, tako da pesnik ni brez razloga umaknil iz Poezij svoj odlični sonet Vi, ki vam je ljubezni tiranija.

V drugem, obsežnejšem delu Cooperjeve študije se srečamo s prenosom biografske teze v območje Prešernove poezije, točneje, k odbiranju in sistemiziranju frustracijskih pojavov znotraj ljubezenskega pesništva. Na prvo mesto sodi ugotovitev, ki je točna: da erotična problematika (tu je mišljena izrazito čutna, spolna erotika) zavzema nasproti ljubezenski (tu je mišljena čustvena in v duhovno smer obrnjena ljubezen) razmeroma majhen del pesmi, morda ne več kot 5 do 10 odstotkov. To zadržanost pri izbiranju erotične tematike, ki je (že po Autyjevih opažanjih) v nemških pesmih še strožja, seveda Cooper veže na svoje misli iz prvega dela razprave, se pravi na tezo o frustriranosti. Koristen korak iz te psihološke motivacije pa je napravil in se prebil k širšemu razgledovanju, ko je opazil, da »stopnjo erotičnosti« določa tudi literarna zvrst, ki jo ima Prešeren pod peresom, ko upesnjuje ljubezensko tematiko. Tako na primer ugotavlja, da je v sonetih in gazelah najmanj erotičen in da je erotika v njih skoraj sterilna, tako da te pesmi imenuje »love genres, but completely an-erotic«. In da so bolj levo stoječi žanri, kamor uvršča lirske pesmi, balade, romance, različne poezije in deloma celo Krst pri Savici (?), kraji Prešernovih erotičnih verzov. Ne vem, zakaj ni vmes Nove pisarije. Sicer pa je poudaril, da je svoj izrazitejši erotizem pridržal za bolj lahkomiselni del pesništva (He reserves his eroticism for his more frivolous, less poetically complex works). Opažanja so zanimiva, pomenijo delni izstop iz psihologistične spekulacije ali vsaj iz njenega najožjega determinizma in uvajanje drugega motivacijskega sistema, namreč pesnikovega literarnega oziroma poetološkega nazora, ki je pri Prešernu dovolj znan in zanesljiv in ga tu ne kaže ponavljati. Jasno je, da sonetna in gazelna oblika — kolikor ju ne bi prenesel v satiro — pri Prešernu ne bi mogli biti nositeljici seksualne tematike, ne glede na psihološko ali biografsko zaledje stvari. Sistem žanrskih pravil je pri njem še trden, izhaja od zunaj in ga ni mogoče interpretirati zgolj psihologistično. In če imamo pred očmi vse vrste ali zvrsti njegovega verznega izražanja (od sonetnega venca pa tja do prirejanja ljudskih ljubezenskih pesmi ali pisanja izvornih veselih kvant), bi kljub prevešanju erotične tematike k ljubezenski in privzdignjeni — razlogi zanje pa najbrž niso tako zelo enostavni — težko rekli, da katerikoli pol ljubezenskega ali erotičnega doživljanja v resnici manjka. Obstaja tako rekoč vse: od romantično mitične mimo radožive do skoraj nihilistične ljubezni; od ženskebožanstva mimo vitalne lahkoživke do ženske-stvari, od opevane odrešiteljice do izrazito krute ženske-morilke (izbiranje motivov iz ljudskega pesništva); pa tudi jezik ljubezenskih izpovedi ali pripovedi pozna široke razpone, saj sega vse od elegantne elokvence, šolane ob visokem artizmu evropske poezije, mimo preproste, a vendar izbrane ljudske besede pa tja do sočne krčemske kvante v verzih, ki segajo globoko pod knjižni jezikovni standard. Kje je tu frustracija? Seveda pa je Prešeren vedel, kaj je takrat pomenila gazela ali sonetni venec in kaj balada z meje ljudskega pesništva in kaj zabeljen erotični izrek ali viša, s kakršno si pri nefrustriranem ženstvu niti ni nakopal pretirane zamere.

Cooper se naposled pazljivo loti erotike tam, kjer se mu zdi najbolj gosta, se pravi, v baladah, pri čemer natančneje interpretira *Povodnega moža* in *Ribiča*. Izbira ni slaba in odkriva se mu vrsta dovolj izrazitih pojavov:

ljubezen kot notranja napetost, kot spopad, nasilje, strah in smrt, skratka kot »excess and murderousness«. Ugotavlja, da tu sploh ni nobenega blagega ali nežnega erotizma, nobene skupne erotične radosti, ničesar srečno sproščujočega. Seveda vsega tega biti ne more, če je imel Prešeren pod peresom balado kot pesniško vrsto, ki je v mnogočem že vnaprej določala disonantni ustroj prikazanega sveta in mračen potek usod v njem. Tu je žal zatajila prej že srečno uvedena žanrska motiviranost pojavov in Cooper se je scela povrnil k viru erotične frustriranosti kot poglavitnemu povzročitelju vsega. Toda, kako bi potem razlagali nesrečni in mračni svet oziroma »excess and murderousness« v Bürgerjevih, Goethejevih ali Byronovih baladah? Tudi s frustriranostjo?

Seveda s tem ne mislim trditi, da poetika toposa ali poetika žanra ali poetika časa že odločajo o vsem bistvenem in da je pesnik njihov jetnik. Ustroj pesnikove osebnosti oblikuje tudi tisto, kar sprejme kot dano, po svoje. Motiv neuresničenega ljubezenskega pričakovanja je osrednji motiv, ki je šel skozi vse žanre ali slogovne variante Prešernovega pesnjenja in ni mogoče dvomiti, da nosi v sebi globinski odtis Prešernove osebnosti in usode. Toda ta motiv ne živi sam po sebi in izolirano. Nenehoma (in velikokrat tudi eksplicitno) je povezan, celo utemeljevan z drugo, sosednjo tematiko, predvsem eksistencialno in socialno ali narodno. Zato njegove erotike pri skrbnem razlaganju ni mogoče osamiti in zamejiti v psihofizični determinizem ožje vrste. Sele ob širši žvljenjski podlagi bi se pokazale prave razsežnosti pa tudi celovitejši razlogi za njegov ljubezenski konflikt ali, če že hočemo, za »frustracijo« njegove erotike. Če bi Cooper pri opazovanju Prešernove erotike vsaj toliko kot žanrsko upošteval tudi eksistencialno in sociološko motiviranost pojavov, bi najbrž prispel do bolj zanesljive in manj spekulativne razrešitve. Z upanjem jo pričakujemo v njegovi širši, monografski razpravi o Prešernu.

Boris Paternu

Filozofska fakulteta v Ljubljani

K ETIMOLOGIJI TOPONIMA OPČINE NAD TRSTOM

O nastanku slovenskega krajevnega imena *Opčine* (it. Villa Opicina) je bilo izrečenih že nekaj, žal le skromnih in po našem mnenju manj zadovoljivih domnev.

Bezljaj¹ misli na keltsko besedo *penn* 'glava, vrh' kot osnovo našega imena — ki je po njegovem mnenju in s katerim se strinjamo — le slučajen homonim k slovenskemu apelativu *občina*; do tega mnenja je prišel na podlagi dejstva, da se prebivalci tega kraja imenujejo *Openci*, pridevnik *openski*, npr. *Openski vrh*; tako Bezljaj izjavlja, da »izvedbe imena (niti) s stališča slovenskega razvoja ne znamo pojasniti«.

Ramovš² navezuje *Opkine* (sic!) »vas Opčine nad Trstom« na stesl. *obvšt* (= obči), vendar ga izrecno ne izvaja iz te besede.

¹ Fr. Bezljaj, *Eseji o slovenskem jeziku*, Ljubljana 1961, str. 85.

² Fr. Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika II (Konsonantizem)*, Ljubljana 1924, str. 267.

Skok³ navaja za današnje obliko *Opčine* dragocen latinski zapis *valles de Opchiens* iz tržaškega statuta iz leta 1350; za Skoka je naše ime — žal edinole tu zabeleženo v stari dobi — evidentno slovanskega izvora ter — po njegovem mnenju — nedvomno označuje *skupno* (= obče!) zemljišče (>gmajna<?) tega naselja; Skok se torej s tako pomensko razlago precej približuje Ramovski domnevi. Prepričljivo pa Skok sklepa, da samoglasnik *e* v zapisu *Opchiens* iz leta 1350 predstavlja romansko substitucijo oziroma refleks za slovanski *i*, kot isto srečamo npr. na Krku v it. *Dobregno* za hrv. *Dobrinj*.

Rigler^{2a} obravnava *Opčine* in *openski* v Južnonotranjskih govorih.

Na podlagi omenjenega latinskega zapisa *Opchiens* ter navedene Ramovševe oblike *Opkine* (4) bi morda bila dopustna še neka drugačna domneva (seveda tudi le hipoteza) o izvoru našega toponima. Upali bi si namreč za njegovo osnovo domnevati besedo *opoka* (min. lapor), h glagolu *opokati* >(nem. *Risse bekommen*), dobiti razpoke, razpokline<, podaljšano z množinsko pripono — *ine* (5).

Besedo *opoka* omenja Fr. Erjavec za Ročinj pri Kanalu v Soški dolini v svojem potopisu Iz potne torbe v Letopisu Maticе Slovenske 1875—80, 1882—83 ter je znana zlasti zahodnim slovenskim narečjem; navaja jo tudi Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar iz leta 1894, I 837: >opōka f, der Mergelschiefer, schieferiger Boden<, ko se hkrati tudi sklicuje na H. Megiserja, Dictionarium quattuor linguarum iz leta 1592 (>opoka<) ter na Cigaleta in Janežiča; beleži pa našo besedo tudi še izhajajoči véliki Slovar slovenskega knjižnega jezika, III 410: *opoka-e* ž >nar. zahodno, lapor< ter dodaja primer: >češnja, vsajena na opoki<. Na opoki namreč dobro uspeva sadno drevje ter vinska trta, kar velja tudi za področje Opčin, za katerega tudi geologi dopuščajo lapornata tla.

Prvotna oblika *Opokine* (< *opokine* 'opočna, lapornata tla, zemlja') našega imena bi bila po naši domnevi — deloma morda po atrakciji besede *óbšt* ozir. *óbči* (kot je mislil že Ramovš ter posredno tudi Skok, ko govori o >skupnem< zemljišču), a zelo verjetno se nam tudi zdi, da je v pogosto rabljeni zvezi na *Opokine*, predlog na pritegnil naglas na prvi zlog — prešla v *ópokine*, torej na *ópokine*⁶, čemur je sledila oslabitev in končno izpad samoglasnika *o* v neposredno sledečem (drugem) zlogu: *ópokine*?; kasneje je nastopila tudi palataliza-

³ P. Skok, *Toponomastički problemi*, v reviji *Istoriski časopis Istoriskog instituta SAN*, knj. II 309.

^{2a} 1963, str. 147, 148 oz. 169.

⁴ Dejansko se še danes npr. v Trstu, Dornbergu in drugod pogosto sliši pogovorna oblika >ópokine<, torej s *k* in ne *č*, ter s protetičnim *v*.

⁵ Pri Bazovici pri Trstu imamo (ledinsko?) ime *Na opoki*, glej *Zemljevid Tržaškega ozemlja*, Ljubljana—Trst, 1978.

Izvedenke z množinsko pripono *-ine*, ki ima kolektiven pomen, — prim. *pečine*, *k peč* >skala< — so pogostne prav na našem področju: *Brežine*, *Čeline*, *Kršine*, *Ledine*, *Soline*; edninsko priporo *-ina* pa imamo npr. v *Bodina* (v bližini Opčin), *Krtina*, *Kozina*, *Ležina*, glej navedeni *Zemljevid Tržaškega ozemlja*.

⁶ Za ta pojav ne manjka drugih primerov: *iti na óglede* (*k oglédi*), *na primer* (*k priměr*), *prišel je na véčer* (*k večér*); tudi *piši me v úho*, *sonce gre za góro* (toda: *za deveto goró*), itd.

⁷ Podobno redukcijo zloga imamo verjetno v toponimu *Cérknica* iz *Cerkvenica*, prim. hrv. *Crikvenica*.

cija soglasnika *k* pred *i* v afrikato *č*, pojav, ki je lasten govorom na Gorenjskem in Goriškem . . .⁸, čeprav se, kot že omenjeno, za naše ime še vzdržuje izgovor s *k*.

Kako pa bi si morda mogli razložiti nastanek *openski* in *Openci*?

Menimo, da pridevnik *openski* zelo verjetno predstavlja reducirano obliko iz *ópkinski* > *ópkanski* > *ópanski* (v pisavi *openski*), nastalo po asimilaciji *pk* > *p* ter po oslavitvi samoglasnika *i* v polglasnik v drugem zlogu po prvem, naglašnem; podobno skrajšane pridevniške oblike srečamo namreč tudi npr. v *opájski* < *opátijski* (k toponimu *Opátje selo*), *pográjski* < *polhográjski* (*Pól-hov gradec*), *smléški* < *smlédniški* (*Smlédnik*). Oblika *'Openci* (prebivalci Opčin) bi bila podobno nastala po redukciji iz *'Opkinci* > *'Opkanci* > *'Opanci* (v pisavi *Openci*), prim. podobno *Kobríci* < *Kobarídci* (prebivalci *Kobarida*), *Pográjci* (prebivalci *Polhovega gradca*), *Smléjci* < *Smlédnijci* (prebivalci *Smlédnika*) in verjetno tudi *Brici* < *Brdíjci* (prebivalci goriških *Brd*); mnogo rabljene besede — kar toponimi in izpeljanke iz njih nedvomno so — še posebno doživljajo bolj ali manj močne redukcije.

RÉSUMÉ

De l'origine du toponyme slovène O p ĉ i n e

En dépit des essais de quelques linguistes, l'explication de l'origine du toponyme slovène OPČINE (it. *Villa Opicina*, au nord de Trieste) reste problématique: Bezljaj pense au mot celtique *penn* 'tête, sommet', tandis que Ramovš et Skok supposent la base slave *obvsto* 'commun'.

L'auteur du présent article propose une origine slave, à savoir le mot slovène *opoka* 'marne' auquel on aurait ajouté le suffixe (au pluriel) *-ine*: *opokine* 'sol marneux' > *opkine*, *opčine*.

L'adjectif *openski*, ainsi que le substantif *Openci* (= habitants d'Opčine) représenteraient, de l'avis de l'auteur, des formes réduites — dues à l'usage très fréquent de ces mots — de l'adjectif *opokinski* > *op(ok)anski* > *openski* et du substantif *Opokinci* > *Op(ok)anci* > *Openci*.

Anton Grad

Filozofska fakulteta, Ljubljana

OB PETINSEDEMDESETLETNICI OTONA BERKOPCA

Akademik dr. Oton Berkopec je dočakal 6. decembra 75. leto svojega življenja. Ko je kot 22-leten študent odhajal iz Slovenije na enoletno slavistično štipendijo v Prago, verjetno ni slutil, da bo tam preživel dolgo obdobje, vsega 49 let. Ves ta čas je izpolnil z intenzivnim delom na področju slavističnega raziskovanja, usmerjenega predvsem na slovensko-češke in jugoslovansko-češke književne stike. Za Otona Berkopca je bilo v Pragi odločilno srečanje z napredno češko kulturo med obema vojnama, ki ga je — takrat mladega študenta — pomagala oblikovati. Polagoma je navezal kar najtesnejši stik z močno pes-

⁸ Glej Ramovš, o. c., str. 240.

niško generacijo, rojeno na prelomu stoletja. Postal je prijatelj tako velikih predstavnikov češke poezije, kot sta bila František Halas in Vilém Závada. Prijateljstvo z V. Závado je postalo prijateljstvo za celo življenje in vse do danes prinaša dragocene uspehe v medsebojnem sodelovanju. Bil je tudi prijatelj precej starejšega Josefa Hore. Berkopec se zna čudovito spominjati na svoje bivanje v Pragi. Vé mnogo zanimivih detajlov iz predvojnega in povojnega češkega kulturnega dogajanja, ki bi strokovno obdelani pomenili dragocen literarnozgodovinski prispevek.

Obudimo spomin vsaj na najpomembnejše življenjske podatke našega jubilaranta.* Doma je iz Vinice pri Crnomlju in po slavnem rojaku Otonu Zupančiču je dobil svoje ime. Rasel je v skromnih socialnih razmerah v družini z osmimi otroki. Rad se spominja zlasti svoje matere, ki je bila šolana babica in se je hkrati spoznala tudi v ljudskem zdravilstvu. To je bila energična žena, že po naravi nadarjena, in bila je vesela, ko ji je učitelj, ki je bil obenem tudi župnik, priporočil, da bi sina Otona, najboljšega učenca na šoli, dali študirat na gimnazijo. Dokončal jo je v Novem mestu, kjer je l. 1927 maturiral. Že tu je začel pisati prve verze in postal član ilegalne komunistične skupine. Nenehno je hrepenel po kulturnem življenju glavnega slovenskega mesta, ki ga je hotel spoznati, in tako je prišel v šestem razredu za en semester v Ljubljano, toda bolezen na pljučih, ki so jo povzročile težke socialne razmere, ga je kmalu vrnila nazaj v Novo mesto. Po maturi je odšel spet v Ljubljano, postal študent filozofske fakultete in učenec profesorjev — Franceta Kidriča, Ivana Prijatelja, Rajka Nahtigala in Frana Ramovša. V študijskem letu 1928—29 je kot najboljši slušatelj prvega letnika slavistike dobil štipendijo za študij v Pragi. V indeks je vpisoval predavanja Jiříja Horáka, Jana Jakubca, Václava Tilleja, Miloša Weingarta in kmalu izredno dobro obvladal češčino. V Pragi je v tem času deloval tudi profesor Matija Murko. Na njegovo pobudo je Berkopec že leta 1929 postal bibliotekar praške Slovenske knjižnice, kjer je delal vse do povojnih let. Tu je vodil oddelek jugoslovanskih literatur in osnoval zanimanja vredne izbore iz slovenske, srbske in hrvaške književnosti. Berkopčevo delo je daleč preraslo okvir njegovih službenih obveznosti. Njegov talent, aktivnost in značajske lastnosti so pritegovali vrste zanimivih prijateljev in sodelavcev. Po njegovi zaslugi se je posrečilo kupiti Slovanski knjižnici privatne knjižnice Janka Šlebingerja, Milana Rešetarja in Branka Vodnika.

V Pragi je poleg filozofskega študija dokončal tudi visoko šolo za knjižničarstvo, v letu 1933 je dosegel doktorat filozofskih znanosti. V disertaciji je obravnaval problematiko srbske in hrvaške ljudske pesmi v Puškinovi poeziji. Od leta 1935 pa vse do l. 1939, ko so nacisti zaprli češke visoke šole, je deloval na filozofski fakulteti Karlove univerze kot lektor slovenskega jezika. Po vojni je nadaljeval z lektorskim delom do leta 1951. V letih 1946 in 1947 je delal kot kulturni ataše na jugoslovanskem veleposlaništvu v Pragi, septembra 1947 pa se je začelo njegovo več kot desetletje dolgo poklicno delo v Narodni in univerzitetni knjižnici, kjer je spet širil izmenjavo publikacij s tujimi bibliotekami in še posebej stike z jugoslovanskimi knjižnicami. Leta 1958 je kot predstojnik biblio-

* Podrobnejše informacije o Berkopčevem življenju in delu navaja uvodna študija *Jaroslava Pánka* v bibliografiji »*Dr. Oton Berkopec, življenje in delo*«, Novo mesto 1976.

grafskega oddelka slavik v češkem tisku prešel v takratni Slovanski inštitut pri Čehoslovaški akademiji znanosti. Inštitut je bil potem priključen k Inštitutu za jezike in književnosti ČSAV, kjer je Berkopec delal vse do leta 1971, ko je odšel v pokoj. Toda svoje strokovno in prevajalsko delo nadaljeval.

V življenju O. Berkopca je imela veliko in lepo vlogo njegova žena Angelca, ki jo je spoznal na Slovenskem. Vsi, ki so jo poznali, se je spominjajo kot zanimive osebnosti, obdarjene tudi s humorjem in dobrim razpoloženjem pa tudi kot žene, ki je bila svojemu možu vse življenje resnična opora. To še zlasti velja za težko obdobje okupacije, ko je bil O. Berkopec v neprestani nevarnosti pred nacisti. Angelca je bila vse do svoje smrti l. 1975 tudi prva bralka vseh njegovih del in jih je skrbno prepisovala na stroju. Bila je izvrstna gostiteljica in znala iz doma Berkopčevih ustvariti družabno okolje, v katerem so se zmeraj dobro počutili prijatelji iz Jugoslavije in iz Prage.

Če želimo vsaj na kratko pregledati Berkopčevo delo, je treba poudariti, da ni deloval samo kot pomemben znanstvenik — slavist, bibliograf, reden komentator o kulturnem češko-slovenskem dogajanju in kot pomemben prevajalec v obeh smereh, temveč je tudi sam pisal poezijo, ki obsega okoli 70 v časopisju objavljenih pesmi. Nekatere od njih so prevedli v češčino pomembni prevajalci, kot sta npr. V. Závada in O. Babler. Berkopčevi članki in recenzije iz slavistične stroke so izhajale od l. 1931 in obsegle po Pánkovi bibliografiji do l. 1975 vsega skupaj 504 prispevkov v čeških in slovenskih časopisih. Čeprav je glavno pozornost usmerjal na češko-slovenski kontekst, je zajemal tudi iz širšega slavističnega sveta, še posebej odprtega k jugoslovanskim literaturam ter k ruski in sovjetski književnosti. Prispevke je pošiljal pretežno v revijo *Slovanský přehled*, na Slovenskem pa so izhajali njegovi članki v *Jutru* in *Ljubljanskem zvonu*. Leta 1938, v letu Münchenskih dogodkov, je priredil »čehoslovaško« dvojno številko *Ljubljanskega zvana*, takrat je tudi skupaj z B. Borkom in B. Kreftom organiziral potovanje pesnika J. Hore in pisatelja K. Novega v Ljubljano in Maribor.

V Pragi je odkril neznane Prešernove rokopise, neznano pismo Matije Čopa itd. Velikega pomena je tudi Berkopčevo bibliografsko delo (npr. *Česká a slovenská literatura, divadlo, jazykozpyt a národopis v Jugoslávii, Bibliografie od r. 1800 do 1935. Knihy a časopisy. Praha 1940; France Prešeren v češki literaturi, Ljubljana 1964; Littératures yougoslaves en Tchécoslovaque 1945—1964, Prague 1965* idr. Glej navedeno bibliografijo Jaroslava Pánka, str. 39—41.)

Obojestranska prevajalska aktivnost bi že sama po sebi zagotavljala O. Berkopcu trajno mesto v kulturnih stikih med Slovenci in Čehi. V slovenščino je presajal tako pomembna imena češke proze, kakršni so I. Olbracht, M. Majerova, K. Čapek in K. Nový. Od čeških poetov je predstavil J. Wolkra, J. Horo, J. Čarka in J. Urbánovo. Svoje praške prijatelje — pomembne pesnike, je znal angažirati za sodelovanje pri prevajanju slovenske poezije v češčino. Tako je nastala l. 1940 pomembna antologija moderne slovenske poezije *Zvezde nad Triglavom* v glavnem s sodelovanjem J. Hore. Skupaj s F. Halasom je prevedel izbor jugoslovanskih epskih pesmi *Spevi junaštva in ljubezni* (1954). Štiri leta kasneje je izšel ta izbor, ob sodelovanju V. Závade, dopolnjen pod naslovom *Jugoslovanski spevi*. Skupaj s češkimi pesniškimi prevajalci je izdal Berkopec l. 1962 izbor iz O. Župančiča (*Svitanja in viharji*). Z V. Závado je izbral in prevedel poezijo S. Kosovela v zbirki z naslovom *V malem plašču besed* (1974). Za

tisk je pripravljen obsežen izbor slovenske poezije (ob sodelovanju V. Závade in J. Urbánove). Berkopec je vzpostavil trdno tradicijo pesniškega prevajanja slovenske poezije na Češkem.

Delo O. Berkopca je bilo ocenjeno v Jugoslaviji in na Češkoslovaškem z mnogimi priznanji in častmi. Kot član Zveze čehoslovaških pisateljev je vodil krožek prevajalcev iz jugoslovanskih literatur, Zveza mu je ob odhodu v Jugoslavijo podelila diplomo in medaljo S. K. Neumanna. Leta 1981 mu je bil podeljen naslov rednega člana Slovenske akademije znanosti, je član Zveze pisateljev Jugoslavije in Društva književnih prevajalcev Slovenije. Na njegovo delo bo navezal vsakdo, ki se bo ukvarjal s kulturnimi stiki med Slovenci in Čehi, saj je te stike odlično gradil več kot pol stoletja in jih gradi še zmeraj.

Helena Poláková

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Prevedla *Albinca Lipovec*

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Sešli smo se na dan in ob uri, ko se Zagreb in z njim vsa Jugoslavija zgrijata na Mirogoj, če ne drugače, vsaj s spoštljivo mislijo; zbrani smo v hiši Slovenske akademije znanosti in umetnosti, ki je pred tremi desetletji izvolila znamenitega pisatelja, takrat že podpredsednika Jugoslovanske akademije, za svojega dopisnega člana. Poslavljam o se tudi od našega Miroslava Krleže.

Sklenjeno je življenje moža, ki je bil poet in revolucionar; umetnik in nepomirljiv kritik svojega časa; avtor gigantskega opusa, ki zbuja spoštovanje že s svojo razsežnostjo in raznolikostjo, saj zajema domala vse zvrsti književnega ustvarjanja od intimnih verzov do družbenokritičnih romanov, od umetnostnega eseja do drznih polemičnih zapisov o estetskih in idejnopolitičnih vprašanjih, od bistroidnih potopisnih impresij do memoarskih izpovedi, od katerih prenekatero bržkone še nihče ni bral; trdno težišče pa ima v prav tako razsežnem in poglobljenem dramskem delu, ki združuje — ne samo v znamenitem glem-bajevskem ciklu — vse značilnosti njegovega celotnega pisateljskega izročila. Šestdeset knjig, prevedenih v štirideset jezikov — kdo bi se že po tem mogel meriti z njim? Ob vsem tem pa je bil Krleža, ki je vse življenje pokončno stal v areni življenja, ustanovitelj in urednik cele vrste naprednih, revolucionarnih revij, ki so mu jih venomer cenzurirali in leto za letom ukinjali, pa so se vedno znova oglašale z novimi imeni in z enako mislijo; in, v našem času, utemeljitelj in do poslednjega dne usmerjevalec širokopotezno zasnovanega Jugoslovanskega leksikografskega zavoda, urednik in hkrati najzvestejši bralec — znano je, da je bil Krleža vse prej kakor zgolj formalni predstojnik zavoda, da ni šla v tisk nobena vrstica Enciklopedije Jugoslavije brez njegovega privoljenja.

Bil je Hrvat, Zagrebčan, trdno zrasel s svojim mestom in s svojo ožjo domovino, hkrati pa zvest Jugoslovan, ki je že v času balkanskih vojn dvakrat prebegnil na srbsko stran, svetovljan po svojih razgledih, internacionalist po pogledih na svet in po svoji vlogi v tem svetu. Z njim odhaja mislec in vizionar, humanist in antimilitarist, dosleden marksist, ki pa je zavračal sleherno dogmo, zroč v prihodnost in kritičen do kakršnihkoli deviacij svojega časa, zaupljiv in skeptičen, »nejeveren in vendar veren«, če na to témo parafraziramo Prešernove besede; puntar, ki so ga preganjale politične in vojaške oblasti avstroogrske monarhije, policisti, žandarji in cenzorji kraljevine SHS, hkrati pa se je zapletal v spore znotraj gibanja, ki mu je pripadal, upirajoč se ob vsakem primeru, ko je občutil ogroženost svobode mišljenja in ustvarjanja ali nedotakljivosti človekovega dostojanstva. Bil je med prvimi člani Komunistične partije Jugoslavije in v povojnem obdobju član njenega centralnega komiteja, vselej pa je ohranjal neizprosno kritično ostrino duha; zato je bil, kot človek in pisatelj, spoštovan in zavračan, ljubljen in marsikomu neprijeten, nekonvencionalen in neprilagodljiv. Mnogi so se prav zaradi teh njegovih lastnosti in značilnosti, ki so se kazale tako v vsakodnevnih srečanjih kakor v Krleževem pisateljskem delu, odvrčali od njega; marsikomu pa je zbujala simpatije prav ta njegova pokončnost, neupogljiva volja, da z močjo lastnega razuma razsoja in postavlja reči na pravo mesto. Med slednjimi je bil tudi predsednik Tito, ki mu je bil Krleža desetletja najbližji

sodelavec, prijatelj in svetovalec, še posebej zvest v letu največje preizkušnje, oseminštiridesetem.

V zadnji tretjini življenja sta dobila Krležev človeški lik in njegovo delo vsa priznanja. Pri tem ne mislimo samo na številna odlikovanja, na nagrado AVNOJ-a ali na predlog za Nobelovo nagrado, do katere mu je zaprl pot prav njegov brezkompromisni pogled na svet, kakršnega najzgovorneje izpričuje tudi povojna drama »Aretej«. V teh zadnjih dneh so najveljavnejša peresa pisala ne le o našem največjem pisatelju, ampak tudi o človeku, ki se je uvrstil med zaslužne graditelje nove Jugoslavije in med najpomembnejše oblikovalce našega stoletja, še več, med tiste, ki so svoj čas — v svetovnem pomenu — za celo stoletje prehiteli. Dr. Vladimir Bakarič ni izrekel samo priznanja, da so ob Krleževih besedilih rasle in se vzgajale generacije komunistov in drugih naprednih ljudi pri nas, ampak tudi misel, da je Krleža dogodke in družbene odnose razumel »bolje od partije, bolje od mnogih političnih ljudi, ljudi, ki so bili v politiki«. Čeprav so bile izrečene te besede predvsem v zvezi z obdobjem ob koncu prve svetovne vojne in neposredno po njej, so v veliki meri veljavne za mnoga krizna obdobja v življenju in ob ustvarjalnih prizadevanjih Miroslava Krleže.

Ko bi sedel ob tej uri med nami ali prebiral vse, kar se je v teh dneh zapisalo o njem, bi Krleža bržkone ne prikrival zanj tako značilnega ironičnega nasmeška in ponovil bi svojo krilatico o inflaciji besed, tako značilni za naš čas. V tem nasmešku pa bi bil tudi kanec bridkosti in izvabilo bi jo razmišljanje o časih, ko je sicer res pokončno stal v nerazsvetljeni in neozvočeni areni, sredi katere je njegov glas zvenel v prazno in so si maloštevilni poslušalci v njej zatiskali ušesa. Nemara bi ponovil besede iz svoje znamenite knjige »Moj obračun z njimi«, ki je bila napisana pred pol stoletja in je danes simbol za vse Krleževo kritično, polemično in izpovedno pisanje, saj se je v neštetih različicah variirala tudi v poznejših obdobjih njegovega življenja:

»Pri takšni zaslepljeni zmedi pojmov stojim v naši književni krčmi povsem osamljen in nimam druge luči kot svoje lastne slutnje. To oljenico nosim že leta na svojih dlaneh skoz te mračne prostore in se tako premikam naprej sredi plazenja grdih in zoprnih senc že leta čisto sam, imajoč pred seboj nekaj Kranjčevičevih pesmi, Matoševe feljtone in Nazorovo liriko. Morda se bom nekoč zadušil v kakšni ponikvi tega našega književnega podzemlja, toda da bo na kraju, kjer sem utonil, ostalo nekaj knjig kot skromno znamenje, da sem se tu jalovo potopil, to je gotovo.«

To zlahkno in grenko variacijo na Cankarjev listič pohojene bele krizanteme so izzvali časi, ko so se združili proti Krleži — kot je zapisal — vsi reakcionarji, sociologi in profesorji, pa tudi levi konservativci, dogmatiki, korifeje socialne literature, »vsi tisti pajki, ki bi premrežili nebo, ko bi ne bilo vetra«. Miroslav Krleža je vse življenje skrbel za ta veter, braneč svobodo umetnosti in samostojnost mišljenja pred slehernim dogmatizmom, pa naj je prihajal z desne ali z leve, z zahoda ali vzhoda.

Zvest tem svojim temeljnim izhodiščem je bil vselej zagovornik takoimenovane angažirane umetnosti, trdno prepričan, da brezidejne umetnosti nikoli ni bilo in da je tudi danes ni. Umetnost, tako je še v zadnjih letih razvijal svojo misel, je bila od vekomaj angažirana, še zlasti pa takrat, kadar je bila

prepričana, da ni, včeraj še v religioznem ali nacionalističnem smislu, danes v socialističnem ali antisocialističnem. Taka spoznanja pa ga kajpada niso ovirala, da bi se z vso ihto ne zoperstavljal poenostavljenim oblikam take »angažirane« umetnosti, skrajnežem in lažiteoretikom takoimenovanega socializma, ki so si hoteli podrediti umetnost in jo izrabljati za svoje cenene dnevnopolitične cilje: s takoimenovano »ždanovščino« je obračunal že veliko let, preden je dobila tako ime, najodločneje pa v svojem zgodovinskem referatu na ljubljanskem kongresu jugoslovanskih književnikov 1952. leta. Nič manj odločno pa ni bila obrnjena ost njegove kritične misli, posebej še v zadnjih letih, proti izrodkom »moderne« abstraktno umetnosti in proti navideznim inovacijam, ki jim je v sleherni umetnini pojem novega dragocenejša prvina od pojma dobrega, lepega in razumnega, pri tem pa razglašajo v svoji zaslepljenosti in nepoznavanju za »novum« prenekatero spoznanje, rojeno pred desetletji in prej. Ni zavračal Becketta — če spomnimo na en sam primer — uprl pa se je razlagalcem njegovega dela, ki so jim bila odkritje njegova spoznanja, pri tem pa so prezrli, da smo poslušali enake misli že v srednjeveških misterijih in miraklih, v novejšem času pa tudi pri preziranih mojstrih evropskega realizma, zlasti pri Gorkem, ki da kotira danes za številne estetizante izključno kot pojem provincialnega neokusa, medtem ko je Beckett povzdignjen do simboličnega pojma biblijskega preroka, do gigantskega pomena nadčloveško jasnovidnega pesnika apokaliptičnih dni, ki grozijo današnji Evropi z neizogibnim propadom.

Ko je Slovenska akademija znanosti in umetnosti 2. junija 1953. leta izvolila Miroslava Krležo za svojega člana, s tem ni dala samo novega priznanja enemu največjih duhov Jugoslavije in sodobne Evrope; posebej je želela počastiti tudi pisatelja, misleca in revolucionarja, ki je bil vselej tesno povezan s Slovenijo in z Ljubljano.

Drobno, pa vendar značilno pričevanje o tem, kako vztrajno je že kot mladenič, v Cankarjevi dobi, spremljal naše kulturne razmere, ki se po njegovi sodbi niso skorajda nič razlikovale od hrvaških, je Krleževa polemika z zagrebškim gledališkim ravnateljem Bachom. Ko je stal, kakor svojčas Ivan Cankar, pred zaprtimi vrati domačega gledališča, je dal enemu izmed svojih polemičnih zapisov preznačilen naslov »Jedan od hrvatskih Govekarjov«, za motto pa si je izbral besede iz Krpanove kobile.

Skorajda ob istem času, v prvih povojnih letih, je Ljubljanski zvon že opozarjal na pesniške knjige mladega, skrajno modernega hrvaškega poeta. Zelo zgodaj pa so zbudile pozornost mladih, revolucionarno razpoloženih slovenskih književnikov in gledališčnikov, kakršna sta bila tisti čas zlasti Bratko Kreft in Ferdo Delak, tudi Krleževe svojevrstne dramske zasnove, četudi večidel niso našle milosti pri odločujočih in so nekatere celo izgubljene. Delak je že 1926. leta prevedel in celo natisnil »Golgot«, v delavskem listu in v knjigi, vendar je šlo gledališko vodstvo molče mimo tega dogodka. Tako nam je spregovoril Krleža z odra najprej v izvirniku, ob gostovanju zagrebške Drame, potem v Mariboru, kjer je pripravil režiser Rade Pregarc premiero drame »V agoniji«. Šele tem srečanjem je sledila, po prvem obisku znamenitega interpretata Krleževih del in pisateljevega prijatelja dr. Branka Gavelle,

gledališka predstava, ob kateri je Ljubljani zastajal dih: prva slovenska uprizoritev »Glembajevih«, gledališki večer, ki ga omenjamo vselej, kadar določamo mejnike v razvoju slovenske gledališke umetnosti. Gavellova predstava je bila sprejeta kot izjemen dosežek na poti k evropeizaciji ljubljanske Drame, motili pa bi se, ko bi pričakovali, da je bil deležen nedeljenega priznanja tudi avtor tega izjemnega dela. Krleža ni prijeten pisatelj in nikoli ni želel biti, zato se ni mogoče čuditi, če so mnogi v takratnem avditoriju čutili, da njegov brezobzirni obračun ni namenjen samo »agramerski« buržoaziji, angažirani umetnosti manj naklonjeni ocenjevalci pa so imeli tudi vrsto »estetskih« pomislekov: v delu da je veliko mučnega in čeprav pritegne in porazi z magično močjo, vendar v marsičem odbija; posredno pa je bilo zapisano celo retorično vprašanje, kako more gledališka uprava delati z občinstvom take eksperimente. Režiser Gavella, ki je že pred prvim srečanjem s Krležo na ljubljanskem odru neprikrito zapisal, da je pisatelj po svoji orientaciji marksist, ki pa se ne zadovoljuje s shematičnim sprejemanjem marksističnih formul, je ob bližnji priložnosti obračunal tudi z ljubljanskimi odmevi: »Ni Krleževa krivda, da ne more biti pesnik zmagoslavčnih himen, njegova zasluga pa je, da ni lažnivi pisun lažnega optimizma temveč verni napovednik grenke naše resničnosti.«

Led je bil prebit; Krleža se je leto za letom vračal na slovenske odre, predvsem z dramami glembajevskega cikla, medtem ko so nam mnoga dela še vse do danes neznana.

Ni pa ostalo le pri zblizevanju z gledališkim občinstvom. Krleža je imel tisti čas že trdne in prijateljske vezi z ljubljanskim književniškim krogom, predvsem s tistimi, ki so izhajali iz marksističnih miselnih osnov — naj omenimo le Krefta, Juša Kozaka, Brnčiča. Iz tega kroga je prišla v začetku leta 1936, ko se je zagrebški kulturni krog Krleži vse bolj zapiral, dragocena spodbuda, ki je bila prav kmalu tudi uresničena: v Ljubljani je bila natisnjena, najprej v odlomkih v Ljubljanskem zvonu, potem v celoti pri Akademski založbi, doma nezaželena zbirka Balade Petrice Kerempuha, v kajkavskem izvirniku, ki je bil slovenskemu bralcu skorajda enako domač kakor hrvaškemu. Knjiga je srečno obšla cenzurne prepreke in velik del naklade je prav tako srečno priromal na police hrvaških bralcev. Ta dogodek je še utrdil Krleževe prijateljske in književne vezi z Ljubljano, ki jih je mogla prekiniti šele naslednja meja v letih okupacije in NDH.

Toliko širše možnosti za zblizevanje pa so se odprle v povojnem obdobju. Krleževe drame so bile vse pogostejše gost slovenskih gledališč, izhajale so njegove knjige, slovenski avtorji so pisali nove študije in eseje o njem, prihajal je v goste, na zasebne obiske in prijateljska srečanja, na književniške kongrese. V Ljubljani je bral že omenjeni referat 1952., s katerim je odločilno pomagal k razčiščenju še ne do kraja razrešenih vprašanj, zlasti o svobodi umetniškega ustvarjanja. Krog prijateljev in somišljenikov se je vse bolj širil, prav nič pa ga ni motilo, če s sogovorniki ni mogel ali ni hotel biti vselej enakih misli. Z Josipom Vidmarjem sta preživela skupaj, tako je menda v šali izračunal, cela tri leta; ne samo v prijateljskih pomenkih, ampak tudi in predvsem v razgretih disputih — malokdaj sta se docela ujemala, prav to pa ju je vabilo k novim in še bolj plodnim srečanjem.

V teh dneh je bila večkrat zapisana misel, da devetindvajseti december ni smrtni dan Miroslava Krleže. Ni, ne more biti. Ne bo živelo samo njegovo delo, živ in zmeraj mlad ostaja tudi njegov človeški lik, smeh in posmeh njegovih oči, njegov glas, kadar je pritrjeval in še bolj, kadar je ugovarjal.

Krleževo delo je sklenjeno. Je pa tudi že v celoti prebrano? Kaj bo pokazalo »novo branje«, kakor govorimo danes? Kakšni so tisti rokopisi, o katerih je še pred nekaj meseci pripovedoval, da jih bo zapečatil in izročil Akademiji, naj jih tam odpro čez trideset let? So to nova dela ali predvsem intimni zapiski, ki bodo šele zanamcem, če bomo ostali zvesti pisateljevi volji, pomagali odkrivati resnico tudi o še ne do kraja razrešenih pravadah?

Prezgodaj je, da bi terjali odgovore na vsa ta vprašanja. Danes lahko samo ponovimo staro spoznanje: srečni smo, da smo bili sodobniki Miroslava Krleže. Od današnjega dne je last prihodnosti. Poslavljam se od velikega sodobnika v trdni veri in zavesti, da mu bo ta prihodnost pravičnejša, kakor mu je bil v premnogih kriznih obdobjih njegov čas.

Poklonimo se njegovemu spominu.

Dušan Moravec

SAZU, Ljubljana

(Govor na žalnem zboru Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, dne 4. januarja 1982.)

AVTOR JEM

Prispevki za Slavistično revijo naj bodo pisani v slovenščini (izjemoma tudi v drugih slovanskih jezikih ali v angleščini, nemščini, francoščini, italijanščini).

Rokopisi, poslani uredništvu v objavo, naj bodo tipkani s širokim razmikom (30 vrstic po 62 črk na eno stran) in samo na eni strani trdega lista belega papirja. Vsak list naj ima na levi strani 3 cm širok prazen rob. Vse pripombe pod črto naj bodo na posebnem listu. Ležeči tisk se zaznamuje z eno črto, polkrepki z dvema, razprti s črtasto črto; navadna + črtasta črta pomeni ležeče razprto. Citati naj bodo zaznamovani z >...«, prevodi, pomeni itd. pa z '...'.

V sestavkih, pisanih z latinico, naj se lasna imena (osebna, zemljepisna, predmetna itd.), citati, naslovi in primeri iz jezikov s cirilsko pisavo prečrkujejo po naslednjih načelih:

Ukrajinski	г . . . . . h	Ruski	х x
Makedonski	ѓ . . . . . ĝ	Srbohrvatski	х . . . . . h
Srbohrvatski	ђ . . . . . đ	Srbohrvatski	џ . . . . . dž
Ruski	е . . . . . e	Ruski	щ . . . . . šč
Ruski	ё . . . . . ë	Bolgarski	щ . . . . . št
Ukrajinski	є . . . . . je	Ruski	ь . . . . . '
Ukrajinski	и . . . . . y	Bolgarski	ъ . . . . . ä
Ukrajinski	і i	Ruski	ы . . . . . y
Ukrajinski	ї . . . . . ji	Ruski	ъ . . . . . "
Ruski	й . . . . . j	Ruski	ѣ . . . . . ě
Makedonski	ќ . . . . . k	Ruski	э . . . . . è
Srbohrvatski	љ . . . . . lj	Ruski	ю . . . . . ju
Srbohrvatski	њ . . . . . nj	Ruski	я . . . . . ja
Srbohrvatski	ћ . . . . . é		

Rokopis razprave naj ne presega 25 avtorskih strani, kritike 12, poročila 2—4. Jezikovno in tehnično nedognanih rokopisov uredništvo ne sprejema.

Razpravi naj bo priložen povzetek v tujem jeziku (največ 2 avtorski strani) in posebno besedilo (v dvojniku) za sinopsis. To besedilo naj obsega do 9 tipkanih vrstic, informira pa naj o rezultatih razprave, ne o metodi in/ali tematiki.

Avtorji ob prvi objavi v SRL pošljejo odgovornemu uredniku svoj točni naslov (navešti je treba tudi občino) in številko žiroračuna (vse tudi ob morebitnih spremembah). Če jim žiroračuna ni treba odpirati/imeti, pošljejo uredništvu ustrezno izjavo. Nejugoslovanski sodelavci morajo za izplačilo honorarja odpreti poseben žiroračun v Jugoslaviji (ustrezne informacije daje in prejema Založba Obzorja, ne uredništvo).

Če prispevki tem določilom ne ustrezajo, jih uredništvo ne sprejema oz. njihovim avtorjem ne izplačuje honorarja.

Korekture je treba vrniti v 3 dneh.

Prispevke za Slavistično revijo pošiljajte glavnima urednikoma za jezikoslovje oz. literarne vede (Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana). Roki za posamezne številke časopisa so: 1. december, 1. februar, 1. maj in 1. avgust.

V OCENO SMO PREJELI

- Most*, jugoslavia revuo pri kroata literaturo, 1981/4, Zagreb—Yugoslavia, 128 str.
- Scando-Slavica*, Tomus 27, Munksgaard, Copenhagen 1981, 270 str.
- Umjetnost riječi*, Časopis za znanost o književnosti, XXV/1981, št. 1—3, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 76 + 83 + 99 str.
- Zbornik radova* Instituta za strane jezice i književnosti, Sveska 3, Novi Sad 1981, 521 str.
- Vitomir Vuletič*, Mihail Šolohov u srpskoj i hrvatskoj kritici, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad 1981, 173 str.
- Srečanje slovenskih pesnikov* (Poezija, pesniki in zgodovina), Osrednja knjižnica občine Kranj, Kranj 1981, 140 str.
- Alojz Jembrih*, Život i djelo Antuna Vramica, Zrinski, Čakovec 1981, 297 str.
- Ruth Sobel*, Gogol's Forgotten Book (Selected Passages and Its Contemporary Readers), University Press of America, Washington 1981, 287 str.
- Acta Universitatis Carolinae*, Philosophica et Historica 3, 1980, Studia Ethnographica V, Univerzita Karlova, Praha, 146 str.
- Peter Brang/Monika Züllig*, Kommentierte Bibliographie zur Slavischen Soziolinguistik I—III, Slavica Helvetica, Band 17, Peter Lang, Bern/Frankfurt am Main 1981, 612 + 1404 + 1659 str.